

Ny forskning i grammatik

Fællespublikation 13

Sixtussymposiet 2005

Per Durst-Andersen,
Lisbeth Falster Jakobsen, Hanne Jansen,
Johan Pedersen, Erling Strudsholm

Indholdsfortegnelse

Forord	5
<i>Henriette Balieu</i> : Kausativalternationen i spansk i et typologisk og kognitivt perspektiv	7
<i>Merete Birkelund</i> : Den 'mobile' negation og semantisk betydning	25
<i>Per Durst-Andersen</i> : Grammatisk argumentation i det franske og bulgarske TAM-system	45
<i>Lisbeth Falster Jakobsen</i> : Den kinesiske substantivdannelse (i pǔtōnghuà), udtryk og indhold	65
<i>Anne Jensen</i> : Om <i>for</i> og <i>fordi</i>	81
<i>Eva Skafte Jensen</i> : Hvis børn er det egentlig? Om relativsætninger, bestemthed mm. i Skånske Lov i ældre middeldansk	97
<i>Kirsten Jeppesen Kragh</i> : Præsens konjunktivs fortrængning af imperfektum konjunktiv på moderne fransk – En mulig grammatikaliseringsproces	115
<i>Helle Khayat</i> : En sammenligning af <i>C'est le meilleur livre que j'ai/aie lu depuis la guerre</i> – et spørgsmål om modus?.....	137
<i>Janus Mortensen</i> : Epistemiske og evidentielle sætningsadverbialer i dansk og engelsk	157
<i>Sune Sønderberg Mortensen</i> : Temporale konjunktioner i dansk	177
<i>Nina Nørgaard</i> : "Maybe she thinks you'll marry her" Et litterært blik på Hallidays modalitetsbegreb.....	199
<i>Rita Therkelsen</i> : Kodning af spørgsmålsgentagelse på dansk.....	215

Udgivet med støtte fra:

Institut for Sprog og Kommunikation, Syddansk Universitet

© Forfatterne og

Institut for Sprog og Kommunikation, Syddansk Universitet. 2006

Redaktion: Per Durst-Andersen, Lisbeth Falster Jakobsen,
Hanne Jansen, Johan Pedersen, Erling Strudsholm

Sats: DTP-Funktionen, Syddansk Universitet, Odense

Tryk: Syddansk Universitets trykkeri

Omslag: Ulla Poulsen Precht

ISBN 87-90923-78-2

Hovedredaktør: Nina Nørgaard
noergaard@language.sdu.dk

Institut for Sprog og Kommunikation
Syddansk Universitet
Campusvej 55
DK-5230 Odense M

Forord

Hermed foreligger bind 13 i serien *Ny forskning i grammatik*, der ligesom tidligere bind giver læseren et indblik i den nationale sprogforskning inden for dansk og en lang række fremmedsprog. Artiklerne i dette bind er skrevet af seniorforskere såvel som yngre forskere og afspejler en teoretisk, metodisk og interessemæssig mangfoldighed. Artiklerne er blevet til i forlængelse af det nationale grammatiknetværks årlige symposium, der fandt sted på Hotel Sixtus i Middelfart 26.-27. oktober 2005.

Hidtil er *Ny forskning i grammatik* udkommet på Syddansk Universitetsforlag – fra år 2000 i serien *Rask Supplements*. Fra og med nærværende bind overgår serien til Institut for Sprog og Kommunikation ved Syddansk Universitet. Vi vil derfor gerne benytte lejligheden til at takke universitetsforlaget for godt samarbejde samt redaktørerne bag *Rask Supplements* for at have stillet deres serie til rådighed for vores publikation. Tak til Institut for Sprog og Kommunikation, SDU, for støtte til nærværende udgave samt ønsker om et godt samarbejde fremover. En særlig og stor tak går til Carl Bache, ISK, SDU, der indtil 2006 har fungeret som koordinator for netværket samt hovedredaktør for *Ny Forskning i Grammatik*, og som i begge disse funktioner har ydet en uvurderlig indsats. Endvidere retter vi en varm tak til Nina Nørgaard for hendes indsats i forbindelse med overtagelsen af denne koordinatorfunktion. Sluttelig vil vi gerne takke Elsebeth Jensen, DTP-funktionen på Syddansk Universitet, for kompetent varetagelse af satsarbejdet og stor tålmodighed – ikke mindst da de kinesiske skrifte tegn drillede.

Redaktionen
September, 2006

Kausativalternationen i spansk i et typologisk og kognitivt perspektiv

Henriette Balieu

1. Indledning

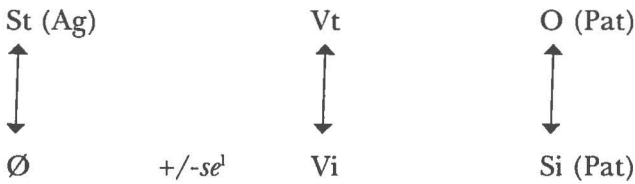
Ved kausativalternation forstår man et verbum, der alternerer mellem transitiv (Vt) og intransitiv konstruktion (Vi) uden nogen morfologiske ændringer. Det nominalsyntaxme, der fungerer som transitivt objekt (O), er identisk med det nominalsyntaxme, der fungerer som intransitivt subjekt (Si), mens det oprindelige transitive subjekt (St) udelades i den intransitive konstruktion, som eksempel (1a) og (1b) fra spansk viser:

- (1a) Pedro(St) rompió(Vt) el vaso(O).
'Pedro slog glasset i stykker'
(1b) El vaso(Si) se rompió(Vi).
'Glasset gik i stykker'

Alternationen findes også i andre sprog, blandt andet engelsk, jf. eksempel (2a) og (2b), og fransk, jf. eksempel (3a) og (3b):

- (2a) John(St) broke(Vt) the glass(O).
'John slog glasset i stykker'
(2b) The glass(Si) broke(Vi).
'Glasset gik i stykker'
(3a) Paul(St) casse(Vt) la branche(O).
'Paul knækker grenen'
(3b) La branche(Si) casse(Vi).
'Grenen knækker' (Rothenberg 1974: 130)

Skematisk kan kausativalternationen opsummeres som i figur 1:

Figur 1

Semantisk beskriver de to konstruktioner i alternationen samme form for situation som henholdsvis kausativ (transitiv) og inkausativ (intransitiv), men der underforstås **ikke** en agent i den intransitive udgave.² Desuden udfylder det intransitive subjekt/det transitive objekt samme semantiske rolle (patient) i forhold til verbet ligesom resultatet af handlingen er det samme i de to varianter.

De spørgsmål, der melder sig i forbindelse med alternationen, er følgende:

- Hvordan kan det være, at de verber, der tillader alternationen tværsprogligt, har samme betydninger og dermed betegner de samme situationer?
- Hvorfor er netop disse verber i stand til at indgå i alternationen? Hvilke træk gør dem i stand til at fungere både transitivt og intransitivt uden nogen morfologiske ændringer?
- Hvorfor forekommer det reflexive pronomener *se* i nogle intransitive varianter af alternationen i spansk? Hvad er den semantiske forskel på den intransitive konstruktion med og uden *se*?

-
1. Det reflexive pronomener *se* forekommer i alternationen i bl.a. spansk og fransk og er ofte, men ikke altid, obligatorisk. Jeg vil senere (2.2. og 2.3.) gennemgå nogle bud på, hvilke faktorer der betinger forekomsten. Jeg har valgt at kalde det et reflexivt pronomener for at holde min terminologi så neutral som muligt. Pronominet har forskellige funktioner i spansk, blandt andet passiv, men da jeg ikke har fastlagt, hvad dets funktion er i kausativalternationen, kalder jeg det altså reflexivt, da det må siges at være dets grundlæggende funktion.
 2. Dette er et vigtigt kriterium for at kunne adskille kausativalternationen fra lignende alternationer som fx passiv, der jo også grundlæggende beskriver samme form for situation med og uden agent, men hvor der **altid** underforstås en agent i den passive variant af alternationen, fx *Bilen blev stjålet* (underforstået: *af nogen*).

Jeg vil i denne artikel argumentere for, at disse spørgsmål med fordel kan besvares ved at anskue kausativalternationen i et kognitivt og typologisk perspektiv.

2. Traditionelle beskrivelser af alternationen i spansk, fransk og engelsk

Kausativalternationen er behandlet grundigt specielt i fransk og engelsk, men også i spansk.³ Den følgende karakteristik af alternationen og verberne, der indgår i den, gælder alle tre sprog, idet de fleste træk er gennemgående i beskrivelserne uafhængigt af, hvilket sprog de beskæftiger sig med.

2.1. Verballeksemerne i spansk, fransk og engelsk

For både spansk, fransk og engelsk gælder det, at de verber, der indgår i alternationen, udgøres af tre grupper:

- Uafledte verber, fx det franske verbum *casser* 'knække'/'brække' (Herslund & Sørensen 1987: 89).
- Verber afledt af adjektiver, fx det engelske *redden* 'rødme'/'gøre rød' afledt af adjektivet *red* 'rød' (Levin 1993: 240-248).
- I spansk og fransk eksisterer desuden verber afledt af substantiver, fx det spanske verbum *cristalizar* 'krystallisere' afledt af substantivet *cristal* 'glas'/'krystal' (Mendikoetxea 1999: 1588).⁴

Både substantiv- og adjektivafladte verber indikerer, at det intransitive subjekt/det transitive objekt tilegner sig den kvalitet adjektivet/substantivet denoterer.

Desuden tilhører verberne i alle tre sprog gruppen af inakkusative verber, det vil sige intransitive verber, hvis subjekt semantisk og syntaktisk minder mere om et objekt, selv om de ikke har kasus akkusativ (deraf

3. Udover spansk har jeg valgt at fokusere på engelsk og fransk, da der er skrevet meget om alternationen i disse sprog, og fordi de er fra samme sprogfamilie som spansk (indoeuropæisk) og derfor vil kunne hjælpe til at belyse aspekter, som måske ikke er beskrevet i litteraturen om kausativalternationen i spansk.

4. Denne type er ikke nævnt eksplicit i beskrivelserne af alternationen i engelsk.

navnet) jf. Mendikoetxea (1999: 1579-1580), Levin & Rappaport Hovav (1995: 31) og Labelle (1990: 305).⁵

I fransk klassificeres verberne desuden som aktionsverber, fx *casser* 'knække'/'brække'. Endelig klassificeres nogle få som aktivitetsverber, det drejer sig primært om madlavningsverber, fx *frire* 'stege' (Herslund 1996: 235).

Der er stor uenighed blandt lingvisterne om en eventuel afledningsrelation og -retning mellem de to former af verberne/strukturerne. Hvis man ser på engelsk, mener fx Levin & Rappaport Hovav (1995: 86) således, at det er den transitive brug af verbet, der er den grundlæggende, idet den form har færre selektionelle restriktioner end den intransitive, jf. eksempel (4a) og (4b):

- (4a) He broke his promise/the contract/the world record.
'Han brød sit løfte/kontrakten/verdensrekorden'
- (4b) *His promise/the contract/the world record broke
'*Hans løfte/kontrakten/verdensrekorden brød' (Levin & Rappaport Hovav 1995: 85)

Comrie (1985: 375) er af samme opfattelse og kalder alternationen antikausativ. Haspelmath (1993), der beskæftiger sig med kausativalternationen ud fra en typologisk tilgang, mener også, at tendensen i europæiske sprog er, at det transitive verbum danner udgangspunkt for det intransitive. Dog nævner han, at hvis formerne er identiske (som i kausativalternationen), er der ingen afledningsretning. Lemmens (1998) mener heller ikke, at den ene brug kan afledes af den anden. Endelig mener Keyser & Roeper (1984: 386), at verberne basalt er intransitive, uden at de begrundet denne opfattelse. Samme billede tegner sig, hvis man ser på beskrivelser af de andre sprog.

For at opsummere kan man sige, at der er en del lighedspunkter spansk, fransk og engelsk imellem med hensyn til, hvilke ordklasser der danner udgangspunkt for de verber, der indgår i alternationen,

5. Dette kan blandt andet afgøres af en række tests, se fx Perlmutter (1978), hvor termen første gang bruges.

nemlig både substantiver og adjektiver. Desuden findes der uafledte verber.

Samtidig er der for alle tre sprog uenighed om, hvilken form/brug af verbet der er den grundlæggende.

2.2. *Manifestation af kausativalternationen i engelsk, spansk og fransk*

Kausativalternationen har færre måder at manifestere sig på i engelsk end i spansk og fransk, hvilket skyldes det refleksive pronomen *se*, der optræder i nogle intransitive konstruktioner i de to sidstnævnte sprog.

I engelsk findes alternationen kun mellem transitiv og intransitiv struktur som i eksempel (5a) og (5b):

- (5a) John broke the glass.
 'John slog glasset i stykker'
 (5b) The glass broke.
 'Glasset gik i stykker'

På spansk udelukker nogle verber *se* i den intransitive udgave og manifestationen ligner da den engelske:

- (6a) Pedro hierve el agua.
 'Pedro koger vandet'
 (6b) El agua hierve.
 'Vandet koger'

Andre verber kræver *se* som i eksempel (7a) og (7b):

- (7a) Pedro rompió el vaso.
 'Pedro slog glasset i stykker'
 (7b) El vaso se rompió.
 'Glasset gik i stykker'

Atter andre verber har både en intransitiv udgave med og uden *se*. Det er dog kun udgaven med pronominet, der alternerer:

- (8a) La lejía ha aclarado el jersey.
 ‘Kloren har bleget trøjen’
- (8b) El jersey se ha aclarado por sí solo.
 ‘Trøjen er blevet lysere af sig selv’
- (8c) El día ha aclarado.
 Lit.: ‘Dagen er klaret op’
 ‘Det er klaret op/lysnet’ (Mendikoetxea 1999: 1599)

Fransk har ligesom spansk verber, der kun tillader alternationen uden *se* jf. eksempel (9a) og (9b):

- (9a) Il réussit son coup.
 ‘Han lykkes med sit forehavende’
- (9b) Son coup réussit.
 ‘Hans forehavende lykkes’ (Lagane 1967: 25)

Desuden findes der i fransk verber som, hvis subjektsreferenten inhærent har de egenskaber, der er nødvendige for, at handlingen kan forløbe, forekommer uden *se*:

- (10a) Il réduit la sauce.
 ‘Han koger sovsen ind’
- (10b) La sauce réduit.
 ‘Sovsen koger ind’ (Lagane 1967: 26)

Her er det sovsens naturlige/inhærente egenskaber, der gør, at den koger ind.

De samme verber kræver derimod *se*, hvis subjektsreferenten ikke har de inhærente træk, der er nødvendige for, at den handling, verbet betegner, kan forløbe af sig selv:

- (11a) Il réduit ses frais.
 ‘Han reducerer sine udgifter’
- (11b) Ses frais se réduisent.
 ‘Hans udgifter reduceres’ (Lagane 1967: 26)

Udgifter har, i modsætning til sovs, ikke en naturlig tilbøjelighed til at blive mindre.

Endelig eksisterer der i fransk verber, som kan forekomme med og uden *se* uafhængigt af, hvad subjektet refererer til og hvilke egenskaber det har:

(12a) Claude caramélise le sucre.

‘Claude karamelliserer sukkeret’

(12b) Le sucre (se) caramélise.

‘Sukkeret karamelliserer’ (Herslund & Sørensen 1987: 86)

Hvis *se*'s funktion er at angive, at subjektsreferenten ikke har de inhærente egenskaber, der skal til for, at handlingen kan forløbe af sig selv, må der i eksempel (12a) og (12b) være tale om verber, der tillader, at den talende kan konceptualisere/fremstille subjektsreferenten som enten i besiddelse af de egenskaber, der skal til for, at situationen kan forløbe af sig selv (*-se*) eller det modsatte (*+se*).

Kausativalternationen har altså i spansk og fransk flere forskellige måder at manifestere sig på intransitivt. Jeg vil vende tilbage til diskussionen af dette aspekt under 3.

2.3. *Kausativalternationens semantik*

Ligesom med leksemerne og syntaksen kan også kausativalternationens semantik beskrives samlet for spansk, fransk og engelsk, dog igen med forbehold for det refleksive pronomens indflydelse i spansk og fransk. Beskrivelsen af de to intransitive strukturer med og uden *se* gælder således udelukkende spansk og fransk, da distinktionen kun eksisterer i disse sprog. Den engelske intransitive variant er derimod blot en inkausativ modpart til den transitive kausative struktur og derfor ikke så interessant i denne sammenhæng.

Den transitive struktur angiver en direkte kausativ relation mellem årsag/agent og patient.⁶ Agenten forårsager en ændring enten i patientens tilstand, fx det spanske verbum *romper* ‘slå i stykker’, eller position/placering, fx de spanske verber *abrir* ‘åbne’ eller *mover* ‘flytte’ (Herslund

6. I modsætning til hvad der er tilfældet ved en perifrastisk kausativ med et hjælpeverbum, fx det engelske *make* ‘gøre’/‘få til’ + infinitiv, som altid indikerer en afstand i tid og/eller rum mellem årsag/agent og patient.

1997: 153-154) (Eksemplerne er mine). I eksempel (13) agerer Juan direkte på døren for at åbne den:

- (13) Juan abre la puerta.
 'Juan åbner døren'

Begge de intransitive varianter af alternationen er inkausative modstykker til den transitive kausative struktur. I den intransitive konstruktion uden *se* ses årsagen til handlingen som nævnt under 2.2. som intern, dvs. udelukkende som et resultat af subjektsreferentens inhærente egenskaber (Herslund 1996: 36). Situationen bliver følgelig ofte fortolket som spontan:

- (14) El agua hierve.
 'Vandet koger'

I konstruktionen med det reflexive pronomeren *se* har subjektsreferenten som tidligere nævnt ikke de inhærente kvaliteter, der tillader, at handlingen kan forløbe af sig selv, hvilket medfører en læsning af situationen som fremkaldt af en ekstern årsag (Herslund 1997: 124):

- (15) La puerta se abre.
 'Døren går op'

Afsluttende kan man sige, at kausativalternationen giver den talende mulighed for at fremhæve enten agenten (transitiv) eller patienten (intransitiv) og således anskue samme form for situation fra to synspunkter.

Der eksisterer altså udover kontrasten transitiv/kausativ ↔ intransitiv/inkausativ i alle tre sprog, i spansk og fransk en yderligere distinktion, nemlig mellem de to intransitive strukturer med og uden det reflexive pronomeren *se*. Forekomsten afhænger ifølge de traditionelle beskrivelser af, om subjektsreferenten inhærent besidder de kvaliteter, der gør, at handlingen kan forløbe af sig selv (*-se*) eller om det modsatte er tilfældet (*+se*). Men er den forskel så tydelig?

3. Diskussion

3.1. Forekomsten af *se* i kausativalternationen i spansk

Den traditionelle forklaring af *se*'s forekomst i den intransitive variant af kausativalternationen går ud på, at hvis subjektsreferenten har de nødvendige inhærente kvaliteter til, at situationen, som verbet denoterer, kan forløbe af sig selv, så optræder *se* ikke. Er subjektsreferenten derimod ikke i besiddelse af de egenskaber, der skal til for, at situationen kan forløbe af sig selv, forekommer *se*. I spansk findes der umiddelbart ikke, i modsætning til fransk, jf. (10a) til (11b), verber der kan alternere både med og uden *se*, afhængigt af subjektsreferenten. Mange af de verber, der kræver *se*, kan ganske vist godt optræde uden, hvis blot der tilføjes et mådesadverbial som i (16) og (17):

- (16) La puerta abre bien.
 'Døren er nem at åbne'
 (17) La puerta abre al sur.
 'Døren åbner mod syd'

I det tilfælde er der dog ikke tale om et eksempel på kausativalternationen, men derimod om, at subjektsreferenten tilskrives en egenskab. I (16) er det, at døren er nem at åbne og i (17) at den er sydvendt. Hvor kausativalternationen altid angiver en handling, indikerer konstruktionstypen i (16) og (17) snarere en potentiel handling; den behøver ikke at have fundet sted eller for den sags skyld at finde sted, men hvis den gør det, vil den forløbe som adverbialet angiver, dvs. nemt i (16) og mod syd i (17). Konstruktionstypen i (16) og (17) angiver altså en egenskab ved subjektsreferenten/handlingen snarere end en handling som sådan. Jeg mener derfor, det vil være problematisk at bruge sammenligningen af kausativalternationen med konstruktionen af typen i (16) og (17) til at forklare det refleksive pronomens forekomst. Ovennævnte konstruktionstype omtales i øvrigt ofte som 'middle' af blandt andre Keyser & Roeper (1984) og Fagan (1988), som begge adskiller den fra kausativalternationen netop udfra en skelnen mellem 'event' overfor egenskab.

Der er dog stadig eksempler i spansk, man kan få noget ud af at sammenligne. Jeg vil her komme ind på to typer, som kan være interessante

at sammenholde med alternationen for at forstå, hvorfor det reflekseive pronomeren *se* optræder, hvor det gør. Jeg vil i analysen operere med tre begreber: inhærente egenskaber, ekstern årsag og energitilførsel. Ved inhærente egenskaber forstås egenskaber, der i sig selv er tilstrækkelige til at få en given handling til at forløbe uden yderligere hjælp fra andre end subjektsreferenten selv. Ved energitilførsel forstås al form for energi, der tilføres udefra, for at en given handling kan forløbe. Endelig betegner ekstern årsag noget, der udover energitilførsel skal til for, at en situation kan forløbe.

For det første eksisterer der i spansk verber med næsten samme betydning, fx *hervir* og *cocer* 'koge'.⁷ Men mens *cocer* tilsyneladende kræver tilstedeværelsen af *se* i intransitiv konstruktion (18), er pronominet udelukket ved *hervir* (19), medmindre fortolkningen er en upersonlig *se*-konstruktion med betydningen 'man koger vandet':

- (18) *Las patatas se han cocido.*
 'Kartoflerne har kogt' (Mendikoetxea 1999: 1601)
- (19) *El agua hierve.*
 'Vandet koger'

Da de to verber betydningsmæssigt ligger meget tæt på hinanden og betegner samme situation, burde de ifølge den traditionelle forklaring opføre sig ens med hensyn til *se*. Der er imidlertid den forskel på de to eksempler, at i (19) er det subjektsreferenten selv, vandet, der koger, mens det i (18) ikke er selve subjektsreferenten, kartoflerne, der koger, men derimod væsken (vandet) omkring dem. Subjektsreferenten (kartoflerne) udsættes blot for den proces, at vandet koger, hvilket medfører en ændring i dets tilstand. Dermed kan man sige, at vandet inhærent har en større tilbøjelighed til at undergå handlingen *at koge*, mens kartoflerne ikke i sig selv kan dette, men er afhængige af noget, der koger omkring dem, for at ændringen i tilstand kan indtræffe. Men både vandet og kartoflerne har brug for energi for at koge; ingen af de to subjektsreferenter begynder at koge spontant. Hvis *se* markerer en ekstern årsag, mens fraværet af det reflekseive pronomeren indikerer, at

7. *Cocer* kan dog bruges mere bredt om det at lave mad, hvis det bruges transitivt. Intransitivt er betydningen dog 'koge'/'syde'/'gære'.

handlingen forløber udelukkende i kraft af subjektsreferentens inhærente egenskaber, er det uklart, hvorfor *hervir* og *cocer*, som betegner samme situation, ikke markeres ens.

Moliner (1994) nævner et interessant eksempel i forbindelse med *cocer*, nemlig, at verbet godt kan konstrueres intransitivt uden *se*, men at det er sjældent:

- (20) El chocolate está cociendo a borbotones.
 'Chokoladen boblekoger' (Moliner Vol. I 1994: 653)

Dette kunne tyde på, at *cocer* faktisk har begge muligheder for konstruktion (+/-*se*). Og verbet minder dermed om de franske verber af typen i (10a) til (11b). Dette understøtter, at *se*'s forekomst afhænger af subjektsreferenten, måske dens konsistens/sammensætning/opbygning og dermed tilbøjelighed til/sandsynlighed for at undergå den handling, verbet betegner, uden anden ekstern årsag end energi.

Samtidig taler det imod en anden hypotese, man kunne have, nemlig at *se* forekommer ved oprindeligt transitiver verber, mens oprindeligt intransitive verber foretrækker ren intransitiv konstruktion. Den antagelse mener jeg dog stadig, man bør undersøge, idet man kunne forestille sig, at der var en tendens i den retning. Det ville forklare forståelsen af den intransitive konstruktion uden *se* som en inhærent/forventelig handling i fht. subjektsreferenten; der ville jo så oprindeligt ikke have været en agent/noget transitivt subjekt og handlingen ville være foregået af sig selv.

Alt i alt tyder eksemplerne altså på, at forekomsten af det refleksive pronomen *se* i den intransitive variant af kausativalternationen i spansk har noget med subjektsreferenten at gøre. Den traditionelle forklaring om subjektsreferentens inhærente egenskaber (-*se*) > < ekstern årsag (+*se*) skal formentlig udvides, idet en krav til en forklaring må være, at den kan gøre rede for alle eksempler; ellers er den for upræcis eller forkert. Det er klart, at for eksempel både vand og kartofler har brug for energitilførsel for at kunne koge. Blot har kartoflerne brug for endnu en ekstern hjælp, nemlig noget vand/væske, der koger rundt om dem, for at de selv kan undergå ændringen i tilstand. Min hypotese er, at *se*

markerer en ekstern årsag udover energitilførsel, mens fravær af *se* markerer, at energitilførsel i sig selv er tilstrækkeligt til at få handlingen til at ske; subjektets fysiske egenskaber, fx væske, kan klare resten. Dette ville også passe med, at et mere naturligt forløb af hændelsen ikke kræver nogen markering, mens et mere unaturligt forløb, dvs. tilførsel af mere end blot 'naturlig' energi, kræver en markering i form af *se*.

Hypotesen om at *se* markerer, at der skal mere end blot energioverførsel til at få handlingen til at ske, kunne måske også forklare eksemplerne, hvor begge subjektsreferenterne har de inhærente egenskaber til at undergå den handling, verbet betegner, men hvor der ved den ene subjektsreferent ikke er *se* (21), mens pronominet forekommer ved den anden (22):

- (21) El agua hierve.
 'Vandet koger'
 (22) La puerta se abre.
 'Døren går op'

Mens subjektsreferenten i (21), der er identisk med (19), stadig kun behøver tilførsel af energi for, at handlingen kan forløbe, vil der for subjektsreferenten i (22) ofte skulle mere til end blot en energitilførsel; man vil for eksempel forvente, at noget holder døren lukket og at et håndtag el.lign. derfor skal trykkes ned, for at en energitilførsel herefter vil kunne få døren til at gå op.

Hypotesen vil kunne afprøves yderligere i en empirisk undersøgelse af typen af subjektsreferenter, verbernes oprindelige form samt energioverførslerne partipanterne imellem i de situationer, verberne betegner og betingelserne for, at de lykkes.⁸

3.2. Tværsproglige ligheder

Når man ser på, hvordan kausativalternationen er beskrevet i andre sprog, jf. i 2. - 2.3., er det forventeligt, at man kan generalisere beskrivelserne af tre indoeuropæiske sprog, hvoraf de to, spansk og fransk,

8. Maldonado (1988) har gjort dette for *se*-konstruktioner generelt, men ikke kausativalternationen specifikt.

er nært beslægtede (samme sprogfamilie og -type). Grammatikkerne kan have brugt hinandens beskrivelser som inspiration, hvorved de er kommet til at ligne hinanden meget, på trods af at der er tale om forskellige sprog.⁹

Vender man imidlertid blikket mod sprog, der er typologisk meget forskellige fra de tre akkusative, der er blevet gennemgået hidtil, er det påfaldende, at de verber, der tillader en alternation, der konstruktionsmæssigt ligner kausativalternationen, beskriver samme situation som de, der indgår i kausativalternationen i engelsk, fransk og spansk. I den forbindelse kan det nævnes, at Kazenin (1994) i asiatisk eskimo, et morfologisk ergativt sprog, undersøger en parallel til kausativalternationen. Der er tale om en objektsbevarende transitivitsalternation, dvs. en alternation mellem transitiv og intransitiv konstruktion med samme verbum, hvor det er objektet, der går igen i begge strukturer. Alternationen fortæller intet om, hvordan agenten forårsager processen i objektet/patienten. Verberne, der indgår, er blandt andet *kavixt* 'gøre noget rødt/blive rød', *simig* 'ændre noget/ændre sig', *myl'a*, 'lukke noget/lukkes', *mykyli*, 'gøre noget mindre/blive mindre'. Alternationen findes desuden med verber med betydningen 'forlænge/blive længere', 'slå noget i stykker/gå i stykker', 'gøre noget højere/vokse'. Der er altså i høj grad tale om de samme verbalbetydninger som de, der optræder i alternationen i spansk, fransk og engelsk.

Haspelmath (1993) undersøger alternationen i 21 sprog. Han ser på 31 verber, der går igen i alternationen i mere eller mindre grad i alle sprogene. Det drejer sig blandt andet om verberne med betydningen 'slå'/'gå i stykker', 'brænde', 'smelte', 'åbne', 'lukke', 'koge', 'tørre', 'fryse'.

Man kan igen observere, at det er mange af de samme betydninger/situationer som i engelsk, spansk og fransk. Og dette er interessant i forhold til at forstå, hvorfor alternationen er mulig. Det vil sige, hvordan man fra nogle typer situationer kan fjerne agenten/årsagen, uden at betydningen og forståelsen af, hvad der foregår, går tabt. Haspelmath

9. Dette er for eksempel tilfældet med Mendikoetxea (1999), der i høj grad gengiver Levin & Rappaport's (1995) beskrivelse af alternationen i engelsk.

(1993: 94) mener, at verbet skal betegne en ændring i tilstand eller en aktivitet, og at det derudover ikke må indeholde agentorienterede betydningskomponenter eller andre elementer, der forhindrer, at situationen forløber spontant. Og hvis man ser på de verbalbetydninger, som Haspelmath (1993) og Kazenin (1994) gennemgår, er det da også karakteristisk for dem alle, at de kan have en agent, men ikke behøver det. Det transitive subjekt skal blot referere til en årsag. Men bruger man dette som kriterium for, hvilke verber der kan indgå i alternationen, gør det kun rede for, hvornår det er muligt at intransitivere et transitivt verbum. I så tilfælde burde et intransitivt verbum som *florece* 'blomstre' kunne optræde i alternationen. Det betegner en ændring i tilstand og refererer ikke til noget agentivt. Men verbet er kun muligt i en perifrastisk kausativ, jf. (23) til (25):

- (23) El rosal floreció.
'Rosenbusken blomstrede'
- (24) *El jardinero/la primavera floreció el rosal
'*Gartneren/foråret blomstrede rosenbusken' (Mendikoetxea 1999: 1598)
- (25) El jardinero hizo florece el rosal.
'Gartneren fik rosenbusken til at blomstre'

Der må derfor være nogle yderligere krav, et verbum skal overholde for at kunne indgå i alternationen. Det kunne have noget at gøre med, hvor direkte en årsag kan intervenere i og kontrollere en handling og eventuelt, hvor store konsekvenser det har for handlingens forløb. Ved verbet *florece* 'blomstre' kan en agent/årsag intervenere indirekte ved fx at vande en blomst og udfaldet kan være, at den blomstrer, men det er ikke givet; agenten kontrollerer ikke forløbet. Ser man på et af de verber, der tillader alternationen tværspørgligt, fx *lukke*, er agenten/årsagen mere direkte involveret i handlingen og forårsager/kontrollerer, at den finder sted. Det, at verbet *florece* 'blomstre' optræder i den perifrastiske kausativ med *hacer* 'få til' + infinitiv, kunne styrke denne hypotese, idet denne konstruktion altid indikerer en afstand i tid og/eller rum mellem agent/årsag og patient. Hypotesen vil kunne afprøves yderligere empirisk i en undersøgelse af typen af situationer, der tillader alternationen og dermed de to konceptualiseringer, på tværs af forskellige sprog. Ved at klassificere verberne verbaltypologisk vil det ligeledes være muligt at

sammenholde dem med verber, som man skulle forvente kunne indgå i alternationen, men som ikke kan, fx *florece*. Dermed kan man isolere de træk, der muliggør deltagelse i kausativalternationen. På den måde vil man kunne opnå en større forståelse af kausativalternationen specifikt, men også af verbers muligheder for at forekomme i forskellige konstruktioner generelt.

4. Konklusion

Jeg har i denne artikel argumenteret for, at visse aspekter af kausativalternationen i spansk med fordel kan belyses ved hjælp af en kognitiv og typologisk tilgang til problematikken.

Forekomsten af det refleksive pronomener *se* i den intransitive variant kan undersøges i forhold til de indbyrdes relationer og energioverførsler partipanterne imellem samt viden om, hvordan en given situation er opbygget. Den traditionelle forestilling om, at hvis subjektsreferentens inhærente kvaliteter er tilstrækkelige til, at handlingen kan forløbe af sig selv, optræder det refleksive pronomener *se* ikke, og hvis det omvendte er tilfældet, er *se* påkrævet, er ikke udtømmende i forhold til eksemplerne, der er blevet analyseret ((18) til (22)). I stedet tyder det på, at varianten uden *se* indikerer, at energitilførsel er nok til, at handlingen, som verbet beskriver, forløber af sig selv. Modsat markerer tilstedeværelsen af *se*, at energitilførsel alene ikke er nok til, at situationen betegnet af verbet vil kunne forløbe.

Selve forståelsen af, hvorfor alternationen er mulig, bliver klarere, hvis man ser på den i et typologisk perspektiv. Deraf fremgår det, at de verber/situationer, som tillader alternationen i spansk, går igen i lignende alternationer i typologisk anderledes sprog. Derfor skal forklaringen på alternationen og forståelsen af dens eksistens formentlig findes ved at analysere de situationer, den refererer til ude i verden samt sprogbrugernes konceptualisering af dem. Af eksemplerne (23) til (25) fremgår det, at kravet om, at verberne i alternationen skal betegne en ændring i tilstand eller en aktivitet uden at indeholde agentorienterede betydningskomponenter, ikke er tilstrækkeligt til at gøre rede for, hvornår et verbum kan optræde i alternationen. Det ser derimod ud til, at graden af direkte involvering i og kontrol over handlingen fra

agentens/årsagens side kan være afgørende, således at kun agenter/årsager, der intervenerer direkte og dermed kontrollerer handlingen, tillader den transitive variant af alternationen. Det typologiske perspektiv styrker argumentationen for, at det er selve den situation, et verbum betegner, samt verbets type, der er afgørende for, om det kan indgå i kausativalternationen. Desuden understreger det alternationen som et udtryk for en almenmenneskelig måde at konceptualisere en bestemt type situation.

Henvisninger

- Bosque, I. & V. Demonte (red.). (1999). *Gramática Descriptiva de la Lengua Española*, Vol. II. Madrid: Espasa Calpe S.A.
- Comrie, B. (1976). The Syntax of Causative Constructions: Cross-Language Similarities and Divergences, i M. Shibatani (red.), *The Grammar of Causative Constructions*, New York: Academic Press, 261-312.
- Fagan, S. M. B. (1988). The English Middle, *Linguistic Inquiry*, 19-2, 181-203.
- Haspelmath, M. (1993). More on the Typology of Inchoative/Causative Verb Alternations, i B. Comrie & M. Polinsky (red.), *Causatives and Transitivity*, Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 87-120.
- Herslund, M. (1996). *Det franske sprog, Kapitel III. Valens og transitivitet*, Handelshøjskolen i København.
- Herslund, M. (1997). *Det franske sprog, Kapitel IV. Diatese*. Handelshøjskolen i København.
- Herslund, M. & F. Sørensen (1987). *De franske verber 2. En valens-grammatisk fremstilling II. Klassifikation af verberne*, Institut for Fransk og Institut for Datalingvistik, Handelshøjskolen i København.
- Kazenin, K. I. (1994). On the Lexical Distribution of Agent-preserving and Object-preserving Transitivity Alternations, *Nordic Journal of Linguistics* 17-2, 141-154.
- Keyser, S. J. & T. Roeper (1984). On the Middle and Ergative Constructions in English, *Linguistic Inquiry* 15-3, 381-416.
- Labelle, M. (1990). Unaccusatives and Pseudo-Unaccusatives in French, *Proceedings of the North East Linguistic Society*, 20, 303-317.
- Lagane, R. (1967). *Les Verbes Symétriques: Economie Morpho-*

- Syntaxique et Différentiation Sémantique, *Cahiers de Lexicologie* X – 1, 21-30.
- Levin, B. (1993). *English Verb Classes and Alternations. A Preliminary Investigation*. Chicago and London: The University of Chicago Press.
- Levin, B. & M. Rappaport Hovav (1995). *Unaccusativity. At the Syntax-Lexical Semantics Interface*. Cambridge, Massachusetts/London, England: The MIT Press.
- Maldonado, R. (1988). Energetic Reflexives in Spanish, i Axmaker, S., A. Jaisser & H. Singmaster (red.), *Proceedings of the Fourteenth Annual Meeting of the Berkeley Linguistics Society*, 153-165.
- Mendikoetxea, A. (1999). Construcciones Inacusativas y Pasivas, i Bosque, I. & V. Demonte (red.) *Gramática Descriptiva de la Lengua Española*, Vol. II, Madrid: Espasa Calpe S.A., 1575-1629.
- Moliner, M. (1994). *Diccionario de uso del español*, Vol. I & II, Madrid: Editorial Gredos, S.A.
- Perlmutter, D. (1978). Impersonal Passives and the Unaccusativity Hypothesis, *Proceedings of the Fourth Annual Meeting of the Berkeley Linguistics Society* 4, 157-189.
- Rothemberg, M. (1974). *Les Verbes à la Fois Transitifs et Intransitifs en Français Contemporain*, The Hague – Paris: Mouton.

Den 'mobile' negation og semantisk betydning

Merete Birkelund

1. Indledning

Den franske negation *ne ... pas* er karakteriseret ved dens placering omkring sætningens finitte verbal eller ved en – som oftest – samlet placering af dens to led foran en infinitiv. Disse mulige placeringer af negationen viser således generelt, hvilket element i sætningen negationen har i sit virkefelt. Imidlertid kan den franske negation flyttes til andre positioner i komplekse sætninger, hvorved dens virkefelt, i hvert fald i sætningens overfladestruktur, ændres. Det er sådanne tilfælde, der i litteraturen kendes under betegnelser som *neg-raising* eller *NOT-transportation*, og som tyder på, at negationen kan udvise en vis form for mobilitet inden for sætningens grænser. Imidlertid er der dog kun tale om en tilsyneladende mobilitet, der finder sted i sætningens syntaktiske overfladestruktur, og som kun er mulig ved visse verber med særlige semantiske karakteristika.

Selv om flere tidligere undersøgelser har behandlet negationens mobilitet (jf. bl.a. de Cornulier 1973 og Korzen 1973), har ingen af disse undersøgelser specifikt behandlet negationens placering i forbindelse med modalverber og de forskelle, der eksisterer mellem de to såkaldte ægte modalverber *devoir* og *pouvoir*, som er de to verber, der primært er denne fremstillings genstandsområde.

De to modalverber har en del ligheder, hvorved de adskiller sig fra de øvrige modalverber, idet fx ingen af dem kan følges af en kompletivsætning som objekt. Samtidig adskiller de sig væsentligt fra hinanden, når de befinder sig i negerede komplekse sætninger. I sådanne sætninger er negationens placering af afgørende betydning for tolkningen af dens virkefelt. En diskussion af kombinationen af modalverber og negation forekommer derfor at være interessant, idet negationens syntaktiske

placering i modaliserede sætninger ikke altid stemmer overens med dens semantiske virkefelt. Dette gælder imidlertid ikke alene for modaliserede negerede sætninger, men er ligeledes tilfældet for en række 'holdnings- og kognitionsverber'¹, der enten styrer en kompletivsætning eller tager en infinitiv som objekt.

I nogle tilfælde synes negationen at have verbet i kompletivsætningen eller infinitiven i sit virkefelt på trods af dens placering ved det styrende verbum, som fx i sætningen *Je ne veux pas qu'il parte*, der umiddelbart synes synonym med *Je veux qu'il ne parte pas*. Dette tyder på, at den franske negation, i hvert fald i forbindelse med nogle typer verber, kan udvise en form for mobilitet, uden at denne mobilitet dog nødvendigvis øver nogen egentlig indflydelse på sætningens semantiske indhold.

I det følgende vil jeg først give en kort beskrivelse af den franske negations karakteristika samt redegøre for dens normale placering i den franske sætning, hvorefter jeg med udgangspunkt i tidligere diskussioner vil undersøge negationens tilsyneladende mobilitet, specielt i forbindelse med de to modalverber *devoir* og *pouvoir*, samt i forbindelse med en række holdnings- og kognitionsverber.

2. Negationen og dens karakteristika

2.1. Negationen som *polyfon størrelse*

I henhold til formel logik beskrives negationen som en operator, der gør det muligt at vende en propositions sandhedsværdi, hvorved propositionen bliver ikke-sand. Ifølge den formelle logik vil det altid entydigt fremgå, hvilket element der negeres, idet negationen, for så vidt den er placeret **logisk korrekt**, vil forekomme foran det negerede element. Imidlertid vil en sådan logisk funderet beskrivelse langt fra kunne anvendes, når man har med naturlige sprog at gøre. Den formelle logik er utilstrækkelig for en lingvistisk beskrivelse af

1. De verber, der kaldes for 'holdnings- og kognitionsverber', og som er relevante for denne fremstilling, er verber, der giver udtryk for afsenders holdning eller tankevirksomhed. Det er verber som fx *dire*, *penser*, *espère* o.l.

negationen, idet der hyppigt er tale om flertydighed i tolkningen af hvilket sprogligt element, der befinder sig i dens virkefelt. Således er det relevant for en beskrivelse af negationen at inddrage såvel den leksikalske form, dens syntaktiske placering og dens semantik, samt visse aspekter af pragmatisk art for at nå frem til en korrekt tolkning af dens virkefelt.

I beskrivelsen af negationen tager jeg udgangspunkt i polyfoniteorien, og som teoretisk forankringspunkt anvender jeg ScaPoLine-teorien², som er en teori, der behandler, hvorledes polyfone forhold er kodet i sproget³. Jeg vil dog af pladshensyn ikke her redegøre for en polyfon beskrivelse af negationen, men blot nøjes med at konstatere, at i henhold til polyfoniteorien opfattes negationen overordnet som polemisk⁴.

Opfatter man negationen som en polemisk størrelse, findes der i negerede sætninger (mindst) to synspunkter, nemlig et underliggende affirmativt synspunkt og et på tekstniveau negeret synspunkt. Imellem disse to synspunkter, der er hierarkisk ordnede, hersker der et modsætningsforhold, forstået således at det positive synspunkt modsiges af et tilsvarende negativt synspunkt (dvs. det negative synspunkt afviser det implicitte affirmative synspunkt). For at forstå en negeret ytring må man derfor acceptere tilstedeværelsen af mindst to synspunkter, som er kontradiktoriske. Sagt med andre ord omfatter negationen på sætningsniveau en instruks om afvisning, hvilket svarer til dens semantiske basisbetydning, der således er resultatet af en dikotomi bestående af to synspunkter, som dermed er udgangspunkt for de mulige betydninger, som ytringen kan have.

-
2. Her henvises specielt til Nølle, H., C. Norén & K. Fløttum (2004): *ScaPoLine. La théorie scandinave de la polyphonie linguistique*. Paris: Kimé samt til de *Arbejdsrapporter*, som det Sproglige Polyfoninetsværk, har udgivet siden 2004 på RUC.
 3. Ifølge ScaPoLine tales der dels om polyfone strukturer, som er instrukser, der er givet af den sproglige form, dels om polyfone konfigurationer, som angiver den polyfone læsning.
 4. Opfattelsen af negationen som polemisk giver anledning til henholdsvis en metalingvistisk læsning og en decideret polemisk læsning. I nogle tilfælde skal negationen tolkes som deskriptiv; den deskriptive læsning opfattes som en derivation af den polemiske. Her vil jeg dog kun interessere mig for den decideret polemiske negation, som umiddelbart er den eneste relevante for de tilfælde, der er genstand for nærværende undersøgelse.

2.2. *Negationens normale placering på fransk*

På fransk er negationen en toleddet størrelse⁵, der dels består af det proklitiske *ne*, der er bundet til pladsen foran sit værtsord, dvs. verbet, samt af et nægtelsesord, der optager pladsen efter verbet, fx *pas*, som er det mest almindelige og frekvente nægtelsesord, eller de partikulære nægtelsesord *jamais*, *plus*, som fungerer som adverbial, eller *aucun*, *personne*, *rien*, der udover at fungere som negationens andet led også indtager syntaktiske funktioner i sætningen som fx subjekt, objekt og attributiv.

I henhold til den franske sætnings topologiske struktur placeres negationens to led således, at den proklitiske størrelse *ne* placeres i finitzonen⁶ foran det finite verbal og foran eventuelle andre klitiske størrelser som fx de personlige pronominer i objekts- eller dativobjektsfunktion og/eller de to pronominaladverbier *en* og *y*. Negationens anden størrelse, nægtelsesordet, placeres i PP-zonen efter det finite verbal og foran eventuelle participier.

Er negationen placeret ved en infinitiv er hovedreglen, at negationens to led står samlet foran infinitiven, hvilket er den hyppigste placering, fx

- (1) Prenez garde de **ne pas** glisser.
(‘Pas på ikke at glide.’)

eller de kan eventuelt placeres omkring infinitiven som ved finite verber, hvilket dog opfattes som arkaisk.

Hvis infinitiven derimod er i en sammensat form, findes begge placeringsmuligheder:

- (2) J’ai peur de **ne pas** être compris.
(‘Jeg er bange for ikke at blive forstået.’)

- (2a) J’ai peur de **n’être pas** compris.

5. I talt sprog forsvinder det proklitiske *ne* dog ofte, således at nægtelsesordet *pas* alene udfylder negationens funktion, fx *Je sais pas comment il fait*. Jeg vil dog ikke i denne undersøgelse udbyde dette yderligere, idet jeg her primært er interesseret i skrevet sprog.

6. Jf. Nøлке, H. & H. Korzen (red.) (1999). *Det franske sprog. Topologi 1*. Kapitel IX, I. Foreløbig version.

2.3. *Negationens placering i komplekse sætninger*

Den franske negation er med andre ord centreret omkring verbet, hvilket betyder, at normalt vedrører negationens virkefelt den streng i sætningen, som den er placeret i umiddelbar nærhed af og/eller omkranser. Imidlertid er det sådan, at man ved en række verber, fx modalverberne og visse holdnings- og kognitionsverber, der udtrykker afsenders opfattelse, mening eller holdning, ser, at negationens syntaktiske placering ikke altid stemmer overens med dens semantiske virkefelt.

Når disse verber følges af en infinitiv eller en kompletivsætning, kan negationens to led enten omkranse det styrende verbum eller de kan placeres samlet foran den infinitiv, der styres af sætningens finitte verbum eller omkring det styrede verbum i kompletivsætningen. Det er i disse tilfælde, at man, set i forhold til negationens virkefelt, har med en slags **ulogisk** placering at gøre. Eksempler på en sådan placering af negationen ses fx i (3):

- (3) Je **ne** veux **pas** partir.
(‘Jeg vil ikke tage afsted.’)

som kan omskrives til (3a):

- (3a) J’ai la volonté de **ne pas** partir
(‘Jeg har vilje til ikke at tage afsted.’)

Derimod vil (3) næppe kunne omskrives til (3b):

- (3b) Je **n’ai pas la volonté** de partir.
(‘Jeg har ikke vilje til at tage afsted.’)

selvom negationen er placeret ved *vouloir*, som den således syntaktisk har i sit virkefelt.

En tilsvarende placering af negationen findes desuden ved en række verber som fx *croire*, *penser*, *sembler*, *devoir*.

- (4) Je **ne crois/pense pas** que Pierre parte.
(‘Jeg [tror ikke], at Pierre tager afsted.’)

- (5) Il **ne semble pas** que Marie veuille partir.
(‘Det [ser ikke ud til], at Marie vil tage afsted.’)
- (6) Vous **ne devez pas** envoyer la lettre.
(‘De [må ikke] sende brevet.’)

Negationen kan ved verberne *croire*, *penser*, *sembler*, *devoir* o.l. dog også placeres ved henholdsvis infinitiven eller verbet i den underordnede kompletivsætning, hvorved negationen således placeres i umiddelbar nærhed af sit semantiske virkefelt, således som det fremgår af følgende eksempler:

- (4a) Je crois/pense que Pierre **ne partira pas**.
(egt. ‘Jeg tror, at Pierre [ikke tager af sted].’)
- (5a) Il semble que Marie **ne veuille pas partir**.
(egt. ‘Det ser ud til, at Marie [ikke vil tage af sted].’)
- (6a) Vous devez **ne pas envoyer** la lettre.
(egt. ‘De må [ikke sende] brevet.’)

Uanset negationens placering ved disse verber, vil betydningen stort set være identisk, hvorfor placeringen af negationen tilsyneladende ikke har nogen synderlig indflydelse på verbets og sætningens semantik, ligeså lidt som dens placering har betydning for afkodningen af dens virkefelt, som både i eksemplerne (4) - (6) og (4a) - (6a) er infinitivens eller kompletivsætningens verbum. Der vil altså kun være tale om semantiske nuancer, der umiddelbart er vanskelige at skelne fra hinanden.

Imidlertid er det ikke ved alle verber, at negationen kan flytte plads uden at ændre sætningens semantik. Dette ses bl.a. ved et modalverbum som *pouvoir*, hvor placeringen af negationen har indflydelse på semantikken:

- (7) Pierre **ne peut pas** nager.
(‘Pierre [kan ikke] / [må ikke] svømme.’)

(7a) Pierre peut **ne pas nager**.

(‘Pierre kan [ikke svømme].’ = ‘Pierre kan lade være med at svømme.’)

I (7) hvor negationen er placeret omkring det styrende modalverbum og har dette i sit virkefelt, vil den semantiske læsning være, at Pierre er, evt. fysisk, ude af stand til at svømme eller at han ikke må. I (7a) derimod, hvor negationen har infinitiven *nager* i sit virkefelt, er betydningen snarere, at Pierre kan lade være med eller kan undlade at svømme, dvs. Pierre har her en mulighed, enten en, han vælger selv eller en, som en eller anden eller omstændighederne giver ham.

Ud fra disse overordnede observationer forekommer det således interessant at forsøge at finde frem til en forklaring, der kan gøre rede for negationens placering, dels i de tilfælde, hvor dens placering tilsyneladende ikke spiller nogen (synderlig) rolle for semantikken, sådan som det er tilfældet med fx modalverberne *devoir* og *vouloir* og holdningsverberne *penser* og *croire*, dels i de tilfælde, hvor negationen ikke udviser en sådan mobilitet, men hvor dens placering klart indvirker på sætningens betydning med tydelige semantiske forskelle til følge, således som det er tilfældet med modalverbet *pouvoir* (jf. (7) og (7a)).

3. Er negationen mobil eller ...?

Diskussionen om negationens mobilitet er som tidligere nævnt langt fra ny. Der findes således en lang række undersøgelser over negationens såkaldte mobilitet, der i litteraturen omtales som bl.a. *NOT-Transportation* (Fillmore 1963), *not-hopping*, *Negative Transportation* (fx Lakoff 1969) eller som *neg-raising* (fx Kiparsky & Kiparsky 1971 og Horn 2001).

Inden for den generative grammatik forklares fænomenet *neg-raising* som en negation, der fra sætningens dybdestruktur **løftes** op til sætningens overflade. Ifølge teorien om *neg-raising* opfattes negationens mobilitet primært som en leksikalsk-syntaktisk regel, i henhold til hvilken en negation kan være placeret på overfladestrukturen ved det styrende verbum, mens den i sætningens dybdestruktur berører den underordnede sætning, der styres af fx et viljesverbum eller et meningsverbum. Det betyder med andre ord, at den **løftede** negation kun synes at have

den underordnede sætnings verbum i sit virkefelt uagtet dens placering i den styrende sætning.

3.1. Afvisning af teorien om *neg-raising*

Teorien om *neg-raising* er blevet forkastet i flere undersøgelser, bl.a. af de Cornulier (1973), hvis argumenter er genoptaget af Korzen (1973). Jeg vil ikke her gå ind i alle de forskellige modargumenter, der er blevet fremført, men vil nøjes med blot at anføre et enkelt af dem, som bl.a. Muller (1991: 125 ff) har fremført. Negationen udviser kun tilsyneladende mobilitet ved en række verber – udover ved holdnings- og kognitionsverber – for **løftes** negationen frem til det styrende verbum ved en række verber, ændres sætningens semantiske indhold, således som det fremgår af (8) - (9a):

(8) Je **ne me souviens pas** que Luc soit venu de la journée.
(‘Jeg mindes ikke, at Luc kom ...’)

(8a) Je me souviens que Luc **n’est pas venu** de la journée.
(‘Jeg mindes, at Luc ikke kom ...’)

(9) Je **n’exige pas** que Luc boive de vin.
(‘Jeg kræver ikke, at Luc drikke vin.’)

(9a) J’exige que Luc **ne boive pas** de vin.
(‘Jeg kræver, at Luc ikke drikker vin.’)⁷

Dette gælder, som tidligere vist i eksemplerne (7) og (7a), og som eksemplerne (10), (10a), (11) og (11a) nedenfor ligeledes illustrerer, også negationens placering i forhold til modalverbet *pouvoir*. Her har negationens placering afgørende indflydelse på ytringens betydning:

(10) Après cette course, j’ai eu beaucoup de mal à me remotiver. Puis, pendant la finale, je **n’ai pas pu voir** mes adversaires pendant 300 mètres. Au virage des derniers 100 mètres, j’ai pu jeter un rapide coup d’œil. Cette ligne fut à la fois un atout, parce que j’ai vraiment fait ma course, et un handicap, parce qu’il est toujours

7. Eksemplerne (8), (8a), (9) og (9a) er citeret efter Muller (1991: 125 ff).

bien de savoir que font les autres, reconnaît-elle. (Sud-Ouest 26.07.05: 9)

(‘ ... i finalen kunne jeg ikke se mine modstandere ... ’)

(10a) ..., pendant la finale, **j’ai pu ne pas voir** mes adversaires pendant 300 mètres. ...

(‘ ...i finalen kunne jeg lade være med at se mine modstandere... ’)

(11) Pour permettre une satisfaction rapide de la clientèle le concédant s’engage à respecter des délais de livraison rapide. – Le concessionnaire **ne pourra être tenu** pour responsable des annulations provenant de retards imputables au concédant. Dans ce cas, il percevra malgré tout la commission correspondante. (art. 3, Contrat de distribution exclusive)

(‘ ... Eneforhandleren kan ikke holdes ansvarlig for annulleringer, der skyldes ... ’)

(11a) ... – Le concessionnaire **pourra ne pas être tenu** pour responsable des annulations ...

(‘ ... Eneforhandleren kan undgå at blive holdt ansvarlig for de annulleringer, der skyldes ... ’)

I eksemplerne (10) og (11) er der tale om en polemisk læsning af negationen. Dette er derimod ikke tilfældet ved *devoir* (jf. (6) og (6a)). Modalverbet *devoir* bevarer sit modale indhold og anfægtes så at sige ikke af selve negationen, men modificerer primært afsenders holdning til propositionens indhold. De argumenter, som teorien om *neg-raising* fremfører, kan således ikke anvendes ved alle verber som forklaring på negationens mobilitet og de semantiske forskelle, der opstår.

I mange eksempler influerer negationens placering, udover den allerede omtalte ændring i sætningens semantik, også på sætningens præsuppositioner, som det fremgår af følgende eksempler:

(12) Je **ne voudrais pas** être Dieu.

(‘Jeg ville ikke gerne være Gud.’)

(12a) Je voudrais **ne pas être** Dieu.
 ('Jeg ville gerne ikke være Gud.')

hvor (12a) forudsætter, at det er Gud selv, der taler, hvorimod (12) giver udtryk for afsenders (*je*) manglende lyst til at være Gud.

3.2. *Tendens til placering ved det styrende verbum*

Uanset om det styrede verbum befinder sig i en kompletivsætning eller er en infinitiv, er der tendens til at foretrække en placering af negationen ved det styrende verbum på fransk, selvom en placering i kompletivsætningen eller ved infinitiven principielt er mulig. Dette gælder dog som allerede nævnt ikke *pouvoir* (jf. desuden 3.4):

(13) Je **ne veux pas** que vous sortiez.
 (13a) (?) Je veux que vous **ne sortiez pas**.

(14) Je **ne veux pas** sortir.
 (14a) (?) Je veux **ne pas** sortir.

Uanset om *vouloir* følges af en kompletivsætning eller af en infinitiv, findes begge placeringsmuligheder, hvilket ligeledes gælder for modalverberne *falloir* og *devoir*:

(15) Il **ne faut pas** y aller.
 (15a) (?) Il faut **ne pas** y aller.

(16) Vous **ne devez pas** y aller.
 (16a) (?) Vous devez **ne pas** y aller.

samt en række holdnings- og kognitionsverber som fx *croire*, *souhaïter* og *penser*:

(17) Je **ne crois pas** avoir dit cela.
 ('Jeg [er ikke af den opfattelse] / [tror ikke], at jeg har sagt det.')

(17a) Je crois **ne pas** avoir dit cela.
 ('Jeg er af den opfattelse / tror, at jeg [ikke har sagt] det.')

(18) Il **ne** souhaite **pas** y aller.
 ('Han [ønsker ikke] at tage dertil.')

(18a) Il souhaite **ne pas** y aller.
 ('Han ønsker [ikke at tage dertil].')

(19) Je **ne pense pas** qu'il vienne.
 ('Jeg [tror ikke], at han kommer.')

(19a) Je pense qu'il **ne viendra pas**.
 (Jeg tror, at han [ikke kommer].)

Således fastslår afsender både i (17) og (17a), at han, så vidt han husker, ikke har sagt noget. Tilsvarende er der i eksempel (18) heller ikke noget, der umiddelbart tyder på nogen indlysende semantisk forskel. Eksempel (18a) vil måske blive foretrukket, hvis man virkelig ønsker at insistere på den manglende lyst til at tage afsted. Således vil placeringen af den samlede negation foran infinitiven blive anvendt for eventuelt at opnå en mere markeret og utvetydig betydning⁸. Den mere markerede placering af negationen fremkommer ligeledes i (19a), hvorimod (19) ikke giver udtryk for nogen særlig fremhævelse af negationen.

Ifølge Jespersen (1917: 53) synes der generelt at være en "... strong tendency in many languages to attract to the main verb a negative which should logically belong to the dependent nexus". Jespersen anfører i den forbindelse eksemplet:

(20) I don't think he has come.

hvis semantiske indhold svarer til: *I think he has not come*. En lignende pragmatisk forklaring på, at man ofte vil foretrække en **ulogisk** placering af negationen ved det styrende verbum, finder vi hos Nyrop i *Grammaire*

8. En lille rundspørge blandt 10 frankofone informanter bekræfter denne hypotese, idet alle opfattede placeringen af negationen i den styrende sætning som mest naturlig og mest almindelig, mens en placering ved det styrede verbum, hvad enten det befinder sig i en kompletivsætning eller er en infinitiv, opfattedes som ualmindelig og under alle omstændigheder som en stærk insisteren fra afsenders side på negationen.

historique de la langue française, t. VI fra 1930, hvor han forklarer negationens plads ved det styrende verbum som “un besoin instinctif du sujet parlant de souligner tout de suite qu’il s’agit de quelque chose qui ne doit pas arriver”.

Det samme fænomen, hvor det styrende verbum **tiltrækker** negationen, som alligevel, på trods af sin placering, har infinitiven i sit virkefelt, gør sig også gældende på dansk, hvilket fremgår af (21):

(21) Jeg **håber ikke**, han kommer.

Derimod virker (21a) underlig på dansk eller vil i hvert fald blive opfattet som særligt markeret, selvom negationen her er placeret i umiddelbar nærhed af sit semantiske virkefelt:

(21a) ? Jeg håber, at **han ikke kommer**.

Ved det tilsvarende verbum *espère* på fransk er der dog ikke denne valgmulighed, og ordstillingen i (22) vil blive foretrukket:

(22) J’espère qu’il **ne viendra pas**.

frem for (22a), der forekommer besynderlig:

(22a) ? Je **n’espère pas** qu’il vienne.

På fransk er der således i de tilfælde, hvor den mobile negation er mulig, en tendens til at placere negationen ved det styrende verbum, hvilket da også opfattes som det mest almindelige. Placeres negationen derimod ved det styrede verbum i ledsætningen eller ved infinitiven, er der tale om en markeret insisteren på det benægtede indhold. Horn (2001: 316) taler i den forbindelse om henholdsvis en svækkelse⁹ og en styrkelse af negationen. Ifølge Horn er der her tale om et samspil mellem to principper: 1) negationens styrke svækkes afhængig af den afstand, der er

9. Horn taler om “a somewhat weakened or attenuated negation”. Denne terminologi forekommer umiddelbart mindre hensigtsmæssig. Af pladshensyn vil jeg dog ikke gå yderligere ind i denne diskussion her.

mellem negationen og den konstituent, som den logisk hører til, og 2) negationen styrkes afhængig af, hvor tæt eller hvor meget den er inkorporeret eller decideret morfologisk opslugt. Semantisk vil forskellen i ovenstående eksempler imidlertid være væsentligt reduceret og måske nærmest ikke-eksisterende, uafhængigt af negationens placering. Det tyder på, at på trods af negationens placering i den styrende sætning, kan den påvirke den styrede ledsætning eller infinitiv **på afstand**.

3.2.1. *Forskellig tolkning af samme placering*

På trods af ovennævnte tendens til at foretrække en placering af negationen ved visse modal-, holdnings- eller kognitionsverber uden store semantiske forskelle, vil en sådan placering af negationen alligevel kunne give anledning til forskellige tolkninger. Således vil placeringen ved det styrende verbum, fx *croire*:

- (23) Julie **ne** **croit pas** que la terre tourne autour du soleil. (cit. Herslund & Korzen 1999:116)
 ('Julie tror ikke, at solen drejer rundt om jorden.')

kunne give anledning til henholdsvis en læsning, hvor det er det styrende verbum, der befinder sig i negationens virkefelt, dvs. en polemisk læsning af negationen, og en anden læsning, hvor det er ledsætningens indhold, der negeres, dvs. svarende til 'Julie tror, at det ikke er tilfældet ...'. Denne problematik illustrerer Jespersen (1917) bl.a. med eksempler som:

- (24) He tried not to look that way.
 ('Han forsøgte at undgå ...')
- (24a) He did not try to look that way.
 ('Han gjorde ikke noget forsøg ...')
- (24b)? He tried to not look that way.
 (nærmest: 'Han forsøgte at lade være med ...')

Jespersen argumenterer for, at (24) er tvetydig, således at negationen enten kan have det styrende verbum – eller infinitiven – i sit virkefelt. Eksemplet (24a) med *do*-omskrivningen undgår tvetydigheden, og endelig

er det sidste eksempel (24b) med den mere usædvanlige placering af negationen efter infinitivmærket *to* det mindst tvetydige, hvor negationen entydigt har infinitiven i sit virkefelt.

Placeres negationen således ved det styrende verbum, synes der altså at være flere tolkninger af negationens virkefelt, mens en placering af negationen ved det styrede verbum giver en utvetydig læsning af negationens virkefelt. Dette kan så også forklare, hvorfor man på fransk har mulighed for at anvende den dobbelte negation som i (25) og (26):

- (25) Il **ne** peut **pas ne pas** aimer.
(‘Han kan ikke lade være med at elske.’)
- (26) Il **ne dit pas ne pas** vouloir partir.
(‘Han siger ikke, at han ikke vil tage afsted.’)

3.3. Sætningstypens betydning

Grunden til at foretrække en placering af negationen i den styrende sætning (oversætningen) skal ifølge Herslund og Korzen (1999) findes i sætningstypen. For de verber, der er genstand for nærværende undersøgelse, gælder, at de indgår i eksplikative sætninger (Herslund og Korzen 1999: 60), specielt kompletivsætninger, der er karakteristiske ved at være ufuldstændige sætninger, når de står uden undersætning. Undersætningen alene kan imidlertid heller ikke fungere selvstændigt, idet dens illokutionære værdi udelukkende findes i den styrende sætning. Således bidrager den styrende sætning, bortset fra sit leksikalske indhold, udelukkende med sin funktion som “neustisk-tropisk komponent” (Herslund og Korzen 1999: 93) for undersætningen. Den væsentlige information findes i undersætningen, som er den egentlige proposition, mens den styrende sætning indikerer den modale værdi, der asserterer undersætningen.

Undersætningen har således intet selvstændigt indhold uden afsenders subjektive holdning, der udtrykkes gennem verbet i den styrende sætning. Dette gør sig ligeledes gældende, når det styrende verbum er et modalverbum som *devoir*. Også her udtrykkes afsenders modale holdning til indholdet i propositionen, dvs. til den information, der ligger i infinitiven.

3.4. *Det styrende verbums semantik*

Meget tyder på en generel tendens til at placere negationen ved det styrende verbum. Men som det fremgår af de ovenfor analyserede eksempler, gælder det ikke alle verber. Det vil derfor være relevant at se nærmere på de styrende verbers semantik for på den måde at nå nærmere en forklaring på negationens mulige mobilitet ved nogle grupper af verber, når den nu er umulig ved andre. Som udgangspunkt må man antage, at der er tale om to grupper af verber med hver deres semantiske karakteristika, hvorfor en klassificering af disse verber kan være relevant.

(27)¹⁰

- MOBILITET	+ MOBILITET
modalverber: pouvoir savoir oser	modalverber: vouloir falloir devoir
sembler/paraître:	sembler/paraître: sembler paraître
menings-ytringsverber: dire raconter prétendre demander følelse: craindre avoir peur redouter s'étonner regretter comprendre être surpris/désolé/content ...	menings-ytringsverber: penser croire supposer avoir l'impression ønske/vilje: tenir à espérer (?) désirer (?) souhaiter (?) avoir envie (?)
andre: oublier essayer choisir commencer continuer cesser osv.	

10. Jf. Korzen (1973: 6-7). Her er kun gengivet de verber, der konstrueres med enten en kompletvætning eller en infinitiv som objekt.

Hanne Korzen (1973) har med udgangspunkt i de Cornulier (1973) forsøgt at klassificere de verber, der kan konstrueres med en infinitiv eller en kompletivsætning, og hvor negationen udviser tilsyneladende mobilitet. Hun har forsøgsvis opstillet en liste over disse verber og har derefter inddelt dem afhængig af, om en flytning af negationen giver semantiske betydningsændringer eller ej.

Tilsyneladende er der et relativt stort antal verber, der ikke tillader mobil negation uden semantisk betydningsændring. Det tyder på, at negationens mobilitet må opfattes som det usædvanlige, hvilket da også fremgår af skemaet i (27).

Ifølge Herslund & Korzen er negationens mobilitet kun mulig ved verber, der "har så generel en betydning, at de kun tillader to muligheder" (1999: 117), dvs. enten *P* eller *negP*. Dette gælder bl.a. menings-ytringsverber som *croire*, *penser* samt modalverbet *devoir*. I de analyserede eksempler er disse verbers primære funktion at tilføje en præcisering af enten leksikalsk eller modal art i forhold til ledsætningen eller infinitiven. Herved bliver de at opfatte som asserterende indledere i den sætningskonstruktion, de indgår i.

Den anden gruppe, som ikke tillader mobil negation, udgøres af verber, der semantisk har en mere specifik betydning, fx *dire*, *raconter* og modalverbet *pouvoir*. Også disse verber fungerer som indledere, men deres semantiske indhold er langt mere specifikt, hvorved de indtager en mere selvstændig rolle og altså ikke blot fungerer som asserterende indledere.

4. Konkluderende bemærkninger

Som det er fremgået af ovenstående, angiver de verber, der tillader negationen at flytte plads, dvs. viljesverber, enkelte modalverber som *devoir*, samt visse holdnings- og kognitionsverber, afsenders subjektive eller modale holdning til den væsentlige information, som findes i ledsætningen eller i infinitiven. Negationens placering indvirker derfor ikke direkte på det styrende verbum og den modale eller subjektive værdi, der måtte ligge deri.

De verber, der automatisk medfører betydningsændring, hvis negationen flyttes, har en mere selvstændig semantik. Dette gælder bl.a.

modalverbet *pouvoir*, der således adskiller sig fra *devoir*, der netop er karakteriseret ved at kunne kombineres med mobil negation uden betydningsændring. På trods af deres øvrige lighedspunkter opfører de to såkaldte ægte modalverber sig således forskelligt med hensyn til den mobile negation, hvorfor der forestår en grundigere analyse af disse to verbers kombination med negationen med henblik på en yderligere afklaring af deres semantiske forskelle.

Generelt kan det dog fastslås, at placeringen af negationen afhænger dels af den sætningskonstruktion, som den indgår i, dels af det semantiske indhold i de verber, der indgår i den styrende sætning, og endelig hænger placeringen af negationen sammen med dens semantiske virkefelt, som ved visse verber synes at kunne udstrækkes til hele sætningen.

Henvisninger

- Benveniste, E. (1966). *Eléments de linguistique générale* I. Paris: Gallimard.
- Birkelund, M. (2000). *Modalité et temporalité dans les contrats commerciaux rédigés en français. Une analyse des temps verbaux dans les énoncés performatifs*. Ph.D.-afhandling, Odense: Syddansk Universitet.
- Birkelund, M. (2003). At negere eller ikke negere, i Bache, C., M. Birkelund, & N. Nørgaard (red.): *Ny forskning i grammatik* 10. *Christiansminde*. Syddansk Universitets Trykkeri. 25-42.
- Birkelund, M. (2005). Negation et modalité, i Molendijk, A. & C. Vet, (red.) *temporalité et attitude. Structuration du discours et expression de la modalité*. Cahiers Chronos, 12. Amsterdam – Atlanta: Rodopi. 97-108.
- Birkelund, M., G. Boysen, P.S. Kjærsgaard (red.) (2003). *Aspects de la modalité*. Linguistische Arbeiten. Tübingen: Max Niemeyer.
- Blinkenberg, A. (1933). *L'ordre des mots en français moderne*, 2. København.
- Callebaut, B. (1991). *La négation en français contemporain. Une analyse pragmatique et discursive*. Bruxelles: Paleis der Academiën.
- Cornulier, B. de (1973). Sur une règle de déplacement de négation, i *Le français moderne*, no 1. Paris. 43-57.
- Ducrot, O. (1984). *Le dire et le dit*. Paris: Minuit.
- Fillmore, C. (1963). The Position of Embedding Transformations in a Grammar, i *Word* 19. 208-231.

- Fløttum, K. (2005). Moi et autrui dans le discours scientifique: l'exemple de la négation *ne...pas*, i Bres, J. et al. *Dialogisme et polyphonie. Approches linguistiques*. Bruxelles: de boeck.duculot. 323-337.
- Forest, R. (1994). La négation et les verbes d'adhérence. Pour en finir avec le *neg-raising*, i Attal, P. (red.) *La négation. Actes du colloque de Paris X – Nanterre*. 12-13-14: novembre 1992: Paris: LINX.
- Heldner, C. (1981). *La portée de la négation. Un examen de quelques facteurs sémantiques et textuels pertinent à sa détermination dans des énoncés authentiques*. Stockholm.
- Herslund, M. & H. Korzen (1999). *Det franske sprog. Den komplekse prædikation I. Kapitel VIII. I. Foreløbig version*.
- Horn, Laurence R. (2001). *A natural history of negation*. Chicago: University of Chicago Press.
- Kiparsky, C. & P. Kiparsky (1971). Fact, i Steinberg, D. & L. Jakobovitz (red.) *Semantics: An Interdisciplinary reader*, Cambridge, Cambridge University Press. 345-369.
- Korzen, H. (1973). *Hvorfor « mobil nægtelse » ?* RIDS no 22, København: Romansk Institut.
- Lakoff, R. (1969). A Syntactic Argument for Negative Transportation, i *CLS* 5. 140-147.
- Larrivée, P. (2001). *L'interprétation des séquences négatives. Portée et foyer des négations en français*. Bruxelles: Duculot.
- Larrivée, P. (2004). *L'association négative. Depuis la syntaxe jusqu'à l'interprétation*. Genève-Paris: Droz.
- Larrivée, P. (2005). Les voix de la polyphonie négative, i Bres, J. et al. *Dialogisme et polyphonie. Approches linguistiques*. Bruxelles: de boeck.duculot. 313-322.
- Martin, R. (1976). *Inférence, antonymie et paraphrase*. Paris: C. Klincksieck.
- Martin, R. (1983). *Pour une logique du sens*. Paris: PUF.
- Muller, C. (1991). *La négation en français. Syntaxe, sémantique et éléments de comparaison avec les autres langues romanes*. Genève: Droz.
- Nuyts, J. (1987). A cognitive-pragmatic reconsideration of negative raising, i van der Auwera, J. & L. Goosens (red.). *Ins and outs of the predication*. Functional Grammar Series 6. Dordrecht: Foris. 107-121.
- Nyrop, P. (1930). *Grammaire historique de la langue française*, t. VI. København: Gyldendal.

- Nølke, H. (1994). *Linguistique modulaire: de la forme au sens*. Louvain – Paris: Peeters.
- Nølke, H. & H. Korzen (red.) (1999). *Det franske sprog. Topologi 1. Kapitel IX, I*. Foreløbig version.
- Nølke, H., K. Fløttum, & C. Norén (2004). *ScaPoLine. La théorie scandinave de la polyphonie linguistique*. Paris: Kimé.
- Riegel, M., J.-C. Pellat & R. Rioul (1994/1999). *Grammaire méthodique du français*. PUF.
- Sten, H. (1938). *Nægtelserne i fransk*. København.
- Togeby, K. (1984). *Grammaire française*. Vol. 4, Copenhagen: Akademisk Forlag.
- Tuțescu, M. (2005). *L'auxiliation de modalité. Dix auxi-verbess modaux*. București: Universităţii din bucurești.

Grammatisk argumentation i det franske og bulgarske TAM-system

Per Durst-Andersen

1. Indledning

Når man gennemgår den aspektuelle litteratur inden for fransk og russisk lingvistik, kan man ikke undgå at bemærke at fransk *passé simple* og russisk *perfektiv aspekt* er beskrevet i akkurat de samme termer: begge former anskuer handlingen i sin totalitet. I *Mental Grammar* (1992) påviste jeg at totalitetsteorien ikke giver mening i russisk, idet den ikke kan redegøre for perfektiv aspekts brug i finite former, og er helt uanvendelig i forbindelse med infinite former. I stedet opstillede jeg en grammatik der sagde at perfektiv aspekt præsenterer en handling som en begivenhed ved at assertere en tilstandsbeskrivelse og præsupponere en aktivitetsbeskrivelse. Det vigtige er her at aspekt i russisk splitter en handling op i to selvstændige situationer: en tilstand der er i forgrunden fordi perfektiv aspekt asserterer en tilstandsbeskrivelse, og en aktivitetsbeskrivelse der er i baggrunden fordi perfektiv aspekt præsupponerer en aktivitetsbeskrivelse. Med andre ord anskuer perfektiv aspekt ikke en handling i sin totalitet – gjorde den det, ville man ikke have to enkelt-situationer i russisk, men kun én samlet situation hvor aktiviteten og tilstanden var smeltet sammen.

Ovenstående går udelukkende på den russiske aspekttype, og passer ikke på *passé simple* i fransk, selv om den franske form, ligesom den russiske, ikke kan andet end at referere til en begivenhed, dvs. en tilstand der er kauseret af en aktivitet. Pointen er at den franske form præsenterer begivenheden på en særlig måde der er helt fraværende i russisk – niveauet mangler simpelt hen i det russiske sprog. Det fremgår hvis vi ser på bulgarsk der har perfektiv og imperfektiv aspekt, men hvor begge kan forekomme i henholdsvis imperfektum, perfektum og aorist (et andet navn for *passé simple*). Med andre ord har bulgarsk former der kan præsentere en begivenhed og en proces på tre forskellige måder.

Disse tre måder svarer nøje til de tre logiske muligheder der er for at kombinere aktiviteten (p) og tilstanden (q) der begge er fælles for processen og begivenheden (kun relationen mellem dem er forskellig): p og ikke- q ; q og ikke- p ; og p og q . Dette fortæller os at imperfektum, perfektum og aorist (eller de tilsvarende franske former) skal behandles under ét – det giver ikke mening at betragte imperfektum i opposition til aorist og helt udelukke perfektum. Men det er netop hvad der er sket i fransk lingvistik (se fx Sten 1952 og Vikner 1986), hvor *imparfait* og *passé simple* er blevet behandlet som henholdsvis imperfektiv og perfektiv aspekt i en dikotomisk kategori. Bulgarsk viser os at der er blandet nogle niveauer sammen i fransk. Dette fremgår også af formelt fransk. Hvis man ser på *passé composé* og *passé simple*, kan de i forbindelse med handlingsverber ikke lade være med at referere til en begivenhed, dvs. *Jean est entré dans la chambre* og *Jean entra dans la chambre* refererer begge til akkurat den samme begivenhed hvor Jean producerede en aktivitet der var tilstrækkelig til at han eksisterer i sit værelse. Forskellen må ligge i hvordan de præsenterer denne begivenhed. Dette kan også forklare hvorfor *passé composé* kan erstatte *passé simple* i uformelt fransk – der ændres intet i referencen, kun i præsentationen. Konklusionen er at russisk har perfektiv og imperfektiv aspekt, men mangler perfektum, imperfektum og aorist (som bulgarsk til gengæld har), mens fransk har imperfektum, perfektum og aorist, men mangler perfektiv og imperfektiv aspekt. Med andre ord tyder det på at det russiske, bulgarske og franske system indgår i en forudsætningsrækkefølge.

Det ser ud til at lingvister har ladet sig 100% styre af den strukturalistiske tankegang hvor alt defineres binært, dvs. hvor et træk enten er tilstedeværende eller fraværende. Selv om denne tilgang giver god mening ved analyse hvor mennesker dekonstruerer noget, ser den ikke ud til at give lige så god mening ved syntese hvor mennesker konstruerer noget. Der findes fx adskillige systemer og kategorier der består af netop tre delsystemer eller tre subkategorier – det gælder inden for det leksikalsk-grammatiske verbalsystem, inden for nominalt køn, inden for pronominalsystemet, inden for verbets personbøjning, inden for tempus, inden for modus, inden for diatese og inden for kasus. Samme tankegang finder vi i trikotomier som tese, antitese og syntese; objektiv, subjektiv og intersubjektiv; logos, ethos og pathos og ikon, indeks og symbol.

Den sidste trikotomi går tilbage til den amerikanske filosof Charles Sanders Peirce (se Peirce 1932), hvor treenighedstankegangen netop er et særegent og konstituerende træk. Her kaldes kategorierne første-, andet- og tredjehed. Selv om tredjehed forudsætter andethed og inkluderer det, og andethed forudsætter førstehed og inkluderer det, så er der alligevel stor forskel på tredjehed og de to andre kategorier. Tredjehedskategorien er altid på et andet niveau hvor der er tale om noget abstrakt og noget overbegrebsligt. En af de mange steder hvor Peirce applicerede sin trikotomiske lære, var inden for logikken. Her opstillede han tre – ikke kun to – logiske argumentationsformer, nemlig deduktion, abduktion og induktion. Disse tre argumentationsformer mener jeg ligger til grund for den føromtalt trehed i bulgarsk og i fransk, som jeg vil vise nedenfor. Derefter vil jeg forsøge at påvise at de tre logiske argumentationsformer baserer sig på tre synsvinkler, dvs. tre percepter som er afspejlet i de tre oblikke kasus i russisk, dvs. i genitiv, dativ og instrumentalis. Men lad os kigge lidt nøjere på de tre argumentationsformer, inden vi kaster os over en analyse af det bulgarske og franske TAM-system på de ene side, og det russiske oblikke kasussystem på den anden side.

2. De tre logiske argumentationsformer

Enhver logisk argumentation indeholder to præmisser og en slutning der drages ud fra præmisserne. Dette giver i alt tre komponenter som hos Peirce konsekvent kaldes RULE, CASE og RESULT (se fx Sebeok 1994 under *abduction*). Da præmisserne altid optræder i sæt af to, giver det tre logiske argumentationsformer med hver sin slutning: RULE, CASE og RESULT kan alle optræde som den slutning man drager ud fra de to andre som så danner præmisserne. Lad os tage et konkret eksempel som kan illustrere de tre komponenter og de tre logiske argumentationsformer på én og samme tid.

I 1840erne arbejdede E. Semmelweis som fødselslæge på et hospital i Wien. Han undrede sig over at der på afdeling 1 var en langt større andel af kvinder der døde af barselsfeber, end på afdeling 2. Semmelweiss havde med andre ord et RESULT (virkning) som sagde "Høj dødelighed på afdeling 1". Nu manglede han "blot" at finde en årsag, en CASE, til den høje dødelighed. Finder man årsagen – ved

en tilfældighed eller (som i hans tilfælde) ved en systematisk gennemgang af samtlige mulige årsager – kommer man automatisk til at opstille en lovmæssighed, en RULE, der forbinder årsag og virkning. Semmelweiss standsede op ved “manglende hygiejne” og anså det for mest sandsynligt at “manglende hygiejne” var årsag til “den høje dødelighed på afdeling 1”. Semmelweiss havde foretaget en abduktion hvor CASE var den slutning han drog – han kom med en forklaring ved at gå tilbage i tiden og finde årsagen til den observerede virkning (RESULT):

1. ABDUKTION – FORKLARING – RETROSPEKTIVT

Result (q):	Høj dødelighed på afdeling 1 (Virkning)
Rule (hvis p, så q):	Hvis manglende hygiejne, så høj dødelighed (Lovmæssighed)

Case (p):	Manglende hygiejne på afdeling 1 (Årsag)
-----------	--

Hvis dette var rigtigt, som det senere viste sig at være, kunne Semmelweiss nu forudse at hvis man indførte “manglende hygiejne på afdeling 2”, ville dette før eller siden føre til “høj dødelighed på afdeling 2”:

2. DEDUKTION – KONKLUSION – PROSPEKTIVT

Rule (hvis p, så q):	Hvis manglende hygiejne, så høj dødelighed (Lovmæssighed)
----------------------	---

Case (p):	Manglende hygiejne på afdeling 2 (Årsag)
-----------	--

Result (q):	Høj dødelighed på afdeling 2 (Virkning)
-------------	---

Nu gjorde Semmelweiss af indlysende årsager ikke dette – i stedet indførte han hygiejne på afdeling 1, og i løbet af kort tid faldt dødeligheden til under niveauet på afdeling 2. På denne måde fik Semmelweiss vist at hans konkrete forklaring ikke var grebet ud af den blå luft. Hypotesen holdt vand i praksis. Den generelle RULE (lovmæssigheden) som han anvendte, vandt ikke genklang i hans samtid – først senere blev man klar over dens rækkevidde:

3. INDUKTION – GENERALISERING – INTERSPEKTIVT

Case (p):	Manglende hygiejne på afdeling 1 (Årsag)
Result (q):	Høj dødelighed på afdeling 1 (Virkning)

Rule (hvis p, så q): Hvis manglende hygiejne, så høj dødelighed (Lovmæssighed)

I dag er denne regel blevet mere teoretisk, fordi man kan bekæmpe infektioner med antibiotika. Korrelationen er nu “manglende hygiejne” og “højere sygelighed”.

Det er klart at det ikke er alle korrelationer der udmønter sig som årsag og virkning, men under alle omstændigheder ligger der altid en “antecedent-konsekvent” tankegang bag – også selv om overfladesætningen ikke umiddelbart afslører det. Generaliseringen “Alle bønner fra denne pose er hvide” implicerer netop at hver eneste gang man tager en bønne fra en bestemt pose, viser det sig at bønnen er hvid. Med andre ord: “Hvis bønne fra denne pose, så hvid”, hvor antecedenten går tilbage til CASE og konsekventen tilbage til RESULT:

4. **Induktion: En generalisering** hvor man går ud fra CASE og via RESULT generaliserer sig frem til en RULE:

CASE:	Disse bønner er fra denne pose
RESULT:	Disse bønner er hvide

RULE: Alle bønner fra denne pose er hvide

Denne RULE danner nu udgangspunkt for den næste logiske argumentationsform:

5. **Deduktion: En konklusion** hvor man går fra RULE via CASE til RESULT – man går således frem i tid og forudser noget:

RULE:	Alle bønner fra denne pose er hvide
CASE:	Disse bønner er fra denne pose

RESULT: Disse bønner er hvide

Dette RESULT danner nu udgangspunkt for den sidste logiske argumentationsform:

6. **Abduktion: En forklaring** hvor man går fra RESULT via RULE til CASE – man går således tilbage i tid og får en baggrundsforståelse:

RESULT:	Disse bønner er hvide
RULE:	Alle bønner fra denne pose er hvide
<hr/>	
CASE:	Disse bønner er fra denne pose

Og denne CASE kunne så danne udgangspunkt for en ny induktion og så fremdeles. Med andre ord danner disse tre logiske argumentationsformer en lukket cirkel. Hvis vi imidlertid skal applicere Peirce's første-, andet- og tredjehed på dem, viser det sig at deduktion er førstehed, abduktion er andethed og induktion er tredjehed: ved deduktion går vi frem i tid, dvs. fra en nutidig udgangsposition (CASE) mod en fremtidig endestation (RESULT); ved abduktion er vi ved RESULT, dvs. ved endestationen, og går nu tilbage til det egentlige udgangspunkt (CASE) som nu er blevet fortid; og ved induktion går man frem og tilbage hele tiden, hvilket kræver et eksternt observationspunkt hvorfra man kan overskue både udgangspunkt og endepunkt, dvs. CASE og RESULT.

Denne forudsætningsrækkefølge kan synes uvæsentlig hvad angår de logiske argumentationsformer, da de alligevel udgør en lukket cirkel. Den bliver imidlertid særdeles væsentlig, når vi overfører argumentationsformerne til de grammatiske former i fransk og bulgarsk. Hvis vi fx vil hævde – og det vil vi – at aorist og *passé simple* indebærer en induktiv argumentationsform, og at de dermed hører til tredjehed, betyder det at disse to former forudsætter tilstedeværelsen af imperfektum/*imparfait* og perfektum/*passé composé*, men ikke omvendt. Dette viser sig at holde stik.

I det følgende vil jeg én for én gennemgå de tre forskellige former i bulgarsk og fransk for derefter enkeltvis at sammenligne dem med de tre oblikke kasusformer i russisk, dvs. med genitiv, dativ og instrumental. Jeg starter med den mest komplekse, dvs. med aorist/*passé*

simple, for derigennem bedre at kunne beskrive de enkelte grammatiske kategoriers bidrag til den enkelte ytring. Skulle vi have fulgt hvad jeg vil kalde den naturlige orden (jf. Peirce's trikotomiske princip), skulle jeg være startet med imperfektum/imparfait/genitiv, være fortsat med perfektum/passé composé/dativ, og have sluttet med aorist/passé simple/instrumentalis.

3. Den bulgarske aorist og den franske passé simple

Den bulgarske aorist inden for "direkte oplevelse" under indikativ bruges til at præsentere en begivenhed set i sin helhed (dvs. uden at fokusere på aktiviteten eller tilstanden), men samtidig også til at betegne at afsender med egne øjne har set såvel aktiviteten som tilstanden – det sidste gør netop aoristen til en modusform:

3.1. Aorist – direkte evidens for begivenheden i sin totalitet (*p* og *q*)

- (1a) *Stojan pročète knigata.*
 Stojan read.PF.AORIST.DIR.EXP book
 'Stojan læste bogen.'

Denne ytring parafraserer vi nu i følge vor perfekte udsagnsmodel (der er tale om et perfektivt verbum) sat ind i en deklarativ ramme (jf. Durst-Andersen 1992, 1994 og 1997):

- (1a)' I hereby say that according to me it is the case that Stojan produced an activity that was sufficient for the fact that the book existed for him as an experience, and I base my saying so on my seeing/experiencing the activity as well as the state.

Som det fremgår af parafrasen, er alt indhold medtaget på nær selve præsentationsformen "i sin helhed" som svarer til at begivenheden fremstilles i et filmmedie – det var netop sådan afsender så det: aktiviteten og tilstanden smeltede sammen i ét billede der bare fortsatte, altså en film.

Da en begivenhed består af to komponenter, dvs. en aktivitet *p* og en tilstand *q*, samt kausation som forbinder dem, virkede det oplagt for mig at

få denne trehed på en logisk formel. Det viste sig snart at aorist placerer de tre komponenter i en argumentativ orden der svarer til induktion:

Grammatisk argumentation: Induktion – Generalisering

CASE: Stojan produced book_y, reading-activity (p)

RESULT: Stojan knows the content of book_y (q)

RULE: p causes q in a normal world

Som det fremgår af glosserne, er der tale om en aoristform af et perfektivt handlingsverbum inden for den indikative submodus *direkte oplevelse*. Med andre ord indeholder ytringen en nænsom blanding af 1) verbalt køn, dvs. noget leksikalsk-grammatisk indhold – in casu en handling der består af en aktivitet plus en tilstand; 2) aspekt – her perfektiv aspekt der præsenterer handlingen som en begivenhed, dvs. som en tilstand der er forårsaget af en aktivitet; 3) tempus – her aorist, dvs. en fortidsform hvor aktivitet og tilstand præsenteres som værende fortidige begge to; og endelig 4) modus – også aorist, dvs. en modusform hvor afsender fortæller at han har en direkte oplevelse af såvel aktiviteten som tilstanden.

Min pointe er at disse grammatiske kategorier indgår i en form for argumentation med hinanden. Den leksikalsk-grammatiske kategori *handling* er forudsætningen for at vi i det hele taget kan tale om Case (=aktiviteten) og Result (=tilstand) som her tilsammen danner præmisserne. Den propositionel-semantiske kategori *perfektiv aspekt* udgør egentlig Rule selv om perfektiv aspekt faktisk kun asserterer tilstandsbeskrivelsen *q* og præsupponerer aktivitetsbeskrivelsen *p* – med andre ord har kausationsrelationen (dvs. *p causes q*) status af “implicated content”, noget der klæber sig standardmæssigt til perfektiv aspekt ved handlingsverber. Aoristens rolle er, som antydnet ovenfor, minimum tosidet – ja, jeg vil endog hævde at den er tresidet: For det første er aorist en **modal form** der fortæller at afsender har set både aktiviteten og tilstanden – her knytter den modale form sig til præmisserne; for det andet er aorist en **tempusform** der placerer den samlede begivenhed i en fortidig verden; og for det tredje er det en **logisk-narrativ form** der ikke blot fortæller at præmisserne udgøres af afsenders oplevelse af såvel *p* som *q*, men som samtidig præsenterer det sete på en særlig

måde, nemlig som om aktiviteten og tilstanden løber ud i hinanden i ét enkelt dynamisk billede, dvs. som en film.

Kort sagt ses “p causes q” som “(p causes q)”, dvs. aktiviteten og tilstanden ses udefra som to størrelser der hører uløseligt sammen, og som i kraft af denne interrelation kan præsenteres som én størrelse, dvs. i sin helhed. Da induktionens væsen netop består i at man generaliserer ud fra en Case (fx “Disse bønner er fra denne pose”) og et Result (fx “Disse bønner er hvide”) ved at samle de to isolerede størrelser i én samlet størrelse uden at miste de to indhold (fx “Alle bønnerne fra denne pose er hvide”) – de er indeholdt i selve generaliseringen, men er samlet under ét som en kompakt masse – har aoristen ikke blot en særlig præsentationsmåde som en ren narrativ form, men samtidig også en argumentativ retning som en logisk-sproglig form. Alt dette betyder at aoristformen er en meget kompleks grammatisk form der peger på forskellige indhold, hvoraf i hvert fald den logiske argumentative retning har været særdeles upåagtet – for ikke at tale om selve samarbejdet mellem grammatiske kategorier, hvor aorist her af afsender bruges til at argumentere for hvorfor han kan stå inde for hele begivenheden. Som det gerne skulle fremgå, indgår verbalt køn, aspekt, tempus og modus i en bestemt rækkefølge, svarende til et bestemt hierarki, hvor hver kategori tjener sit helt bestemte formål i udsagnet.

3.2. *Passé simple – præsentation af begivenheden i sin helhed (p og q)*

(1b) *Jean entra dans la chambre.*

Jean enter.passé.simple DA room

‘Jean gik ind i værelset.’

Den franske *passé simple* ligner den bulgarske aoristform, men mangler det rene modale indhold at afsender direkte har oplevet aktiviteten såvel som tilstanden. Hvis vi ser bort fra dette, genfinder vi de selvsamme elementer, samt den samme argumentative retning:

Grammatisk argumentation: Induktion – Generalisering

CASE: Jean produced an activity (p)

RESULT: Jean existed in the room (q)

RULE: p causes q in a normal world

Entrer er et handlingsverbum der nævner både en aktivitet og en tilstand, hvilket er forudsætningen for at indgå i en argumentativ struktur (det er derfor at *passé simple* af tilstands- og aktivitetsverber betyder noget helt andet). Rent aspektuelt vil *passé simple* altid præsentere en handling som en begivenhed – dette er med andre ord formens aspektuelle indhold. Dens temporale indhold er fortiden og dens logisk-narrative indhold (eller modale indhold) er den narrative beretning, hvor to selvstændige informationer pakkes ind i én meddelelse i en kontekst hvor det ikke er nødvendigt at skelne mellem om den enkelte aktivitet eller tilstand er ny eller gammel. Meddelelsen er del af en større historie, hvor det egentlig kun er personer og genstande der kan vise modtager hvad han formodes eller ikke formodes at have kendskab til i forvejen. Beretningen i sig selv lever sit eget liv i sin egen lille verden som modtager selv må skabe på grundlag af den kondenserede form, hvor fx årsag og virkning inden for den enkelte handling simpelthen springes over. Med andre ord præsenterer *passé simple* ikke en begivenhed som en film – *passé simple* beretter i en komprimeret form, dvs. det er den skriftlige teksts svar på filmmediet.

Hvor vi således taler om afsenders oplevelser i forbindelse med den bulgarske aorist, taler vi om meddelelser til modtager i forbindelse med den franske aorist, *passé simple*. Begge former spiller en afgørende rolle for argumentationens retning (som blandt andet tillader modtager at rekonstruere henholdsvis oplevelserne og situationerne bag informationerne), men de taler med forskellige stemmer: Hvor bulgarsk taler med afsenders stemme hvilket gør bulgarsk til et afsenderorienteret sprog, starter fransk hvor bulgarsk slutter: en fransk afsender versionerer så at sige sine egne oplevelser/viden i forhold til modtagers oplevelser/viden, og resultatet af dette er informationer. Og de er i sagens natur kondenserede. Kort sagt taler den franske form ikke med afsenders stemme, men med modtagers stemme – formelt fransk er således et modtagerorienteret sprog.

3.3. Instrumentalis – den korrelative synsvinkel som forløber for induktion

Mens såvel genitiv som dativ baserer sig på en sammenligningsrelation mellem sammenlignelige størrelser (se nedenfor), hvorved noget kan være større eller mindre end, eller opleves som værende identiske, så forudsætter instrumentalis usammenlignelighed størrelserne imellem,

samtidig med at de pågældende størrelser alligevel sammenlignes. Kort sagt drejer det sig primært om at to usammenlignelige kategorier, nemlig mennesker og ting i videste forstand (det være sig naturefacts, artefacts eller mentefacts), alligevel sættes i relation til hinanden. Dette betyder ikke blot at instrumentalis som kasus betragtet må præsupponere eksistensen af genitiv og dativ, men også at selve instrumentalis' synsvinkel må adskille sig væsentligt fra de to andre kasus' synsvinkler, samtidig med at den inkluderer dem:

Den korrelative synsvinkel:

$$(X) A \text{ > } \text{---} \text{ < } B$$

$$\{x\}$$

Den korrelative synsvinkel består i at A og B ses gensidigt i forhold til hinanden. Med andre ord betragtes B ikke i forhold til A, eller A i forhold til B, men A og B betragtes samtidigt i forhold til hinanden. Dette betyder at X's synsvinkel, markeret '{x}', er lagt uden for A og B, hvorved A og B kan overskues i deres helhed. Ved at anlægge denne eksterne synsvinkel opnår man, at A, der er nært, fordi X, observatøren, befinder sig der, og B, der er fjernt, fordi X ikke befinder sig der, kan siges at være interrelateret til hinanden, eller at der består en interrelation mellem A og B. Denne interrelation kan enten forstås fysisk, hvorved B ses som værende en integreret del af A, eller psykologisk, hvorved B ses som værende en inherent egenskab ved A. Jeg skal ikke gennemgå samtlige anvendelser af den russiske instrumentalis, men blot påpege at det er muligt at beskrive samtlige anvendelser ganske fornuftigt og intuitivt ved hjælp af den korrelative synsvinkel (se fx Durst-Andersen 1996b).

Som det gerne skulle fremgå, virker det som om at den korrelative synsvinkel er den perceptuelle forløber for induktion idet A = Case, B = Result og X's synsvinkel = Rule. Det interessante er at russisk er et virkelighedsorienteret sprog (se Durst-Andersen 2005a og 2005b) som netop forudsætter at en handling deles i en aktivitet (et ustabil billede) og en tilstand (et stabilt billede). Med andre ord kunne russisk aldrig have haft en aoristform à la dem vi finder i bulgarsk og i fransk hvor

aktivitet og tilstand samles under ét. Russisk kan derimod godt som et aspekt-baseret sprog have tankegangen som et spatialt fænomen i et kasussystem.

4. Den bulgarske perfektum og den franske *passé composé*

4.1. *Perfektum – direkte evidens for begivenhedens konsekvens-tilstand (q)*

Den bulgarske perfektum inden for subsystemet *direkte oplevelse* under indikativ bruges ikke blot til at præsentere begivenheden som en nutidig tilstand der er efterladt på grund af en fortidig handling, men også til at betegne at afsender netop har set konsekvens-tilstanden, men ikke været vidne til selve handlingens udførelse:

- (2a) *Stojan e pročel knjigata.*
 Stojan read.PF.PERF.DIR.EXP book
 'Stojan har læst bogen.'

Vi indsætter nu ytringen i vor parafrasemodel der omfatter den perfekte udsagnsmodel sat ind i den rette modale ramme, hvor afsender vedkender at han står inde for hele begivenheden:

- (2a)' I hereby say that according to me it is the case that Stojan produced an activity that was sufficient for the fact that the book existed for him as an experience, and I base my saying so on my experiencing the state.

Som det også fremgår af denne parafrase, er alt indhold i (2a) medtaget hvis vi ser bort fra selve præsentationsformen der til gengæld fremgår klart af den særlige argumentative retning som abduktionen antager:

Grammatisk argumentation: Abduktion – Forklaring

RESULT: Stojan knows the content of book_y (q)

RULE: p causes q in a normal world

CASE: Stojan produced book_y reading activity (p)

Vi har altså at gøre med en handling, derfor p og q , som relaterer sig til verbalt køn der er en leksikalsk-grammatisk kategori – dette udgør grundlaget for at applicere en argumentativ struktur. Aspekt indgår som Rule i den abduktive ramme, medens perfektum som modusform fortæller at afsender har set tilstanden, men ikke andet – selv om han altså tager ansvaret for hele ytringen (jf. parafrasen 2a'). Grunden til at han tør tage ansvaret for hele ytringen, ligger netop i Rule der siger at en aktivitet kauserer en tilstand i en normal verden, eller omvendt: En tilstand kommer af en aktivitet. Det er her perfektum som en helt særlig temporal logisk-narrativ form kommer ind i billedet: Tilstanden er tilfældet i en nutidig verden, men præsenteres som værende et resultat af en fortidig handling. Med andre ord bruger afsender perfektumsformen til at informere modtager om den argumentation, der forklarer hvorfor han som afsender kan påtage sig ansvaret for hele ytringen: Afsender forklarer tilstanden q med aktiviteten p , hvilket holder i enhver normal verden. Dette er en abduktiv slutning, en forklaring eller en hypotese, som normalt er lig med et kvalificeret gæt, men da det drejer sig om netop forholdet i mellem en nutid tilstand og en fortidig aktivitet, holder forklaringen – en tilstand kan altid ses som værende en konsekvens af en fortidig aktivitet. Da modtager ved hvordan de enkelte grammatiske kategorier bidrager til den argumentative struktur, er det let for modtager at rekonstruere afsenders ellers *tacit* argumentation.

4.2. *Passé composé* – nutidig tilstand (q) er en konsekvens af en fortidig handling (p)

Den franske *passé composé* mangler det rene modale indhold i den komplekse verbale form, nemlig at afsender kun har set eller kun har en direkte oplevelse af selve tilstanden – i princippet kan den franske afsender have set såvel aktiviteten som tilstanden, det er bare ikke det han fortæller med formen:

(2b) *Jean est entré dans la chambre.*

Jean enter.passé.composé DA room

'Jean er gået ind i værelset.'

Den franske perfektum i det formelle system har også tilstanden som forgrund (som *est* er index for) og selve handlingen/aktiviteten som baggrund (som *entré* er index for) – se også Harders udtryks/indholds-

analyse i Harder 1996. Her i den franske kontekst skal det forstås som forgrundsinformation der gælder i en nutidig verden, dvs. dét at Jean befinder sig i værelset er ny information for modtager. Bag denne meddelelse ligger der en intern argumentation der har form af en abduktion. Modtager får således at vide at den nutidige tilstand “Jean er inde i rummet” er resultatet af en fortidig aktivitet. Afsender giver med andre ord ikke blot modtager en kort nyhedsformidling om en tilstand, men samtidig også en forklaring på den. Det bemærkes at udtryksstrukturen *est entré* faktisk viser at en nutidig tilstand er udgangspunktet for selve hypotesedannelsen, og at en fortidig handling er det der kan forklare tilstanden – med andre ord viser *est entré* at man går fra virkning (Result) til årsag (Case):

Grammatisk argumentation: Abduktion – Forklaring

RESULT:	Jean exists in the room (q)
RULE:	p causes q in a normal world
<hr/>	
CASE:	Jean produced an activity (p)

Da *entrer* på ingen måde specificerer selve aktiviteten, er den regel der er anvendt, gyldig i enhver tænkelig verden, og derfor også selve hypotesen. Dette havde ikke været tilfældet hvis fx afsender havde brugt det stærkt specificerede *courir*. Selv om man aldrig kunne bestride at vedkommende havde produceret en aktivitet der havde virkningen at vedkommende var inde i værelset, kunne selve valget af Case, dvs. at X havde produceret en løbe-aktivitet, være forkert. Dette har afsender behændigt undgået ved at bruge det vage *entrer* der intet siger om selve bevægemåden – et udtryk for et særligt leksikaliseringsmønster i fransk. Det bemærkes at *passé composé* ikke kun bruges som *news-flash*, men også som en personkarakteristik (jf. Durst-Andersen 2000) som netop har samme argumentative struktur: *J'ai habité à New York pendant deux ans* ‘Jeg har boet i New York i to år (men gør det ikke mere)’, betyder netop at jeg har egenskaben “at have boet to år i New York” fordi “jeg har boet i New York i to år”. Med andre ord giver en karakteristik i *passé composé* en fysisk forklaring på hvordan man har fået en bestemt psykologisk egenskab. På denne måde fremtræder abduktionen endnu engang klart. Reglen er her at alle fysiske/psykiske situationer man producerer eller udsættes for, sætter sig som egenskaber ved den pågældende person.

Bemærk endvidere at det temporale indhold *nutid* her skal læses som *altid*, da en egenskab aldrig vil forsvinde i modsætning til en almindelig tilstand der oftest afløses af en ny, fx hvis man flytter. Det viser sig med andre ord at den franske *passé composé* i det formelle system er en hybrid form der ikke blot peger på noget temporalt, men som også har en særlig præsentationsmåde (som man kunne kalde en *kommentar*) og en særlig argumentativ retning som vi finder i abduktionen.

4.3. *Dativ – den introverte synsvinkel som forløber for abduktion*

Vi forlader nu fransk tempus til fordel for den kasus i russisk der kan siges at svare til perfektum. Det er netop dativen. Dativ der er genitivens diametrale modsætning, besidder en introvert synsvinkel der tager sit udgangspunkt i noget fjernt og betragter det nære derfra:

Den introverte synsvinkel:

(X) A -----< B {x}

Ved den introverte synsvinkel befinder observatøren, X, sig i det nære punkt, A (det er netop dét der definerer det nære) – mens hans synsvinkel (markeret "{x}") befinder sig i B, det fjerne. Med andre ord forudsætter den introverte synsvinkel, at X's lokalisationspunkt og X's "vantage point" ikke er sammenfaldende. Hvis man befinder sig i A og gerne vil betragte A, må man placere sin synsvinkel uden for A, in casu i B. Hvis man gør det, altså ser på A, hvor man befinder sig, ud fra B, der er fjernt, så får man B til at nærme sig A – trækker B tilbage til ens udgangspunkt, A. Denne introverte synsvinkel kan faktisk forklare samtlige anvendelser af dativ i russisk, som fx modtagerrollen, modelrollen, mv. Jeg mener samtidig at denne synsvinkel netop ligger til grund for abduktionen, hvor X står med sin synsvinkel i B (Result), men flytter den tilbage til udgangspunktet A (Case).

5. Den bulgarske imperfektum og den franske imparfait

5.1. *Imperfektum – direkte evidens for begivenhedens aktivitetsdel (p)*

Den bulgarske imperfektum er en fortidsform der bruges til at vise at afsender har en direkte oplevelse af handlingens aktivitetsdel, men

ikke af selve tilstanden. Den bruges oftest i imperfektiv aspekt hvor den således betegner en *ongoing process*. I perfektiv aspekt er den forholdsvis sjælden, men for at bevare sammenligneligheden mellem den bulgarske aorist, perfektum og imperfektum præsenteres imperfektumsformen her i perfektiv aspekt hvor den kun bruges ved flergangshandlinger:

- (3a) (*kogato*) *Stojan pročeteše knjigata (šteše da dojde pri nas).*
 Stojan read.PF.IMPERF.DIR.EXP book
 '(Når) Stojan læste bogen (plejede han at komme til os).'

Vi indsætter nu ytringen i vor parafrasemodel der omfatter den perfekte udsagnsmodel fordi vi har at gøre med et perfektivt verbum, samt den modale ramme der fortæller at afsender står inde for hele ytringen – ikke kun det han har set.

- (3a)' I hereby say that according to me it is the case that Stojan produced an activity that was sufficient for the fact that the book existed for him as an experience, and I base my saying so on my experiencing the activity.

Igen kan vi konstatere at parafrasen får alt indhold med på nær den argumentative retning der ligger i imperfektumsformen:

Grammatisk argumentation: Deduktion – Konklusion

RULE: p causes q (in an normal world)
 CASE: Stojan produced book_y reading activity (p)

RESULT: Stojan knows the content of book_y (q)

Den perfekte aspekt står som altid for Rule, aktivitetsdelen af handlingen står for Case og tilstandsdelen for Result. Imperfektum forstået som ren tempusform fortæller at selve handlingen er fortidig; imperfektum som modusform fortæller at afsender så selve aktiviteten, men ikke tilstanden, mens imperfektum forstået som en logisk-narrativform giver selve argumentationens retning. Med andre ord viser afsender hvorfor han kan stå inde for hele begivenheden, selv om han kun har set aktivitetsdelen. Da en aktivitet i en normal verden kauserer en tilstand, hvis den altså har det som sit mål, udleder afsender ved at se aktiviteten

at tilstanden også må være tilfældet i den fortidig verden der refereres til. Denne argumentationsform kan modtager let rekonstruere hvis han kender imperfektums argumentative retning.

5.2. *Imparfait* – en fortidig aktivitet (*p*) der vil have en konsekvens (*q*)

Den franske *imparfait* bruges både til at give en situationsbeskrivelse og til at give en personkarakteristik i forbindelse med tilstands- og aktivitetsverber. I disse tilfælde er der ikke mulighed for at indgå i en argumentativ struktur idet vi taler om enten *p* (ved aktiviteter) eller *q* (ved tilstande), og ikke både *p* og *q* som det er tilfældet med en enkelthandling. Her bruges *imparfait* til primært at præsentere en handling som en *ongoing process*, dvs. en aktivitet der har en tilstand som sit mål:

- (3b) *Jean entrant dans la chambre.*
 Jean enter:imparfait DA room
 'Jean var på vej ind i værelset.'

Den franske *imparfait* har aktiviteten som forgrund og tilstanden som baggrund – den er altså konvers i forhold til perfektum. Som tempusform fortæller den at handlingen i sin helhed er fortidig, men som narrativ-logisk form giver den en argumentativ retning der svarer til en beskrivelse som har et udgangspunkt og et endepunkt:

Grammatisk argumentation: Deduktion – Konklusion

RULE: p causes q (in an normal world)

CASE: Jean produced an activity (p)

RESULT: Jean exists in the room (q)

Afsender går ud fra reglen (Rule) at en aktivitet forårsager en tilstand i en normal verden, og ved at præsentere modtager for en fortidig aktivitet uden at specificere selve tilstanden tvinges modtager til selv at tage stilling til tilstanden som tidsmæssigt altid vil følge efter aktiviteten. Hvis der er tale om en normal verden, konkluderer modtager at tilstanden også var sand i den fortidige verden. Denne implicite instruktion til modtager som jeg hævder ligger i den franske *imparfait*, bekræftes af at *imparfait* (helt i modsætning til engelsk progressiv aspekt og russisk imperfektiv aspekt) kan bruges til at betegne en begivenhed – den

såkaldte *imparfait pittoresque* hvor begivenheden bliver præsenteret som en film (den benyttes ofte af sportskommentatorer). Under alle omstændigheder kan *imparfait* kun *beskrive* – også selv om den bruges til at referere til en begivenhed.

5.3. Genitiv – den perceptuelle pendant til deduktion

Genitiv er i modsætning til dativ en ydre kasus der peger udad, hvorfor genitivs synsvinkel må indeholde den samme udadpegende retning. Denne synsvinkel kaldes den extroverte, dvs. noget går fra noget nært til noget fjernt. Dette kan illustreres som følger:

Den extroverte synsvinkel:

(X) {x} A >----- B

Vi har at gøre med noget nært, markeret A, og noget fjernt, markeret B, der er A's sammenligningsgenstand. Den extroverte synsvinkel grunder i at en person X (markeret (X) ovenfor) er lokaliseret i A og herfra kigger på B i det fjerne (X's synsvinkel er markeret "{x}" ovenfor). Med andre ord betinger den extroverte synsvinkel at X's lokaliseringspunkt og X's såkaldte "vantage point" er sammenfaldende. Hvis man anlægger denne synsvinkel, så vil B automatisk få en særlig form for relativ eksistens, idet B vil være fjernet fra A, men samtidig også udledt fra A. Jeg hævder med andre ord at der er en snæver sammenhæng mellem at gå fra det nære, A, til det fjerne, B (der er noget spatialt) på den ene side, og mellem *imparfait's* tidsfølge og den argumentative retning, vi ser ved deduktionen, på den anden side. A vil her være et referencepunkt i fortiden og B det punkt der følger efter – når man fx er på vej ind i et rum, vil det at være inde i rummet følge efter – medens A vil være Case og B Result, hvis vi ser på den logiske argumentations form. Der er med andre ord en klar sammenhæng mellem den extroverte synsvinkel og den logiske argumentationsform *deduktion*.

6. Sammenfatning

Jeg har netop forsøgt at vise at det ikke kun er i en tekst at der findes argumentative markører – TAM-systemet i henholdsvis bulgarsk og fransk indeholder imperfektum, perfektum og aorist der giver en argumen-

tationsramme som de andre kategorier i systemet og fx adverbialer må indrette sig efter. Stemmerne der tales med, er imidlertid forskellige: bulgarsk taler med afsenders stemme, medens formelt fransk taler med modtagers stemme – derfor taler bulgarsk om oplevelser og fransk om informationer. Russisk taler med virkelighedens stemme og derfor om situationer der ligger til grund for og er en forudsætning for oplevelser. Russisk kunne således aldrig have en forskel mellem aorist og perfektum, da begge former refererer til den selvsamme situation, nemlig en begivenhed. Derimod kan russisk godt have nogle former inden for det nominale system der hver på sin måde positionerer to genstande i en situation ved at anlægge hver sin visuelt-baserede “argumentative” struktur. At de tre verbale former, de tre nominale former og de tre argumentationsformer egentlig er skåret over samme læst, bliver yderligere bekræftet, hvis man anlægger en tidsmæssig synsvinkel. Imperfektum, genitiv og deduktion er alle tre prospektive, dvs. de går alle tidsmæssigt frem; perfektum, dativ og abduktion er alle retrospektive, dvs. de går alle tilbage i tid; aorist, instrumentalis og induktion går hverken frem eller tilbage i tid, men betragter i stedet relationen mellem to ting der præsenteres som værende samtidige i kraft af at de ses interspektivt.

Henvisninger

- Durst-Andersen, P. (1992). *Mental grammar. Russian aspect and related issues*. Columbus, Ohio: Slavica.
- Durst-Andersen, P. (1996a). Towards a multifunctional grammar. ‘Language, mind and reality’ in a grammatical description. *Hermes* 17, 75-102.
- Durst-Andersen, P. (1996b). Russian case as mood. *Journal of Slavic Linguistics* 4, 177-273.
- Durst-Andersen, P. (2000). En kognitiv analyse af perfektum og imperfektum i dansk. *NyS* 26-27, 131-164.
- Durst-Andersen, P. (2005a). Mood and modality in Russian, Danish and Bulgarian. Determinant categories and their expanding role. *Modality: Studies in form and function*, ed. by Alex Klinge & Henrik Høeg Müller. London: Equinox, 215-246.
- Durst-Andersen, P. (2005b). *Obščie i specifičeskie svojstva grammatičeskix sistem. K postroeniju novoj teorii jazyka*. Moskva: Rossijskij Gosudarstvennyj Gumanitarnyj Universitet (RGGU).

- Harder, P. (1996). *Functional semantics. A theory of meaning, structure and tense in English*. New York – Berlin: Mouton de Gruyter.
- Mikkelsen, H. K. (2002). Det bulgarske TAM-system som type betragtet. *Sprog og typer i kontrast* (=Copenhagen Working Papers in LSP, 3-2002), P. Durst-Andersen (ed.). Copenhagen: CBS, 116-150.
- Peirce, Ch. S. (1932). *Elements of logic*. Collected papers of Charles Sanders Peirce, ed. by Ch. Hartshorne and P. Weiss, Vol. II. Cambridge: Cambridge University Press.
- Sebeok, Th. A. (ed.) (1994). *Encyclopedic dictionary of semiotics*. Berlin – New York: Mouton de Gruyter.
- Sten, H. (1952). *Les Temps du verbe fini (indicatif) en français moderne*. Copenhagen: Munksgaard.
- Vikner, C. (1985). Aspect in French: The modification of aktionsart. *Aspects of aspect* (=CEBAL SERIES NO. 9), ed. by Finn Sørensen. København: Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck, 58-101.

Den kinesiske substantivdannelse (i pǔtōnghuà), udtryk og indhold

Lisbeth Falster Jakobsen

1. Indledning

Min gamle læremester i tysk grammatik, Peter Jørgensen, havde en svigersøn, der var dyrlæge og skrev en afhandling om “pilleteret grisefoder”. Peter Jørgensen syntes, det var et forfærdeligt udtryk, det skulle hellere hedde “grisefoder i pilleform”. Selvfølgelig lyder det sidste pænere og er *handy* nok uden for en syntaktisk sammenhæng; men hvis man tænker det ind i konstruktioner, vil det efterstillede præpositionale attribut, *i pilleform*, sikkert hurtigt vise sig at være ret upraktisk, fordi det kommer til at stå i vejen for andre mulige attributter på samme plads. Derfor bør man, hvis man beskæftiger sig med et eller andet fænomen i et sprog, tænke på, hvad det muliggør ud fra sin struktur set i videre rammer, og hvad det udelukker eller vanskeliggør i sproget. – Dette bliver udgangspunktet for denne artikel, som i øvrigt mere skal forstås som anledning til at tænke i de muligheder, givne fænomener i sproget åbner eller lukker, end den skal forstås som en lingvistisk landvinding inden for sinologien.

2. Ordet

夜鸞¹

你大概知道，在中国皇帝是一个中国人；他周围的人也是中国人。这故事是许多年以前发生的，但是正因为这个缘故，在人们没有忘记它以前，值得听一听。这黄帝的宫殿是世界上最华丽的，完全用细致的瓷砖砌成，价值非常高，不过非常脆薄，如果你想摸摸它，你必须万分当心。

¹这是安徒生虚构的故事。其中关于我国的事情都不是事实。

Nattergal¹

Du sandsynligvis vide i Kina kejser være et stk. kineser; han rundom-attrib. menneske også være kineser. Denne historie være mange år tidligere ske-attrib.; men netop p.g.a. dette stk. årsag på menneske-plur ikke have glemme før fortjene høre. Denne kejser-attrib. palads være verden-i mest fantastisk-attrib., total bruge fin-attrib. porcelænsten mure, værdi yderst høj, men yderst skrøbelig, hvis du tænke røre det, du skulle 10.000 dele passe på.

1) Dette være An Tusheng opfinde-attrib.historie. Det iblandt angående jeg land-attrib. forhold alt ikke være fakta

Nattergalen.

I Kina ved du nok er Kejseren en Kineser, og alle de, han har om sig, er Kinesere. Det er nu mange Aar siden, men just derfor er det værd at høre Historien, før man glemmer den. Kejserens Slot var det prægtigste i Verden, ganske og aldeles af fint Porcelæn, saa kostbart, men saa skørt, saa vanskeligt at røre ved, at man maatte ordentligt tage sig i Agt. (H.C. Andersen).

夜 鸞¹
Yè yīng²
nat pirol

你	大	概	知	道,	在	中	国	皇	帝	是
Nǐ	dà	gài	zhī	dào	zài	Zhōng	guó	huáng	dì	shì
Du	stor	princip	vide	lære	i	midt	land	kejser	kejser	er
一	个	中	国	人;	他	周	围	的	人	也
yī	ge	zhōng	guó	rén;	tā	zhōu	wéi	de	rén	yě
et	stykk	midt	land	mand;	han	rundt	om	attrib.	mand	også
是	中	国	人。	这	故	事	是	许	多	年
shì	zhōng	guó	rén.	Zhè	gù	shì	shì	xǔ	duō	nián
være	midt	land	mand.	Denne	hændt	ting	være	cirka	mange	år

1. Først kommer tekststykket på tegn; dernæst en halvtেকstnær oversættelse og så H.C. Andersens original. Til sidst en translitteration med en mere tekstnær oversættelse. At lave sådanne oversættelser er vanskeligt, da de fleste tegnindhold svarer til mange forskellige danske ord.
2. De diakritiske tegn over vokaler markerer toner. En vandret sureg for første tone, en akut accent for anden tone, en omvendt circumflex med spidsen nedad for tredje tone og en gravis accent for fjerde tone. Den neutrale tone er ikke markeret. Ingen forandring i toner p.g.a. sandhiregler er markeret.

以 前 发 生 的 但 是 正 因 为 这
 yǐ qián fā shēng de; dàn shì zhèng yīn wèi zhè
 på før ske ske attrib. Men være netop pga. pga. den

个 缘 故 在 人 们 没 有 忘 记 它
 ge yuán gù, zài rén men méi yǒu wàng jì tā
 styk årsag sket i mand plur. ikke have glemme glemme den

以 前 值 得 听 一 听。 这 黄 帝 的
 yǐ qián, zhì de tīng yì tīng. Zhè huáng dì de
 på før værdi kunne høre en høre denne kejser kejser attr.

宫 殿 是 世 界 上 最 华 丽 的 完
 gōng diàn shì shì jiè shàng zuì huá lì de, wán
 palads palads være verden omfang i mest utrolig smuk attrib. hel

全 用 细 致 的 瓷 砖 砌 成 价
 quán yòng xì zhì de cí zhuān qì chéng, jià
 total bruge fin fin attrib. porcelæn sten mure blive værdi

值 非 常 高 不 过 非
 zhí fēi cháng gāo, bù guò fēi
 værdi ikkevære almindelig høj, ikke overskride ikkevære

常 脆 薄 如 果 你 想 摸 摸
 cháng cuì báo, rú guǒ nǐ xiǎng mō mō
 almindelig skrøbelig tynd somomhvis du tænke røre røre

它, 你 必 须 万 分 当 心。
 tā nǐ bì xū wàn fēn dāng xīn.
 den du skulle skulle 10.000 gange styre hjerte

这 是 安 徒 生 虚 构 的 故
 Zhè shì Ān Tú Shēng xū gòu de gù
 Dette være Fred Elev Liv tom konstruere attrib hændt

事 其 中 关 于 我 国 的
 shì. Qí zhōng guān yú wǒ guó de
 ting Det iblandt angående angående jeg land attrib.

事 情 都 不 是 事 实。
 shì qing dōu bu shì shì shí.
 forhold situation alt ikke være forhold sand

Når man kaster et blik ned over den kinesiske tekst, er det første bortset fra tegnene selv man lægger mærke til, at alle tegnene står skrevet ud i ét hen til en interpunktion. Dette er muligt ud fra den traditionelle kinesiske opfattelse af et ord som lig med en stavelse, grafemisk lig med et tegn. Hver stavelse/tegn er et ord i sig selv med selvstændigt indhold og altså således velafgrænset både på udtryks- og indholdssiden. Dette står i modsætning til vores opfattelse af et ord som på udtrykssiden en størrelse med fra en til flere stavelser, som ydermere undertiden kan være diskontinuerlige størrelser. Hvis vi går ud fra indholdssiden, har vi så godt nok undertiden visse vanskeligheder ved at definere et ord i vores sprog, men man siger vel, at det er en størrelse med et selvstændigt afgrænset indhold. Desuden tillader vi lidt fluktuerende udtryk i ordet, idet vi anser forskellige bøjningsformer af et ord for varianter af det samme ord. Afledninger og sammensætninger danner nye ord.

Sådan er det ikke på kinesisk, som er et isolerende sprog. Der er ingen bøjninger overhovedet; tegnet præsenteres altid i samme form. Der er ikke mange afledninger, hvilket skyldes det klassiske princip med én stavelse lig ét ord; og det, man nu kan betragte som affixer, består af tegn, som også findes selvstændige. Det vil så sige, at om en størrelse er at betragte som et suffix eller et selvstændigt ord, ikke er et formspørgsmål, men et funktionsspørgsmål afhængigt af syntaktisk indplacering. Angående sammensætninger, som igen er et mere moderne fænomen, se 3.2 og 5.2. Af det sagte fremgår, at forestillingen om et ord lig ét tegn/én stavelse ikke kan holde for moderne mandarin. Der findes flerstavelsesord.³

3. "The Chinese dialects are sometimes referred to as monosyllabic, meaning that the vast majority of words are one syllable in length. The question is: Is this an accurate typological characterization of Mandarin?"

In order to answer this question, clearly we must first resolve what constitutes a word in Mandarin. If "word" is equated with "character" in the writing system, then Mandarin can be claimed to be rigidly monosyllabic, since each character corresponds to only one syllable in the spoken language. Tying the notion of a word to a written symbol is, however, somewhat arbitrary. A word should be a unit in the spoken language characterized by syntactic and semantic independence and integrity. Thus polysyllabic forms [...] will constitute single words even though they are written with two or three characters". (Li og Thompson 1981: 13)

3. Udtryk

3.1 Tegnet selv

Det er klart, at kinesisk skrift ikke er et fonembaseret system; det er en slags billedskrift i udgangspunktet, men med flere udviklingsstadier bag sig, således at tegnene ikke længere er genkendelige som afbildninger. Det har så heller ikke den økonomi i skrivesystemet, som en fonemskrift har, hvor et mindre antal grafemer, repræsenterende fonemer, gentages i forskellige kombinationer. Det kinesiske system er uøkonomisk, idet der burde skulle et nyt tegn for hver ny indholdsdannelse. Det forholder sig dog ikke ganske sådan, idet der undertiden forekommer flere indholdsdannelser til ét tegnudtryk. Et almindeligt spørgsmål er, hvor mange tegn der findes. 85.568 siger Wiedenhof (2004: 332) talt op efter en stor ordbog; 56.000 siger en anden, Ping Chen (1999: 135). Men en afgangselev fra folkeskolen på 15 år skulle gerne kunne 3.500, og en almindelig ordbog har 6-7.000 tegn (Wiedenhof 2004: 332). Bestanden vokser hele tiden, fordi man mangler tegn til nye begreber inden for naturvidenskab og teknik (Wiedenhof 2004: 325).

Et andet spørgsmål er, hvordan tegnene er konstrueret. De er principielt logografiske, dvs. at tegnet står for et begreb. Der er forskellige dannelsesprincipper:

- 1) piktografiske tegn: de har en vis lighed med det, de denotere:
rì 日: sol yuè 月: måne mù 目: øje mù 木: et træ
- 2) idiografiske tegn: nogle, der lidt systematisk designerer nogle abstrakte koncepter:
xià 下: ned shàng 上: op zhōng 中: midt
- 3) en kombination, hvor to tegn føjes sammen efter indholdet til at skabe et nyt indhold:
mù 木: et træ lín 林: skov, lund sēn 森: fyldt af træer, tæt skov
rén 人: et menneske zhòng 众: en skare mennesker
Nǚ 女: en kvinde zǐ 子: et barn hǎo 好: god
- 4) tegn, der er sammensat af en radikal, en semantisk del, og et fonetikum, en fonetisk del:
zhōng 钟: en klokke zhǒng 种: en slags zhòng 种: at dyrke
chōng 冲: brase frem/skolde chōng 冲: med energi

yīn 阴: det feminine princip, månen yáng 阳: det maskuline princip, solen

Fonetikum er i de angivne eksempler det zhōng 中, vi har i 'midt'. Lydgengivelsen er noget tilnærmelsesvis, som man kan se i de forskellige tegn, og den gælder ikke for de andre 3 grupper. Fx i zhòng 众, en skare, i gruppe 3, er der intet fonetikum.

Radikaldelen er den anden del af tegnet. Den betegner normalt i sig selv noget, fx i zhōng 钟, 'en klokke', har vi metalradikalen 金 som radikal i en forkortet udgave; i de andre to zhōng og zhòng 种 er det hé 禾: 'stående ris'; i chōng 冲 er det en forkortelse af 'is' 冰, nok egentlig en variation af 'vand' 水. Yīn 阴 har 'månen' 月 som fonetikum og yáng 阳 har 'solen'. De allerfleste tegn er bygget op på denne måde; men man kan ikke stole på opbygningen: pludselig kan et tegn mod forventning udtales på en hel anden måde. Og undertiden er der byttet om på fonetikum og radikal. Og så er der alle de tegn, der ikke har begge dele, gruppe 1-3. Mange af de tegn, som ikke har en radikal, er radikaler i sig selv, og fungerer ved siden af som radikaler i andre tegn.

Der kan også være sket det, at tegnet er blevet forenklet og derved er blevet utydelig mht. de to dele af tegnet. Mao Zedong foretog en tegnreform i slutningen af 50'erne, hvorved dels en del almindelige tegn fik nedsat antallet af streger/komponenter; dette til glæde for det meget store antal mere eller mindre funktionelle analfabeter. Dels blev der også saneret på den måde, at en del forskellige tegn, der før havde haft både samme udtale og indhold, nu blev luget ud til fordel for ét tegn. Tegnene har jo en lang historie bag sig, fra ca. 1250 f. Kr., hvor de første dukker op, og til nu. Intet under, at der er sket kludder ind imellem. I øvrigt består et tegn ikke af vilkårligt satte antal streger; der er mindre konfigurationer af streger, som man genfinder i andre tegn.

Et separat problem er tonerne. Toner indgår ikke i fonetikum, de er ikke repræsenteret på tegnenes udtryksside; og man kan se, at det samme tegn kan have forskellige toner (de diakritiske tegn, der er sat over stavelserne i translitterationerne), og det vil sige forskellig udtale med fonemisk værdi. Der findes forskellige translitterationssystemer. Det nuværende almindelige system hedder pīnyīn; det er ment som et hjælpesystem til at lære tegnudtale. Det er baseret på nordkinesisk udtale.

3.2. Udtale

Kinesisk er et sprog, som er udtrykssegmentalt fattigt, forstået på den måde, at der ikke er så mange fonemer, og at der er meget store restriktioner på kombinationsmåderne af de fonemer, der er. Der er hen ved 400 stavelser fraregnet tonerne. Hertil kommer så tonerne, som har fonemværdi, dvs. er indholdsadskillende (ligesom vores stød er det). Der er 4 toner i mandarin plus en neutral tone, som ikke kan findes i et selvstændigt tegn. Men ikke alle stavelserne er kombineret med alle fire toner, så alt i alt er der omkring 1500 frie stavelser. Disse stavelser skal så i princippet dække de 85.568 skrevne tegn, eller hvor mange der skal regnes med. Dvs. at der kan være mange forskellige skrevne tegn, der har samme udtale, eller sagt anderledes: der er utrolig mange homofonier. Hertil kommer en række sandhiregler, der forandrer en stavelses tone i syntagmer.

Det skrevne tegnsystem er eminent godt i et stort rige, hvor der ikke blot er utallige dialekter, men også forskellige sprog, der alle betjener sig af det samme skriftsprog. Det er jo lige meget, hvordan tegnene udtales, for læsningen af dem. Dette svarer til arabertal, som kan læses over hele jorden uanset udtale af de enkelte taltegn. Men der er et problem i, at systemet er meget konserverende; det tager ikke hensyn til mundtlige udviklinger, og der findes ord, især i de sydlige dialekter, som slet ikke kan skrives, eller hvortil der må udvikles nye tegn. Desuden er skriftsproget krævende at lære; så der er sikkert stadigvæk mange i hvert fald funktionelle ikke-læsere.

Det er også klart, at mandarin har store vanskeligheder på lydsiden pga. fattigdommen på fonemkombinationer. Dels pga. de mange homonymier i det gamle ordforråd, dels med at optage nye ord i sproget. Homonymierne gjorde, at man meget let kunne misforstå talte ytringer. Dette problem er en medvirkende faktor til, at det talte sprog faktisk har været under ombygning i lang tid. I klassisk kinesisk var som sagt princippet en stavelse lig et ord. Men man er så begyndt at sætte fx to stavelser, der har nogenlunde samme indhold, sammen til ét ord i håb om, at de to stavelser monosemerer hinanden. I første linje af teksten har vi *huángdì* 皇帝, som egentlig er 'kejserkejsler', og sådan er der flere i teksten, fx *jiàzhí* 价值: 'værdiværdi' eller *guānyú* 关于: 'angåendeangående'.

Det vil så sige, at opfattelsen af, hvad der udgør et ord, rykker sig. Det er ikke længere nødvendigvis én stavelse, men kan være en kombination af stavelser, der udgør en begrebsmæssigt afsluttet enhed. Man kan se nogle af de andre eksempler fra teksten, hvor to stavelser med forskelligt indhold danner en begrebsmæssig enhed. Fx *gùshi* 故事: 'historie', egentlig 'tildragelseting'. *Gù* finder I igen i *yuángù* 关于: 'årsag', egentlig 'årsagtildragelse'. Så for mange moderne ords vedkommende skal man ikke blot kunne indholdet af det enkelte tegn, men også af tegnsammensætningen, da denne danner en ny begrebsmæssig enhed, som kan afvige fra summen af enkelttegnenes indhold.

De begrænsede fonemkombinationer, der findes, kommer til at spille en rolle, når fx fremmede navne skal udtales. Jeg henviser her til noten under det kinesiske tekststykke, hvor vor landsmand er kommet til at hedde *Ān Tú Shēng*. Man forsøger udtalemæssigt at efterligne stavelserne i udgangssproget mere eller mindre slående, men må så også vælge nogle tegn for disse stavelser. Og tegnene har et indhold allerede, så (H.C.) Andersen er kommet til at hedde Fred Elev Liv. Ikke at det vel plager en kineser, for deres egne navne har normalt også altid et indhold. Den berømte formand *Máo Zédōng* 毛泽东 betyder Fjer Dam Øst. Vi plages jo heller ikke af efternavne som Holm eller Skov.

4. Substantiver

Indledningen om lyd- og skriftmæssige forhold i Mandarin danner grundlaget for forståelsen af substantivdannelsen. Kinesisk er som sagt et isolerende sprog, dvs. der er ingen fleksion, ordene stilles bare op ved siden af hinanden – selvfølgelig i ordnet rækkefølge efter de syntaktiske principper – med få grammatiske ord til at vise syntaktiske sammenhænge. Der har været eksempel på et af dem i tekststykket flere gange, nemlig det attributive *de* 的.

Der er ikke nogen egentlig forskel i udtryksformning, dvs. fonemkombinationer, på substantiver og ord fra andre ordklasser. Man kan altså ikke uden videre høre på ordet, hvilken ordklasse det tilhører. Mange tegn er flerfunktionelle, så at man heller ikke altid på forhånd ved, hvilken ordklasse et tegn/ord tilhører; funktionen fremgår af syntagmet. Fx *shēng* 生, der fungerer som verbum, adjektiv, substantiv

og adverbium. Det medfører undertiden parsingproblemer i løbende skriftlig tekst, især jo fordi der ikke er mellemrum mellem ord. Men alligevel resterer der dog en del ord, som må betragtes som kun eller fortrinsvis substantiver.

4.1. Måleordssystemet

Den semantiske grundforskel til substantiver i de sprog, vi normalt omgås, er, at de kinesiske substantiver ikke kan deles semantisk op i tingord og masseord. Tingord denoterer tællelige entiteter, altså entiteter med en individuel velafgrænsethed. Alle kinesiske ord er masseord, eller snarere sagt neutrale over for distinktionen, og de denoterer således alle det rene begreb uden kvantificering. I dansk har tingord en indholdsmæssig medfødt kvantificering: *cigaret* er 1 styk, *cigaretter* flere styks, og vi skal gøre noget syntaktisk specielt for at skaffe os af med kvantificeringen og satse på den rene kvalitet, det rene begreb, fx som i at *holde hund* og *gå med hat*.

På kinesisk er det omvendt: man skal gøre noget for kvantificering for at opnå indholdsmæssige afgrænsede enheder. Det gør man ved hjælp af de såkaldte måleord, eller *quantifiers* i kombination med en *classifier*. Måleord er fx numeralierne, men også andre ord, som ligeledes kan fungere som klassifikatorer. Derfor bruges måleord som term ofte også i betydningen klassifikator. Dette måleord vælges ud fra et karakteristikum eller aspekt ved substantivet. Vi kender det lidt fra dansk ved ægte målsangivelser, fx *en pakke cigaretter*, *en stang cigaretter*. Det, vi mangler, er at afskaffe numerusbøjningen, så at vi får: *en pakke cigaret*, *en stang cigaret*, *en pind cigaret*, *to pind cigaret*. Men de kinesiske måleord, kan godt betegne andet end direkte målsangivelser, de kan også fungere som klassifikatorer.

Måleordene er fulde leksemer i sig selv, og der er mange at vælge imellem; man kan se lister på hen ved hundrede, som hævdes at være de mest brugte. Normalt kan der bruges flere måleord som klassifikatorer til samme substantiv; nogle af dem er mere konventionaliserede, andre måske mere frie. Det mest almindelige måleord er *ge* 个; det er det eneste, der er i vores lille tekststykke. Det er ikke så raffineret, men det er hele stykket heller ikke syntaktisk set. Det er en god efterligning af Andersens enkle stil mht. syntaks og ordforråd.

Men der kan gives andre eksempler. Om cigaretter kan bruges *ge* 个, men oftest bruges *zī* 支 et ord, der betegner noget langagtigt, tyndt og stift, som fx en pind. Hvis noget er langagtigt, og som regel tyndt og bøjeligt, er det *tiáo* 条, der bruges om slanger, kogte spaghettier, langt snot ud af næsen, store hunde og drager og den slags. Store, mere massive dyr som heste, kameler etc. tager *pǐ* 匹, som også bruges om store ruller stof, 'en balle kamel'. Små dyr tager *zhī* 只, såsom smågrise, små hunde og andre mindre dyreeksistenser. Men hvis man nu elsker disse til spisestadiet som smågrisene og kyllinger, så kunne man også tænke sig at bruge *kǒu* 口, 'en mund', altså 'en haps gris'. *Kǒu* kan også bruges om familiemedlemmer, i kærlig omtale. Høveder, altså okser, tælles i *tóu* 头, som betyder 'hoved', ligeså løg og den slags runde frugter gør det. Som den nederlandske grammatiker, Wiedenhof, skriver (2004: 235): der ligger meget indhold i valget af måleord, klassifikator, som ikke altid kommer til sin ret ved oversættelser. Fx *yī tiáo lóng* 一条龙, 'et stk. drage', efter standarden for store bøjelige dyr. Men hvis man nu lidt usædvanligt siger *yī tóu lóng* 一头龙, hvor man ellers bruger *tóu* om høveder, så har man fået sagt, at det er en domesticeret drage i ens dyrehold. Der er mange raffinementer her, som kan gå tabt ved oversættelser.

4.2. Determination

Det næste særlige er, at substantiver ikke indgår i et bestemthedssystem af samme art som vores gør, med artikler etc. Man kan se det i første linje: 'i Kina kejser er et styk kinamand'. 'Kejser', *huángdì* 皇帝, er det rene begreb og denoterer ikke en specifik entitet. 'De mennesker, der omgiver ham, er også kineser': det er det samme her angående 'kineser', *zhōngguó rén* 中国人. Lidt overraskende er det, 'at kejser er et styk kineser', eftersom den slags prædikative oplysninger som 'et styk kineser' om nationalitet eller fødested normalt er uden måleord. Men det er måske for at give ham en identitet som en selvstændig entitet med det samme i teksten.

Dog er der lidt af et syntaktisk bestemthedssystem under udvikling a la vores; det sker under indflydelse af vesteuropæiske sprog. Det laves med *zhè* 这, 'denne' og *nà* 那, 'hin', som regel efterfulgt af en klassifikator. Det er jo ikke sådan, at bestemthed som indholdsfaenomen er ukendt i sproget; tidligere markeredes det sådan, at defintitte subjekter og objekter

stod til venstre for verbalet, og indefinitte til højre. Men i øvrigt er kinesisk et sprog, som læner sig meget til den semantisk-pragmatiske side i sin opbygning. Modtager må som oftest selv følge med i tekstverdenen og afgøre, hvad der skal forstås bestemt og ubestemt. Definitte størrelser med samme referent, som går igen igennem en tekst, er normalt på vores sprog realiseret med et personligt pronomen. I kinesisk kan det være elideret helt væk i mange sætninger. Og først omkring 1900 fandt man på at skrive tre forskellige tegn for det personlige pronomen *tā*, et tegn per sexus: 他, 她, 它. Genusreaktion findes selvfølgelig ikke.

Et tilløb til pluralisdannelse ses ved benyttelse af ordet *mén* 们, som er en slags ægte suffiks. Det bruges kun om mennesker og antropomorferende om andre væsener som fx de små stjerner på himlen og misserne i haven. Det betegner en gruppe af væsener. Dette ses i *zài rénmen méi yǒu wàng jì tā yǐqián*, hvor *rénmen* 人们 nærmest er lig 'menneskeheden'. Det bruges også til at danne flertal af de personlige pronominer: *wǒmen* 我们 'jeg.plur.' Men man kan ikke bare sætte dette suffix på ethvert substantiv for at få en pluralisdannelse ud af det; det har man systemet med måleordene til.

5. Vanskeligheder med at få ordforråd nok

Det begrænsede antal stavelser, der kan dannes i kinesisk, skaber nogle vanskeligheder for at få ordforråd nok. Eller rettere, måske er det den fremmede, der ser vanskeligheder; det kan være, kineserne ikke gør det selv; de har i hvert fald fantasi til at få skabt ny ord.

5.1. Strækning af tegnindhold

En af måderne er at strække en stavelse med et bestemt grundindhold i alle mulige metonymiske og metaforiske retninger, sådan, at man ud af oversættelser kan have svært ved at se, hvad der konstituerer sammenhængen mellem de (oversatte) indhold. Se her lemmaet *huā* 花 i en ordbog (eksemplerne er udeladt, da de består alene af tegn uden oversættelser):

- (4) 花¹ huā 1. flower; blossom; bloom: a flower 2. anything resembling a flower 3. fireworks 4. pattern design 5. multicoloured; coloured; variegated 6. flower decorated; coloured 7. blurred; dim 8. fancy;

florid; flowery; showy 9. cream; essence 10. used metaphorically for women 11. used metaphorically for courtesans or prostitutes 12. cotton 13. smallpox 14. wound 15. (HUA) a surname.

花² *huā* spend; expend

Det kan undertiden være svært at se, om ordbøgerne så mener, at det er ét indholdslemma, eller det hele bare skrives ind i ét lemma. Her er *huā* 花 sat ud i to lemmata; det var det ikke i en tidligere udgave af den samme ordbog. Og i den tidligere udgave af samme ordbog stod der under ét lemma *xiàng* 象: 1) 'en elefant', 2) 'ligne, ligesom'. Det er nu også sat ud i to lemmata. Altså er der nu to gange homografi ved siden af homonymerne, hvis man skal tage ordbogens opstilling alvorligt.

5.2. *Sammensatte substantiver efter karakteristika ved denotatet*

En anden vanskelighed er det traditionelle principielle fravær af affixer (bortset fra det nævnte suffix *men*) pga. den gamle struktur med ét ord lig én stavelse. Dette gør sig bl.a. gældende ved abstrakter; der synes i orddannelsen at have været en vis uvilje mod at slå fænomener sammen i en højere begrebsklasse med et eget selvstændigt ord. Der bruges fx ikke et ord for 'hus' som sådan; der må til en begyndelse skelnes mellem en bygning på én etage og en på flere etager. Som begreb alene eksisterer der naturligvis overordnede kategorier; de dannes bare sprogligt på andre måder. Således hedder forældre *fùmǔ* 父母, 'far-mor'; 'kvantitet' hedder *duōshǎo* 多少: 'mange-få', 'et stridspunkt' hedder *shìfēi* 是非: 'være-ikkevære'. Man kan se, at sproget i stort omfang forbliver på det meget konkrete plan i dannelsen af begrebsmæssige overkategorier. Den oprindelige mangel på suffixer – hvor suffixering er en foretrukken måde i vores typer sprog til at danne abstrakter på – har muligvis sammenhæng med denne konkrethed i tankegang. I hvert fald var denne mangel et problem, da man begyndte at oversætte vestlige tekster, især omkring 1900-skiftet. Som fx Marx og Engels. Her var der bl.a. mange ord, der ender på '-isme'. Der fandt man så på *zhǔyì* 主义, egentlig 'førende ide'. Det bruger man så i sammensætninger som '-isme'. Kommunisme hedder *gòngchǎnzhǔyì* 共产主义: 'fællesproduktionsførendeide', og kapitalisme *zìběnzhǔyì* 资本主义: 'kapitalbasisførendeide'.

Disse eksempler viser en måde at skaffe sig nye ord på, nu hvor der godt kan dannes sammensatte ord. Det vælter ind i kulturen med nye

begreber angående materielle og åndelige ting. Vores måde at skaffe nye ord er ofte at låne hele tegnet, udtryk og indhold, og så tilpasse det noget til hjemlig udtale og grammatik. Men en meget almindelig kinesisk måde er at danne et ord, der udtaler sig om noget karakteristisk ved denotatet, det semantiske oversættelsesprincip (Chen 1999:103). Som 'fællesproduktionsførendeide' for kommunisme. En proletar (af dem, der skal forene sig i alle lande) hedder *wúchǎnzhě* 无产者: en 'udenproduktionperson'. Det vil sige, man holder sig stadig ret konkret i dannelsen af komposita.

Der er også masser af materielle ord, der er dannet efter dette princip. En cykel: *zìxíngchē* 自行车: 'et selvbevægekøretøj', *tiětǎ* 铁塔: 'en jernpagode', det er en højspændingsmast. *Diànyǐng* 电影: 'elektrisk skygge' er en film, medens *diàntī* 电梯 'elektrisk stige' er en elevator. For danskere, der ikke kender latin, er 'elevator' som ord opakt i sig selv: Det er blot navnet på denne ting. Mens *diàntī*, den elektriske stige, forbinder realiteten med navnet på en indlysende måde.

Der kan være forskellige forsøg på navngivning af samme ting. Fx 'en tsunami' er set under tre forskellige forsøg: *jīnbō* 津波 og *jīnlàng* 津浪, der har samme grundide, idet *jīn* betyder færgeovergang og *bō* og *làng* bølge. Det tredje forsøg går ud fra en anden ide: *hǎixiào* 海啸: en 'havfløjte'; flodbølger kan hyle, når de kommer. Som udlænding skal man somme tider have noget fantasi for at regne indholdet ud, fx *bùhuàjī* 步话机: 'skridtordmaskine', en walkie-talkie.

En anden måde er direkte oversættelseslån (Chen 1999: 103) som fx *lánqiú* 篮球: basketball og *mǎlì* 马力: hestekraft/krafter.

Der er dog nu skabt mulighed for affixdannelse ved, at selvstændige ord fungerer som affixer. Fx *xìng* 性, der betyder natur, karakter, som i *fùzáxìng* 复杂性: kompleksitet, hvor *fùzá* betyder kompleks (Chen 1999: 96). En mulighed, der åbner sig ved suffixdannelse er en måde at markere et ordklassetilørsforhold til substantivgruppen som f. eks. *zǐ* 子, der i sig selv betyder mange ting, fx søn, person. Det føjer man på et andet substantiv, typisk, men ikke udelukkende på substantiver om personer, fx *hǎizi* 孩子, et barn, og *tóu* 头, et hoved, fx *shítou* 石头, en sten. Man finder dog også kerneordet uden suffix.

5.3. Lydefterligning af lånte fremmedord

Som sagt skaber det begrænsede antal stavelser med de begrænsede antal fonemsammensætninger vanskeligheder. Det sætter nogle grænser for overtagelse af fremmedords tegnudtryk, fonemisk oversættelse (Chen 1999: 103). Nogle gange går det dog helt godt, som i *wéitāmìng* 维他命: vitamin, ordret oversat: 'bevarehanliv', måske 'bevarehansliv'. Det er nu lidt gammeldags og er nu ofte erstattet af *wéishēngsù* 维生素: 'bevarelivbasetelement'. Dette er så efter den under 5.2 nævnte orddannelsesmetode.

Begge disse løsninger viser det samme grundproblem som ved fonemisk oversættelse: man kan muligvis mere eller mindre vellykket efterligne ords udtale, men ordene skal også kunne skrives. Så kan man jo sige, at med 56.000 eller 85.568 tegn kan man vel finde et eller andet sjældent tegn, der kunne springe ind. Men den går sikkert ikke, for det skal også være sådan, at menigmand kender tegnet og dets lydverdi. Derfor kommer det undertiden til for os absurde tegnsammenstillinger, hvor det er indholdet af tegnene, der er absurde, ikke udtrykket. Som fx i *Ān Tú Shēng*. Men undertiden lykkes det at finde tegn, der giver en god mening i sig selv og som siger noget karakteriserende om denotatet. Fx *kěkǒukělè*, 可口可乐: cocacola, som egentlig betyder 'muligmund (= mundgodt) muligglæde'. Eller en hacker: *hēikè* 黑客: det betyder egentlig 'sort gæst'.

Nogle lån benytter børnemethoden: at kombinere et indlånt ord med et gammelkendt, der betegner klassetilhørsforholdet, som fx polobil eller bulldoghund. Et godt eksempel er her *píjiǔ* 啤酒, hvor *pí* er lån fra engelsk *beer* og *jiǔ* betyder alkoholisk drik, altså 'ølvin'.

En anden moderne løsning er en blanding af mandarin lydefterligning og udtalte bogstaver, fx *Txù* T恤: T-shirt og *kālā OK* 卡拉 OK, karaoke.

Fremmede navne er som sagt noget af et problem, det så vi med *Ān Tú Shēng*. Der findes standardskrivninger for vestlige fornavne, men det er mere besværligt med efternavne. *Lièníng* 列宁, Lenin, kommer relativt godt fra det, men det bliver sværere med Marx, *Mǎkèsī*, 马克

思; så kan vi få *mǎkèsī liéníngzhǔyì* 马克思列宁主义: marxismeleninisme', forkortet *mǎlièzhǔyì* 马列主义. Ved den slags lange dannelser, tager man ofte nogle stavelser fra, og så bliver det meget svært for ikke-kinesere at følge med. Derfor er det bl.a. svært at læse aviser. Den samme fonemoversættelse gør sig gældende ved stednavne. Harvard Universitet bliver fx til *Hāfódàxué* 哈佛大学. Tegnene for Harvard betyder ha, Buddha, og *dàxué* *highschool*.

Det er især konsonantkombinationer i udlyd, der volder knuder, eftersom mandarin kun har /n/ og /ng/ som udlydende konsonantmuligheder.. Vor ven Asterix er blevet til *Āizidé* 矮子得, hvor *āizi* betyder en person, der er lav af vækst, en dværg; *dé* betyder at at tage, få. Til sammen skal det nok forestille 'Aste'-; *rix* er strøget, sikkert fordi konsonantkombinationer i udlyd er systemfremmede. Obelix er opgivet; han hedder *FēiBǎoBǎo*, 肥宝宝: 'fede skatteskat'.

6. Afslutning

Pǔtōnghuà, det udbredte sprog, som bygger på den nordlige variation af kinesisk, kan forekomme os voldsomt eksotisk. Det bruges i et land, der er kommet sent til moderniteten, men har været i fuld gang med at modernisere de sidste 150 år. Det er nu et moderne sprog med de fordringer af kommunikativ art, der stilles til det som til alle andre moderne sprog. Det interessante er, hvordan sproget med de givne midler af strukturel art, det har, møder denne modernitet.

Men eksotiskheden skal ikke skræmme en fra at overveje, hvilke midler ethvert sprog, man arbejder med, har, hvilke muligheder det giver, og hvilke begrænsninger.

For gennemsyn og gode råd takker jeg lektor Mette Thunø på Østasiatisk Afdeling, TORS, Københavns Universitet.

Henvisninger

Chao, Y. R. (1968). *A grammar of spoken Chinese*. Berkeley: University of California Press.

- Chen, P. (1999). *Modern Chinese. History and Sociolinguistics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Li, C.N. og S. Thompson (1981). *Mandarin Chinese: A functional reference grammar*. Berkeley: University of California Press.
- Newnham, R. (1980³). *About Chinese*. Harmondsworth: Penguin Books.
- Wiedenhof, J. (2004). *Grammatica van het Mandarijn*. Amsterdam: Uitgeverij Bulaaq.

Om *for* og *fordi*

Anne Jensen

1. Indledning

Konnektivet *fordi* indleder ledsætninger, der modificerer forskellige semantiske lag af en forudgående eller efterfølgende sætning. Desuden anvendes *fordi* diskursregulerende. Også konnektivet *for* modificerer forskellige semantiske lag af en anden sætning og kan anvendes diskursregulerende; men til forskel fra *fordi* indleder *for* en samordnende **helsætning**, der kun kan optræde **efter** den helsætning, hvis indhold den modificerer.

Jeg vil i det følgende diskutere tre ting:

- a. En kategorisering af *fordi*-sætninger
- b. Er der korrelation mellem +/- prosodisk integration af *fordi*-sætninger og deres funktion i talesprog?
- c. Er der noget klart mønster i, hvordan sprogbrugerne anvender henholdsvis *fordi*- og *for*-sætninger?

Det empiriske grundlag for analysen er seks samtaler fra talesprogs-korpusset *BySoc*,¹ i alt 9,5 timers tale svarende til 75.916 løbende ord, desuden indgår konstruerede eksempler. I eksemplerne anvendes følgende symboler:

- * = maskering af proprier og toponymer
- A, B = samtalepartnere
- £ = pause i talestrømmen
- ~ = tøven
- # = det efterfølgende eksempel er konstrueret
- ? = den efterfølgende konstruktion er uacceptabel

1. Korpusset findes på følgende adresse: http://www.id.cbs.dk/~pjuel/cgi-bin/BySoc_ID/index.cgi

2. *fordi*'s funktioner

Ud fra fem indholds- og udtrykskriterier kan *fordi*-sætninger opdeles i tre forskellige kategorier, som jeg kalder **årsagssætninger**, **begrundelsessætninger** og **forklarende sætninger**. Hver af de tre typer sætninger modificerer et bestemt lag af en forudgående (eller efterfølgende sætning, jf. afsnit 2.1.3), dvs. de er i Dik'sk forstand satellitter på tre forskellige niveauer: En årsagssætning modificerer den prædikation, der udtrykkes i matrixsætningen. Årsagssætningen betegner den hændelse, der har forårsaget det sagforhold, matrixsætningen angiver; årsagen skyldes ikke en agents intentionelle medvirken. Det gælder i (1), hvor temperaturen er årsag til jordens hårdhed:

(1) #*jorden er hård fordi det fryser*

En begrundelsessætning modificerer den proposition, der udtrykkes i matrixsætningen, og koder en begrundelse for den proposition, der udtrykkes i en matrixsætning. Begrundelsen er den overvejelse, som ifølge afsender fik en deltager i matrixsætningens sagforhold til at indgå i dette sagforhold. En begrundelsessætning koder ikke et sagforhold, der fysisk eller på anden måde forårsager det sagforhold, der kodes i matrixsætningen. I (2) koder 'fordi hun har nakkesmerter' begrundelsen for, at Mette går til lægen:

(2) #*Mette går til lægen fordi hun har nakkesmerter*

Endelig modificerer en forklarende sætning indledt med *fordi* den illokution, der udtrykkes i en anden sætning; den angiver en forklaring på, hvorfor afsender asserterer indholdet af den forudgående sætning, og *fordi*-sætningen udgør en separat talehandling. Forklaringen på assertionen 'han er ikke til at holde ud' i (3) er, at 'han' – ifølge afsender – ikke lytter til saglige argumenter:

(3) #*han er ikke til at holde ud fordi han er utilgængelig for saglige argumenter*

I afsnit 2.1. gennemgår jeg de kriterier, ud fra hvilke de *fordi*-sætninger, der er satellitter, er kategoriseret, og i afsnit 2.2. beskrives *fordi* som et diskursregulerende konnektiv, der indleder afsnit og ikke sætninger.

2.1. Kategorisering af tre typer *fordi*-sætninger

Kategoriseringen af de tre typer *fordi*-sætninger, der er satellitter, er foretaget ud fra de følgende fem indholds- og udtrykskriterier:

1. *fordi*-sætningen kan omfatte et epistemisk adverbial (jf. Hengeveld 1995)
2. *fordi*-sætningen kan have enten neutral eller deklarativ ledstilling
3. *fordi*-sætningen kan stå i (hel)sætningsinitial position
4. fokalisering af *fordi*-sætningen ved sætningskløvning er mulig
5. *fordi* kan erstattes med *siden* eller *eftersom*

2.1.1. Epistemisk modificering

I (4a) angiver *fordi*-sætningen årsagen til græssets våde tilstand. Som det fremgår af (4b), kan *fordi*-sætningen *ikke* modificeres med et epistemisk adverbial som *måske*, (4b) er uacceptabel:

(4a) #græsset er vådt *fordi* det har regnet

(4b) ?græsset er vådt *fordi* det *måske/vist* har regnet

Uacceptabiliteten af (4b) skyldes, at årsagssætningen indgår i den komplekse proposition, som *helsætningen* udtrykker, og et epistemisk adverbial har skopus over hele propositionen.

Derimod kan en begrundelsessætning modificeres epistemisk – i (5b) har *måske* kun skopus over indholdet af *fordi*-sætningen:

(5a) #hun bliver hjemme *fordi* hendes datter er syg

(5b) #hun bliver hjemme *fordi* hendes datter *måske/vist* er syg

Også en forklarende *fordi*-sætning kan indeholde et epistemisk adverbial; sætningen i (6b) er acceptabel:²

(6a) #Pia er på arbejde i dag *fordi* Peter har set hende

(6b) #Pia er på arbejde i dag *fordi* Peter har *måske/vist* set hende

2. Se afsnit 2.1.2 eksempel (9a)-(9b) ang. ledstilling.

2.1.2. Ledstilling i fordi-sætningen

En årsagssætning kan have neutral ledstilling som i (7a), hvor det finitte verbal *har* står **efter** adverbialet *lige* i sætningens kernefelt. Årsagssætningen kan også have deklarativ ledstilling som i (7b), hvor *har* står **før** adverbialet *lige*.

- (7a) #græsset er vådt fordi det **lige har** regnet (neutral)
 (7b) #græsset er vådt fordi det **har lige** regnet (deklarativ)

Det samme gælder en begrundelsessætning. I (8a) har *fordi*-sætningen neutral ledstilling, i (8b) deklarativ ledstilling:

- (8a) #hun bliver hjemme fordi hendes søn **lige er** blevet syg (neutral)
 (8b) #hun bliver hjemme fordi hendes søn **er lige** blevet syg (deklarativ)

Derimod kan en forklarende sætning kun have deklarativ ledstilling; konstruktionen i (9a) er uacceptabel – medmindre den fortolkes som en begrundelse, som dog næppe ville forekomme i en virkelig kontekst:

- (9a) ?Pia er på arbejde i dag fordi Peter **lige har** set hende (neutral)
 (9b) #Pia er på arbejde i dag fordi Peter **har lige** set hende (deklarativ)

2.1.3. Placering af fordi-sætningen

En årsagssætning kan stå i helsætningens fundamentfelt eller i ekstraposition til venstre:

- (10) **fordi det har regnet** (så) er græsset vådt

Det gælder også for en begrundelsessætning, som det fremgår af eksempel (11):

- (11) #**fordi hendes søn er syg** (så) bliver hun hjemme

Det gælder derimod ikke en forklarende *fordi*-sætning; konstruktionen i (12) er uacceptabel:

- (12) ?**fordi Peter har set hende** (så) er Pia på arbejde

I bedste fald kan *fordi*-sætningen i (12) læses som en begrundelses-sætning, men som det er tilfældet i (9a) i afsnit 2.1.2, vil en sådan begrundelse nok ikke forekomme i en virkelig kontekst.

2.1.4. Fokalisering – sætningskløvning

En årsagssætning kan fokaliseres (negationen *ikke* optræder for at tydeliggøre fokaliseringen):

(13) #*det er ikke fordi det har regnet at græsset er vådt (det er fordi det har sneet)*

Fokaliseringen kan også optræde i en helsætning for sig³ – og bevarer skopus over den forudgående prædikation:

(14) #*græsset er vådt – det er ikke fordi det har regnet, men fordi det har sneet*

En begrundelsessætning kan også fokaliseres, og fokaliseringen kan ligeledes optræde i en semantisk acceptabel helsætning for sig – som i eksempel (16):

(15) #*det er ikke fordi hendes søn er syg at hun bliver hjemme (det er fordi hun venter en elektriker)*

(16) #*hun bliver hjemme – men det er ikke fordi hendes søn er syg, det er fordi hun venter en elektriker*

Derimod kan en forklarende *fordi*-sætning ikke fokaliseres; sætningskløvningen i (17) er uacceptabel, hvilket vel er forventeligt, når en forklarende *fordi*-sætning ikke kan stå før den sætning, den modificerer (jf. eksempel (12) i afsnit 2.1.3.):

(17) ?*det er ikke fordi Peter har set hende at Pia er på arbejde*

Sætningskløvningen i (18) er dog også semantisk uacceptabel, da den ikke kan læses som en forklaring på, hvorfor taler hævder, at 'Pia er

3. Man kan diskutere, om der er tale om sætningskløvning i eksempel (14), eller om det initiale *det* faktisk er anafor for 'græsset er vådt'. Uanset hvordan det analyseres, er konstruktionen dog semantisk acceptabel.

på arbejde i dag', men som – igen – sær begrundelse for, at Pia er på arbejde:

- (18) *Pia er på arbejde i dag – ?det er ikke fordi Peter har set hende, det er fordi Ulrik så hende før*

2.1.5. *siden* eller *eftersom* som erstatning for *fordi*

Hverken konnektivet *siden* eller konnektivet *eftersom* kan erstatte *fordi* som indleder af en årsagssætning, ledsætningen i eksempel (19) angiver ikke mere en årsag. Derimod kan den tolkes som en forklaring på, hvorfor taler asserterer, at græsset er vådt. Indledt med *siden* kan ledsætningen også fortolkes som et tidsadverbial:

- (19) *?græsset er vådt siden/eftersom det har regnet*

Så vidt jeg kan se, kan en begrundelsessætning heller ikke indledes med *siden* eller *eftersom*. I eksempel (20) angiver ledsætningen ikke en begrundelse for, hvorfor 'hun' bliver hjemme, men afsenders forklaring på, at hun/han fremsætter assertionen 'hun bliver hjemme':

- (20) *#hun bliver hjemme siden/eftersom hendes datter er syg*

En forklarende sætning kan indledes med både *siden* og *eftersom*;⁴ for indholdet af *fordi*-sætningen i (21) angiver en begrundelse for afsenders assertion af, at Pia er på arbejde:

- (21) *#Pia er på arbejde siden/eftersom Peter har set hende*

2.1.6. *Opsummering*

I Tabel I har jeg opført de fem indholds- og udtrykskriterier, jeg har brugt til at klassificere de tre typer *fordi*-sætninger.

4. I modsætning til forklarende sætninger indledt med *fordi* kan forklarende sætninger indledt med *siden* eller *eftersom* stå i fundamentfeltet eller i ekstraposition til venstre for fundamentfeltet: *#siden/eftersom jeg har set hende (så) er Pia på arbejde* (se eksempel (12) i afsnit 2.1.3. til sammenligning).

Tabel 1. Kriterier for klassifikation af *fordi*-sætninger.

	Årsag	Begrundelse	Forklaring
Epistemisk modifikation	nej	ja	ja
Ledstilling: neutral eller deklarativ	ja ja	ja ja	nej ja
Initial position	ja	ja	nej
Fokalisering	ja	ja	nej
Substitution med <i>siden</i> eller <i>eftersom</i>	nej	nej	ja

Tre kategorier af *fordi*-sætninger kan opstilles ud fra de fem kriterier. Årsagssætninger kan som de eneste hverken modificeres epistemisk eller indledes med *siden* eller *eftersom*. Begrundelsessætninger kan modificeres epistemisk, men kan heller ikke indledes med *siden* eller *eftersom*. Endelig adskiller de forklarende *fordi*-sætninger sig fra begge de øvrige kategorier ved, a. at de kun have deklarativ ledstilling, b. at de kun kan stå **efter** den sætning, hvis indhold de modificerer, c. at de ikke kan fokaliseres, og d. at de **kan** indledes med *siden* eller *eftersom*.

2.2. *fordi* som diskursregulerende konnektiv

En stor forekomst af sætninger indledt med *fordi* kan ikke klassificeres ud fra de fem kriterier opstillet i afsnit 2.1.; de er nemlig ikke satellitter på noget semantisk niveau. En af forekomsterne er vist i eksempel (22):

- (22) A: *du ser så godt tilfreds ud* *det er du ikke?*
 B: *ja men det er jeg ikke* *jeg synes*
jeg fortjener noget mere i løn £ men det £ gør vi nok alle sammen altså
det er jo- £ det er jo nok noget du ændrer ved- jeg synes bestemt at at- jeg
får for lidt for det jeg laver *men det har jeg stort set altid syntes **fordi-***
 A: *ja*
 B: *jeg har altid syntes det var skægt og jeg har altid haft det sjovt og har*
altid- vel nok fordi jeg syntes det var skægt fået lov til at lave nogle sjove
ting og derfor har man så måske også knoklet mere

- A: *ja det vil sige du har aldrig stået med klokken i hånden?*
- B: *nej £ og £ det betyder så også man en gang imellem synes at det måske ikke er helt fair at der sidder nogle £ rundt omkring £ og £ tager den med ro til samme hyre*

Den fremhævede *fordi*-sætning kan hverken analyseres som en begrundelse for eller en forklaring på indholdet af den forudgående sætning, dvs. 'det har jeg stort set altid syntes'. I stedet indleder *fordi* et afsnit i diskursen, hvor taleren elaborerer synspunktet 'jeg synes jeg fortjener noget mere i løn', 'jeg synes bestemt at jeg får for lidt for det jeg laver'. Senere i afsnittet udtrykker taler en begrundelse for, at hun finder, at hun får for lidt i løn. Hun udtrykker nemlig 'derfor har man (= jeg) måske også knoklet mere' og senere 'der sidder nogle rundt omkring og tager den med ro til samme hyre'. Funktionen af *fordi* i eksempel (19) kalder jeg **foregribende**, fordi *fordi* et instruerer lytter om, at taler i den kommende passage vil elaborere sit synspunkt og kode en begrundelse for et sagforhold eller en forklaring på en assertion. Sætninger indledt med *fordi* i denne funktion har altid deklarativ ledstilling, som det også er tilfældet i eksempel (22).

3. Syntaktisk og prosodisk integration af *fordi*-sætninger

Som det fremgår af eksemplerne (7b) og (8b) i afsnit 2.1.2. og eksempel (23) nedenfor, kan en årsags- og en begrundelsessætning have deklarativ ledstilling:

- (23) A: *fortæl mig lige £ er der forskel?*
- B: *jamen det er der £ det vil der jo altid være fordi folk de er jo stort set meget forskellige*

Spørgsmålet er så, om en årsags- eller begrundelsessætning med deklarativ ledstilling er syntaktisk integreret med sin matrixsætning og altså indgår i én helsætning. Svaret er let at besvare ved komplementsætninger. Komplementsætningen i eksempel (24a) med deklarativ ledstilling er lige så syntaktisk integreret med sin matrixsætning som ledsætningen med neutral ledstilling i eksempel (24b):

- (24a) *altså man må da indrømme at arbejdskraften er da blevet dyrere*
 (24b) *#altså man må da indrømme at arbejdskraften da er blevet dyrere*

I begge tilfælde er komplementsætningen valensled til matrixverbet *indrømme*. I modsætning hertil er en adverbialsætning et frit led, men den indgår dog også i et hypotagme og er altså underordnet en matrixsætning og kan, som en komplementsætning, **ikke** forekomme uden sin matrixsætning (der er dependens mellem matrix- og ledsætning). Ledstilling er ikke et kriterium for den syntaktiske integration af en årsags- eller en begrundelsessætning indledt med *fordi*, både neutral og deklarativ ledstilling kan forekomme; desuden kan årsags- og begrundelsessætninger stå i sætningsinitial position (se eksemplerne (10) og (11) i afsnit 2.1.3.). Årsags- og begrundelsessætninger indledt med *fordi* indgår altså som adverbielle ledsætninger i en helsætning.

Derimod kan en forklarende sætning indledt med *fordi* ikke analyseres som en ledsætning. For det første kan den ikke have neutral ledstilling (se eksempel (9a) i afsnit 2.1.2.). For det andet kan den ikke stå i en helsætnings fundamentfelt eller i ekstraposition til venstre for den sætning, den modificerer (se eksempel (12) i afsnit 2.1.3.). En forklarende sætning indledt med *fordi* er altså en helsætning, der modificerer den illokution, der udtrykkes i en forudgående helsætning. Den er dermed **semantisk** hypotaktisk til den forudgående helsætning, da der er dependens mellem indholdet af den forudgående sætning og indholdet af den forklarende sætning – den forklarende sætning kan ikke forekomme uden den anden sætning. Men den forklarende sætning er ikke **syntaktisk** hypotaktisk til den forudgående sætning, eftersom den er en helsætning; der er ikke dependens mellem de to sætninger.

Hvad angår den **prosodiske** integration mellem en *fordi*-sætning og den sætning, hvis indhold den modificerer, er der forskel mellem begrundende og forklarende sætninger. Prosodisk integration betyder i denne sammenhæng, at *fordi*-sætningen udtales på samme globalt faldende intonationskontur som matrixsætningen. Hvis *fordi*-sætningen udtales på sin egen intonationskontur, er den ikke prosodisk integreret.

Af Tabel 2 fremgår det, at andelen af prosodisk integrerede begrundelsessætninger er højere end andelen af prosodisk integrerede forklarende

sætninger, nemlig 36,3% af de begrundende mod kun 11,9% af de forklarende. Der er ingen årsagssætninger i mit korpus, hvilket kan skyldes, at brugen af årsagssætninger korrelerer med genre.

Tabel 2. Prosodisk integration af begrundende og forklarende *fordi*-sætninger.

Funktion	+ prosodisk integreret		– prosodisk integreret		I alt
	Antal	% af alle	Antal	% af alle	
Begrundelse	41	36,3%	72	63,7%	113
Forklaring	13	11,9%	96	88,1%	109
I alt	54	24,3%	168	75,7%	222

Fordelingen er ikke tilfældig, men statistisk signifikant ($p < 0,001$). Det vil sige, at der er en korrelation mellem den semantiske funktion af *fordi*-sætningen og dens prosodiske integration med den sætning, hvis indhold den modificerer. Konsekvensen af det er, at jeg kan svare et lille *ja* til det ene af de spørgsmål, jeg stillede til diskussion i indledningen, nemlig hvorvidt der er korrelation mellem +/- prosodisk integration af *fordi*-sætninger og deres funktion. At *ja*'et er lille, skyldes den manglende forekomst af årsagssætninger.

Desuden har jeg undersøgt, om der er nogen korrelation mellem ledstilling og prosodisk integration af begrundelsessætninger, hvilket ikke er relevant at undersøge for forklarende *fordi*-sætninger, som kun kan have deklarativ ledstilling. Som det fremgår af Tabel 3 er 47,1% af begrundelsessætningerne med **neutral** ledstilling prosodisk integreret med deres matrixsætning, hvorimod det kun gælder for 27,4% af begrundelsessætninger med **deklarativ** ledstilling.

Tabel 3. Begrundelsessætninger – ledstilling og prosodisk integration

Ledstilling	+ prosodisk integreret		– prosodisk integreret		I alt
	Antal	% af alle	Antal	% af alle	
Neutral	24	47,1%	27	52,9%	51
Deklarativ	17	27,4%	45	72,6%	62
I alt	41	36,3%	72	63,7%	113

Heller ikke den fordeling er tilfældig, men statistisk signifikant ($p < 0,05$). Der er altså korrelation mellem ledstilling og prosodisk integration af begrundende *fordi*-sætninger.

4. Om *for*

Konnektivet *for* er i moderne dansk et samordnende konnektiv, det kan kun indlede en helsætning med deklarativ ledstilling, og en *for*-sætning kan kun følge efter den sætning, hvis indhold den modificerer. I mit korpus udtales alle sætninger indledt med *for* på deres egen intonationskontur, dvs. at *for*-sætninger også ud fra auditive kriterier udgør en selvstændig enhed.

I modsætning til *fordi* kan *for* ikke indlede en årsagssætning; *for*-sætningen i eksempel (25) kan kun læses som en forklaring på, hvorfor afsender asserterer, at græsset er vådt:

(25) #græsset er vådt, *for det har regnet*

Som *fordi* kan *for* indlede en begrundelse. I eksempel (26) indleder *for* en sætning, som er en begrundelse for et nybyggeris navn:

(26) A: *lige derefter £ der ligger noget der hedder K* der er først et plejehjem og så er der almindelige £ boliger* *ja det er det man kalder D**
 B: *men det er det nye?* *ja*
 A: *for det er bygget så det passer ind i stilen ik'*

I eksempel (27) indleder *for* en forklarende sætning; den angiver talerens forklaring på ytringen om, at det var en stor misforståelse, at der blev optaget drenge på en pigeskole:

(27) A: *men så S* Skole £ som jo var en drengeskole de skulle~ lukke den*
 B: *ja* *nå*
 A: *fordi de var ikke elever nok og de kom så over til os og det var £ året største misforståelse at gøre sådan noget £ for de har jo heller aldrig prøvet at gå blandet*

Endelig kan *for* som *fordi* have foregribende funktion (se afsnit 2.2). I eksempel (28) indleder *for* en sætning, der hverken betegner en begrundelse for 'han begyndte at blive led' eller en forklaring på talers udsagn om den pågældende persons ledhed:

- (28) A: *så var det jo mig der skulle gøre rent hver evigt eneste dag ik' £ og det pis det gad jeg altså ikke vel* *fordi så begyndte han a- at blive led*
 B: *mm*
 A: *for jeg spurgte ham "gider du at gå med op og hente nogle af mine ting?" fordi resten var det tunge jeg kunne ikke selv bære dem og han havde jo bil £*
 B: *mm*
 A: *så han kunne jo sagtens lige køre det over ik' og så havde jeg sagt det til A* så havde A**
 B: *ja*
 A: *sagt "men du kan da bare sige at han kan komme med op £ og så få en øl" £ og det gik jeg så hjem og sagde og £ og det ville han ikke*

Hele passagen koder en elaborering af taler A's udsagn om kærestens ledhed og til slut en forklaring – nemlig at kæresten ikke ville hjælpe med at flytte for taler A.

5. Hvordan anvender sprogbrugerne de to konnektiver?

I dansk talesprog kan både *fordi* og *for* indlede begrundende og forklarende sætninger samt have foregribende funktion. Som Hansen og Heltoft (2000a) bemærker, tenderer *fordi* til semantisk og udtrykssyntaktisk (dvs. topologisk) at falde sammen med *for*. Dette fremgår bl.a. af, at forklarende *fordi*-sætninger kun kan have deklarativ ledstilling (se eksemplerne (6a-b) i afsnit 2.1.2.) og kun kan stå *efter* den sætning, de modificerer – dvs. to træk, der kendetegner sætninger indledt med *for*. Sprogbrugerne anvender dog de to konnektiver med forskellig hyppighed; som det fremgår af Tabel 4, er *fordi* det foretrukne af de to konnektiver i mit korpus.

Tabel 4. Frekvenser af *fordi* og *for*, n/10.000 ord

	Antal	Frekvens
<i>fordi</i>	308	40,6
<i>for</i>	96	12,6

Der er – som det fremgår af Tabel 5 – et klart mønster i, hvordan sprogbrugerne anvender konnektivet *for*. 78,1% af alle *for*-sætninger har en forklarende funktion i forhold til den forudgående sætning som i eksempel (27) i afsnit 4. *for* anvendes sjældent med foregribende betydning (se dog eksempel (28) i afsnit 4) og anvendes kun i mindre grad til at indlede en begrundende sætning (18,8% af alle forekomster). Derimod anvendes *fordi* i næsten lige høj grad til at indlede begrundende og forklarende sætninger og som diskursregulator; mønstret i brugen af *fordi* er altså ikke så klart, som det gælder for *for*.

Tabel 5. Funktioner af *fordi* og *for*.

Funktion	Fordi		<i>for</i>	
	Antal	% of alle	Antal	% of alle
Begrundelse	113	36,7%	18	18,8%
Forklaring	109	35,4%	75	78,1%
Foregribende	86	27,9%	3	3,1%
I alt	308	100%	96	100%

Sprogbrugerne anvender hyppigst *fordi* som indleder af begrundende sætninger. Ifølge Tabel 6 bruges *fordi* i 86,3% af alle denne type sætninger og *for* kun i 13,7%. For foregribende sætninger gælder det samme, idet 96,6% af alle sætninger med denne funktion indledes med *fordi* mod kun 3,4% med *for*. Derimod er tendensen ikke så klar ved de forklarende sætninger, hvoraf 59,2% indledes med *fordi* og 40,8% indledes med *for*.

Tabel 6. Hyppigheden og brugen af hhv. *fordi* og *for*.

Funktion	Fordi		<i>for</i>		I alt
	Antal	% af alle	Antal	% af alle	
Begrundelse	113	86,3%	18	13,7%	131
Forklaring	109	59,2%	75	40,8%	184
Foregribende	86	96,6%	3	3,4%	89
I alt	308	76,2%	96	23,8%	404

Ud fra mine iagttagelser ser det ud til, at sprogbrugerne har to forskellige tegn med samme indhold til deres rådighed. Men ifølge Hansen og Heltoft (2000a: 24) introducerer *for*-sætninger, der koder ny information, og modificerer sætninger, der ligeledes koder ny information, mens *fordi*-sætninger forbindes med sætninger med præsupponeret information (2000b: 75f). Denne skelnen gælder dog ikke i mit korpus. I eksempel (26) i afsnit 4 koder sætningen *det er det man kalder D** – som modificeres af den efterfølgende *for*-sætning – ganske vist ny information. Men det gælder også sætningen *og der følte jeg mig lidt utryg* i eksempel (29) nedenfor, som modificeres af den efterfølgende *fordi*-sætning, der koder ny information; ‘der følte jeg mig lidt utryg’ er ikke præsupponeret information:

- (29) A: og så £ blev jeg flyttet over i en afdeling og der følte jeg mig lidt utryg
 ik’ fordi jeg var den yngste og var £ meget ny £ og~ måske lidt bange
 B: ja
 A: for at~ man måske røg ud eller sådan et eller andet

Også *fordi*-sætninger kan altså kode ny information, og det må derfor undersøges, om der kan opstilles andre parametre for en betydningsforskell mellem *for*- og *fordi*-sætninger.

6. Konklusion

Ud fra fem udtryks- og indholdskriterier kan *fordi*-sætninger klassificeres som årsagssætninger, begrundende eller forklarende sætninger. Årsagssætninger og begrundende sætninger er ledsætninger, mens forklarende *fordi*-sætninger som *for*-sætninger er helsætninger, der er semantisk hypotaktiske til den forudgående sætning, hvis indhold de modificerer.

Der er en statistisk signifikant korrelation mellem på den ene side den prosodiske integration af *fordi*-sætninger og den sætning, de modificerer, og på den anden side det semantiske lag af denne sætning. Således er flere begrundende *fordi*-sætninger prosodisk integreret med deres matrixsætning end forklarende sætninger er det. Desuden er der korrelation mellem ledstilling og prosodisk integration af begrundende *fordi*-sætninger: en højere andel af de prosodisk uintegrerede sætninger

har deklarativ ledstilling sammenlignet med sætninger med neutral ledstilling. Det har ikke været muligt at inddrage årsagssætninger indledt med *fordi*, da de ikke forekommer i korpuset, hvilket kan pege i retning af, at forekomsten af årsagssætninger korrelerer med fx genre.

Der er topologisk og semantisk sammenfald mellem *fordi* og det samordnede konnektiv *for* (som dog ikke kan indlede årsagssætninger), hvor *fordi* dog forekommer langt hyppigst. Den altovervejende andel af *for*-sætningerne har forklarende funktion, mens der ikke kan opstilles noget klart mønster for anvendelsen af *fordi*. Sprogbrugerne har altså tilsyneladende to forskellige tegn med de samme tre funktioner til rådighed. Det kan dog ikke udelukkes, at der kan opstilles parametre for en betydningsforskel mellem de to konnektiver.

Henvisninger

- Devriendt, B., L.Goossens & J. van der Auwera (red.). (1996). *Complex Structures. A Functionalist Perspective*. Berlin/New York: Mouton de Gruyter.
- Dik, S. C., K. Hengeveld, E. Vester & C. Vet (1990). The Hierarchical Structure of the Clause and the Typology of Adverbial Satellites, i J. Nuyts, A. Machtelt Bolkestein C. Vet (red.): *Layers and Levels of Representation in Language Theory – a Functional View*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 25-70.
- Grønnum, N. (1995). Superposition and subordination in intonation – a non-linear Approach, i *Proceedings of the XIIIth International Congress of Phonetic Sciences, Stockholm 1995* Vol. II. Stockholm, 124-131 (http://www.cphling.dk/pers/ng/publ_00.html).
- Hansen, E. & L. Heltoft (2000a). *Grammatik over det Danske Sprog. Kapitel 9*. Foreløbig udgave. Københavns Universitet: Institut for Nordisk Filologi.
- Hansen, E. & L. Heltoft (2000b). *Grammatik over det Danske Sprog. Kapitel 14*. Foreløbig udgave. Københavns Universitet: Institut for Nordisk Filologi.
- Hengeveld, K. (1996). The internal structure of adverbial clauses, i B. Devriendt et al., 119-147.

- Jensen, A. (2003). Clause Linkage in Spoken Danish. Upubliceret ph.d.-afhandling. Københavns Universitet.
- Ågerup, A. M. (1995). Fordi-sætninger i talesproget. Upubliceret opgave: Københavns Universitet, Institut for Almen og Anvendt Sprogvidenskab.

Hvis børn er det egentlig? Om relativsætninger, bestemthed mm. i Skånske Lov i ældre middeldansk

Eva Skafte Jensen

1. Indledning

I Skånske Lov som den kan læses i håndskriftet Stockholm B 69 (ca. 1350¹), finder man blandt andet sætningen i (1). Ordret kan den oversættes som i (1a):

- (1) Far thæn man kunu ær børn hafwær. oc førær hana i garth mæth sæ oc mæth børnum sinum... (B 69, 204,15-16)
- (1a) 'Får den mand kone som børn har. og fører hende i gård med sig og med børn sine...'

I en mere hensigtsmæssig, mundret oversættelse må man overveje hvem af de to diskursreferenter, manden eller konen, der allerede har børn ved ægteskabets indgåelse. Men hvordan afgør man så det? Der er ingen hjælp at hente i ordet *ær* ('som'); det er nemlig en ubøjelig relativpartikel, og følgelig siger den ingenting om hverken genus, numerus eller kasus. Der er heller ingen hjælp at hente i pronomenet *sinum* 'sine'. Ligesom i moderne dansk kan man ikke på ordet se om der henvises til hans eller hendes. Da jeg første gang stødte på sætningen, oversatte jeg den uden videre så børnene utvetydigt var mandens, ikke konens, og jeg mener stadig at denne oversættelse er i overensstemmelse med tekstens hensigt.

Dette har ført til nogle overvejelser mht. hvorfor jeg intuitivt foretrak den fortolkning frem for en fortolkning der tilskrev konen børnene, og jeg har fundet frem til at det står og falder med at *thæn mand* 'den mand' består af konstellationen demonstrativ – substantiv, mens *kunu*

1. Jf. Kroman 1944: 58-59. Dateringen er baseret på palæografiske træk.

'kone' optræder alene uden nogen som helst angivelse af bestemthed (altså hverken bestemt eller ubestemt). I denne artikel vil jeg fremlægge de mellemregninger der har ledt frem til denne konklusion, og jeg vil særligt se på to forhold: 1) hvad det betyder for nominalernes form at de indgår i lovtækst og dermed ikke betegner specifikke entiteter, og 2) hvilken betydning det har at ældre middeldansk er et sprog uden obligatorisk bestemthed. Hovedinteressen vil samle sig om ovennævnte kilde, altså Skånske Lov i håndskriftet B 69 (herefter 'B 69'), men der vil også blive vist eksempler fra andre genrer og kronolekter (sprogtilstande).

2. Faren for at bedrive "squinting grammar"

Som sagt er jeg ret sikker på at den mest rimelige udlægning er at det er manden der i forvejen har børn, ikke konen. Altså at man ville kunne oversætte sætningen som i (1b):

(1b) *Hvis en mand der har børn, får en kone, og indfører hende i sit og sine børns hjem...*

I det følgende vil jeg prøve at argumentere for hvorfor. Umiddelbart kan man hæfte sig ved den måde de to diskursreferenter bliver præsenteret på, manden med demonstrativ og substantiv *thæn man* 'den mand' og kvinden kun med substantiv *kunu* 'kone'. Sætningen udgør åbnings-sætningen i en ny paragraf, så der er altså tale om nye diskursreferenter, og når *thæn man* 'den mand' præsenteres som identificerbar i og med demonstrativpronomenet *thæn* 'den', leder man som modtager efter noget der kan godtgøre instruksens identificerbar. Eftersom der er tale om en skriftlig tekst, kan man ikke forvente at finde identificerbarheden deiktisk, og eftersom der er tale om en helt ny diskursreferent i en helt ny paragraf, kan man heller ikke forvente at få identificerbarheden fastlagt anaforisk. Man må altså lede andetsteds, og et sådant andet sted finder man i den specificerende relativsætning. Dermed ligger det lige for at koble de to ting: diskursreferenten der præsenteres som identificerbar, og den relativsætning der fungerer som en specifikation af en entitet. I moderne dansk er det for eksempel helt almindeligt at lave restriktive (determinerende, ikke-parentetiske) relativsætninger på denne måde. En entitet præsenteret som identificerbar (fx ved enklitisk artikel (2)

eller med demonstrativt pronomener (3) får sin identificerbarhed fastlagt kataforisk gennem den restriktive relativsætning.

- (2) mændene der kom for sent, måtte sidde længst tilbage i salen²
 (3) de mænd der kom for sent, måtte sidde længst tilbage i salen

At se *thæn man* 'den mand' som begyndelsen af et syntagma der peger frem mod og fuldbyrdes af relativsætningen, er således i overensstemmelse med allerede kendte mønstre, nemlig mønstrene for restriktive relativsætninger i moderne dansk.

- (4) mændene der kom for sent
 (5) de mænd der kom for sent
 (6) thæn man .. ær børn hafwær

Over for dette mønster står substantivet *kunu* 'kone' uden angivelse af bestemthed. Også hun er en ny diskursreferent, men der postuleres ikke noget om identificerbarhed i præsentationen af hende, og hun kan derfor godt stå alene uden yderligere specifikationer. Ud fra en sandsynlighedsberegning (ikke ud fra en strukturel kodning) kunne regnestykket altså gå nydeligt op på denne måde:

thæn man

ny diskursreferent	bestemt form	
	præsenteret som identificerbar	identificerbarheden opfyldes i og med relativsætningen

kunu

ny diskursreferent	ingen ang. af bestemthed	
	ikke præsenteret som identificerbar og heller ikke som ikke-identificerbar	—

2. Bemærk at relativsætningen i denne sætning også kan læses parentetisk. Dette angives ved tegnsætning: *mændene, der kom for sent, måtte sidde længst tilbage i salen.*

For hundrede år siden talte man hånligt om den slags grammatikbeskrivelse som ikke blev bedrevet på et givet sprogs egne præmisser, men i stedet blev baseret på kategorier, begreber og terminologi fra andre sprogs grammatik. Standardeksemplerne var sådanne grammatikbeskrivelser hvor man ureflekteret overførte begreber osv. fra latin til for eksempel moderne dansk, tysk og engelsk. Otto Jespersen kaldte denne form for grammatikbeskrivelse for »squinting grammar«³. Men hvad nu hvis min analyse ovenfor også er et tilfælde af squinting grammar? Hvad nu hvis jeg er i gang med at overføre hvad jeg ved om moderne dansk til (1) uden at tage hensyn til hvordan ældre middeldansk er skruet sammen? Hvordan kan jeg være sikker på at bestemthedsystemet kører efter de samme principper i de to sprogtilstande? Faktisk er det kendt at der er visse ting som ikke fungerer på samme måde i moderne dansk og i Skånske Lov i B 69. For eksempel er der forskel på hvor mange og hvilke artikler man har i de respektive sprog(tilstande). Desuden er det kendt fra andre sprog at konstellationen demonstrativ – substantiv uden specifikation kan bruges ved indføringen af nye diskursreferenter, jf. den såkaldte 'new-this' i moderne engelsk: *then this bloke comes up to me and says...* (Himmelmann 1996: 222). Hvordan kan jeg vide at *thæn man* 'den mand' i (1) ikke netop fungerer på denne måde?

Det er derfor nødvendigt at gå lidt mere systematisk til værks for at finde ud af hvordan bestemthedsformerne bruges i de to sprogtilstande, og i de næste afsnit vil jeg derfor først skitsere kombinationsmulighederne for substantiver mht. bestemthed (især realiseret ved artikler) i moderne dansk (jf. figur 1.), og derpå med udgangspunkt i denne skitse redegøre for hvilke kombinationsmuligheder man finder i B 69. Desuden vil jeg ved at inddrage andre kilder redegøre for hvad man ved om de forskellige artiklers (/artikelfunktioners) alder.

2.1. Bestemt, ubestemt og ikke-bestemt form i moderne dansk

For moderne dansks vedkommende kan man opstille et treleddet paradigme for substantivernes singularisformer mht. bestemthed:

3. Fordi man 'skeler til' andre sprogs grammatikbeskrivelse.

Figur 1.

bestemt form	a. manden	angiver identificerbare entiteter
	b. den store mand	
	c. 'den store mand	
	d. den mand der er her	
ubestemt form	e. en mand	angiver ikke-identificerbare entiteter
ikke-bestemt form	f. mand	angiver ingenting mht. identificerbarhed

Forskellen mellem b. og c. består i at ordet *den* udtalt tryksvagt som i b. fungerer som artikel, mens det er et demonstrativt pronomen når det udtales trykstsærkt, jf. c., se i øvrigt note 5. Den form som her benævnes ikke-bestemt, jf. f., plejer man at kalde 'nøgen form'. Jeg foretrækker ikke-bestemt da denne term i højere grad betoner det aspekt at der simpelthen ikke er taget formmæssigt stilling til status mht. identificerbarhed.⁴

I sammenligning med formerne præsenteret i figur 1. er inventaret i B 69 noget begrænset. For eksempel er der ikke nogen ubestemte artikler i B 69, jf. e. (men se eksempler nedenfor (13) – (15)), og der er tilsyneladende heller ikke nogen foranstillede pronominer med artikelfunktion⁵, jf. b. Til gengæld optræder den efterhængte bestemte artikel⁶ regelmæssigt, jf. (7).

4. Togeby bruger termen ikke-bestemt, jf. Togeby 2003: 40-42 ff.

5. Hvor længe man har kunnet bruge foranstillede demonstrative pronominer som bestemte artikler, er svært at sige da det involverer en diskussion af hvornår der er tale om artikelfunktion, og hvornår der ikke er. Jeg har ikke fundet nogen overbevisende eksempler i B 69. Forholdsvis sikre eksempler kan ses i 1400-tallet: *Thæn* siwende pynee vaar onder døn 'Den syvende pine var slem stank/lugt' (Hellige kvinder, 352: 30; ca. 1450), *Tha* fordriffwes *the* ll ondæ tanckæ 'Da fordrives de onde tanker' (Sydrak, 264: 25; ca. 1450-1500).

6. Den efterhængte bestemte artikel er gammel. Den er belagt på runeindskrifter i Norge og Sverige i det 11. århundrede (jf. Brøndum-Nielsen 1965: 289).

- (7) SEI bonden sinæ egna iorth borth tha ær kunan eig scyld oc eig hæenna arfwa ath gialdæ atær bondanum (B 69, 205: 17-18)
 ‘Sælger bonden sin egen jord bort da er konen ikke skyldig og ej hendes arvinger at gælde atter bonden’
Hvis bonden bortsælger sin egen jord, så er konen og hendes arvinger ikke pligtige at betale erstatning til bonden

Der er altså alene på dette punkt nogle store forskelle mellem sprogformen i B 69 og i moderne dansk, men i hvilken udstrækning disse forskelle er kronolektisk betingede (altså om det er spørgsmål om sprogformens alder), eller om de er betingede af at teksten i B 69 udgør lovtekst, må bero på en nærmere undersøgelse. En sådan vil blive fremlagt i afsnittene 3. – 3.6., men allerede nu kan det afsløres at begge faktorer (kronolekt og genre) tilsyneladende spiller en vis rolle mht. distributionen af bestemt form og ikke-bestemt form i B 69. Genrens relevans som udslagsgivende faktor har at gøre med i hvilken udstrækning bestemt, ubestemt hhv. ikke-bestemt form bruges til at vise om diskursreferenter er specifikke eller ej. Dette uddybes med udgangspunkt i moderne dansk i 2.2.

2.2. Kodning og mangel på samme mht. om en given entitet er specifik eller ej

I moderne dansk er det ikke kodet i valget af determinator om der er tale om en specifik entitet eller ej, jf. fx Hansen 1994; Hansen & Heltoft 2000: 21-23. Både med bestemt og med ubestemt artikel kan en sådan være hhv. specifik eller ikke. Det er konteksten (ko-tekst såvel som kon-tekst) der afgør om en given entitet skal læses som specifik eller ej:

- (8) jeg så en løve forleden
 (9) en løve spiser kød
 (10) løven spiser kød

I (8) kan der kun være tale om en specifik læsning; i (9) er det mest sandsynligt at der ikke er tale om en specifik læsning; i (10) kan der ligesåvel være tale om specifik læsning som ikke. Sætningen i (10) kan være ytret af min datter som står og kigger ind på en bestemt løve i løveburet i zoologisk have, i så fald er der tale om en specifik læsning.

Sætningen kan også indgå i en zoologibog, i så fald er der nok ikke tale om en specifik læsning.

Hvis man derimod bruger ikke-bestemt form, er tolkningen aldrig specifik.

(11) jeg kan godt lide løve

I (11) kan sætningen kun læses som *jeg kan godt lide (at spise) løvekød*.

Lovtekst handler om hypotetiske tilfælde, og følgelig er de beskrevne entiteter ikke specifikke. Det er derfor relevant at overveje om *kunu* 'kone' står i ikke-bestemt form fordi hun ikke betegner en specifik kvinde, men i stedet udgør et ikke-specifikt medlem af en **klasse** af kvinder. I så fald ville det måske give bedre mening at tilskrive hende indholdet af relativsætningen. Man kunne måske argumentere for at indholdet af relativsætningen er med til at beskrive den særlige **klasse** af kvinder der er tale om:

(12) den slags kvinde som har børn

2.3. Den ubestemte artikel i 1300-tallet

En sådan udlægning støttes af at man i samtidige håndskrifter i andre genrer faktisk godt kan finde den ubestemte artikel:

(13) Swa com **en** røst af himæn (Hell. Christina, GL 285: 34-35; ca. 1300)

Så kom en røst fra himlen

(14) E uar han sum **eet** lamb (Mariaklagen, 20: 6; ca. 1325)

Altid var han som et lam

(15) oc læg thæt alt samen i **een** grydæ (Lægebog, 64: 4; ca. 1350-1400)

og læg det alt sammen i en gryde

På det tidspunkt hvor B 69 er blevet nedfældet **har** man altså ubestemte artikler, de dukker bare ikke op i den pågældende kilde (B 69). Det må

selvfølgelig tages med i betragtning at dateringen af B 69 er foretaget på baggrund af palæografiske træk, jf. note 1; sprogformen kan altså meget vel være ældre end håndskriftets alder (den kan fx afspejle forlæggets sprogform). Men det er alligevel påfaldende at man i andre genrer godt kan finde ubestemte artikler, og det synes derfor usandsynligt at det udelukkende kunne være et spørgsmål om kronolekt (sprogformens alder) i B 69 at *kunu* 'kone' ikke har bestemthedsangivelse (in casu ikke bøjes med artikler eller andre determinatorer). Genren lovtekst har dermed nok en vis indflydelse på om nominalerne præsenteres med eller uden bestemmer.

3. Demonstrativer og substantivers diskursfunktioner i B 69

Det ser altså ud til at både sprogformens alder og lovtekst som genre kunne have indflydelse på distributionen af substantiver mm. i B 69, men i hvilken udstrækning disse to faktorer hver især gør deres indflydelse gældende, står ikke fuldstændig klart.

For at kunne afgøre hvorfor jeg intuitivt foretrak at oversætte sætningen i (1) til en variant der tilskrev manden børnene, har jeg derfor fundet det nødvendigt at undersøge de distributionelle forhold i B 69 nærmere. I de næste afsnit fremlægges resultaterne af denne undersøgelse. Eftersom de udtryksstørrelser der har sat undersøgelsen i gang er manifestationerne demonstrativ, substantiv, specifikation (relativsætningen), har jeg undersøgt hvordan netop disse kommer til udtryk i teksten. Jeg har helt konkret undersøgt forekomster af substantiver (± demonstrativer, ± artikler, ± specifikationer) og demonstrativer (± substantiver, ± specifikationer), og jeg har set på hvordan disse forekomster gebærder sig i forhold til distinktionerne fastholdelse vs. indføring af diskursreferent.

3.1. Substantiver uden bestemmere

Når substantiver manifesterer sig uden bestemmer, tages der ikke stilling til om de er identificerbare eller ej, jf. figur 1. Substantiver uden bestemmere ses dels ved fastholdelse af diskursreferent (jf. (16) og (17)), dels ved indføringen af ny diskursreferent (jf. (18) og (19)). Begge dele er uvant for en moderne sprogforneemmelse.

- (16) Varthær kunu døth. oc lifwær barn æftær. oc ... um them skil um. ath **barn** fic cristindom (B 69, 203: 25-27)
 ‘Vorder kvinde død. og lever barn æftær. og ... om dem skiller om. at barn fik kristendom’
Dør en kvinde, og er der et efterlevende barn, og ... opstår der uenighed om hvorvidt barnet er døbt
- (17) Varthær kunu i lønd takin mæth sinum wilia bøte hin ær tok frændum siax marc. oc **kuna** fa ængin pænning af. (B 69, 256:13-14)
 ‘Vorder kvinde i løn taget med sin vilje bøde den som tog frænderne seks mark. og kvinde får ingen penge af’
Bliver en kvinde taget i løn – og det ikke er mod hendes vilje – skal den der gjorde det, betale seks mark i erstatning til frænderne, og kvinden får ingenting deraf
- (18) Sæl **man** bort **hæst**. ællær **oxa** (B 69, 242: 8)
 ‘Sælger mand bort hest. eller okse’
Sælger en mand en hest eller en okse
- (19) **Thingmen** sculu mæth logum døma **thiuf** til hanga fore half marc mun oc eig fore minna. Stial han minna tha mugu the døma af hanum hud ællær annar slikan lim ær the wilia (B 69, 242: 18-21)
 ‘Tingmænd skal med lovene dømme tyv til hængning for halv mark værd og ej for mindre. Stjal han mindre da må de dømme af ham hud eller anden sådan lem som de vil’
Tingmændene skal ifølge lovene dømme en tyv til hængning for en halv marks værd og ikke for mindre. Stjal han for mindre da må de fradømme ham hud eller en hvilken som helst legemsdel som de vil.

Bemærk i øvrigt at diskursreferenten sagtens kan fastholdes ved hjælp af pronomener (som i moderne dansk), jf. *han* ‘han’, *the* ‘de’ og *hanum* ‘ham’ i (19).

Universelt identificerbare entiteter som *solen* og *månen* forekommer ikke i teksten overhovedet, men den type entiteter som betegner kulturelle institutioner, fx *kongen* og *biskoppen*, står i ikke-bestemt form (dette ændres i senere kilder, jf. Jensen (under udg.)):

- (20) bôte **kunungi** thre marc (B 69, 243: 4-5)
 ‘bøde konge tre mark’
skal man bøde kongen tre mark
- (21) oc **ærkebiscopi** thre marc (B 69, 234: 6)
 ‘og ærkebiskop tre mark’
og ærkebiskoppen tre mark

3.2. Substantiver med efterhængt bestemt artikel

Når substantiver forekommer med bestemt artikel, præsenteres de pågældende entiteter som identificerbare, jf. figur 1. Substantiver med efterhængt bestemt artikel bruges først og fremmest ved fastholdelse af diskursreferent (anatorisk), jf. (22) hvor *bryti* ‘forvalter’ først indføres i teksten i ikke-bestemt form og derpå fastholdes i bestemt form.

- (22) Vil **bryti** skilias fran hus bonda sinum ... fari **brytin** til twiggia thinga (B 69, 260: 5-8)
 ‘Vil bryde skilles fra hus bonde sin ... fare bryden til to ting’
Vil en forvalter løses fra sin husbond ... så skal forvalteren drage til to ting

I gråzonen mellem indføring af ny diskursreferent og fastholdelse af allerede etableret diskursreferent står en særlig type nominal, nemlig den slags hvor en given entitets identificerbarhed kan udledes af situationen/teksten. I moderne dansk kan sådanne forekomme i bestemt form første gang de nævnes, jf. *Holger og konen siger nej til unionen*. Ved den type diskursreference kan man forklare bestemt form i *konen* med henvisning til at identificerbarheden er inferentielt betinget⁷, jf. Heltoft 1996b.

Der er ikke entydige eksempler på at substantiv med efterhængt bestemt artikel kan bruges ved den type diskursreferent hvor identificerbarheden er inferentielt betinget.

3.3. Demonstrativ og substantiv (± specifikation)

Konstellationen demonstrativ – substantiv betegner identificerbare entiteter, jf. figur 1. Konstellationen kan dels bruges ved fastholdelse

7. Denne type kaldes nogle gange for associativ-anatorisk, jf. fx Himmelmann 1997: 41ff; Herslund (ed.) 1999: 71-74; Korzen 1999, 2000b: 543f; Lundquist 1998.

af diskursreferent (anaforisk), jf. (23), dels ved indføringen af en ny diskursreferent, jf. (24). I sidstnævnte tilfælde forekommer demonstrativ – substantiv sammen med en specifikation for eksempel i form af en relativsætning, jf. (24):

- (23) Callær ænnar man a fathær fore **barns** gærninga oc sigir ath **barn** ær i fælage mæth hanum oc thæt ær eig. witi **thæt barns** fathær mæth thing withni sinu... (B 69, 206: 25-27)

‘Kalder en-eller-anden mand på far for barns gerninger og siger at barn er i fællig med ham og det er ej. skal-vidne det barns far med ting vidner sine...’

Sagsøger nogen en far på grund af hans barns gerninger og siger at barnet er i forretningsmæssigt fællesskab med ham, og det ikke passer, skal det barns far bevidne dette med tingsvidne...

- (24) SEI **then bonde** kunu sinna iorth **eig hafwær siælf** | iorth (B 69, 206: 2)

‘Sælger den bonde kone sin jord ej har selv | jord’

Sælger den bonde der ikke selv har jord, sin kones jord

Konstellationen demonstrativ – substantiv optræder i øvrigt ofte med specifikation, enten i form af relativsætninger eller i form af et adjektiv som typisk er placeret mellem demonstrativ og substantiv, jf. (25) – (28). Som det fremgår af (23) ovenfor og (29) nedenfor, er det dog ikke et strukturelt krav at konstellationen skal forekomme med en specifikation.

- (25) the iorth ær han gaf them (B 69, 210: 27)

den jord som han gav dem

- (26) then lagdagh ær || thing men leggja til (B 69, 207: 5)

‘den lovdag som || ting mænd lægger til’

Den tidsfrist som tingmændene fastsætter

- (27) the tu thing (B 69, 206: 6)

de to ting

- (28) the ena dotær (B 69, 209: 30)

den ene datter (: dvs. enkeltstående, i modsætning til alle sønnerne)

- (29) af thy wærthe (B 69, 205: 26; 205: 30-31)
af den værdi

3.4. Demonstrativer uden substantiver (\pm specifikation)

Demonstrativer uden substantiver bruges både ved fastholdelse af diskursreferent, men også ved indføring af ny diskursreferent, jf. (30) – (35). I begge typer funktioner er der en forkærlighed for at tilføje en specifikation, manifesteret som relativsætning eller som adjektiv. Dermed ser det ud til at instruksen – identificerbar – i høj grad muliggøres gennem en vedføjlet specifikation. Som (36) viser, er det dog ikke umuligt at finde demonstrativer brugt uden specifikation. Denne sidstnævnte type er dog sparsomt belagt og kun fundet ved fastholdelse af diskursreferent.

- (30) witi **hin ær dyl** (B 69, 209: 2)
‘vidne hin som nægter’
skal den som nægter; sværge
- (31) **Thæn** scal næfna ær sac **søkær** (B 69, 204: 4-5)
‘Den skal nævne som sag søger’
Den der sagsøger, skal udtage (dem der skal aflægge tyliered)
- (32) **them wanføra** (B 69, 211: 29)
den vanføre
- (33) hafwær **thæn døtha** mothær oc eig fathær (B 69, 210: 10-11)
har den døde mor og ej far
- (34) ær **hin sæcti** utan lanzs (B 69, 240: 27-28)
‘er den søgte uden lands’
er den sagsøgte udenlands
- (35) oc gifwa **thæt** bornum sinum ær **han wil** (B 69, 206: 19-20)
‘og give det børn sine som han vil’
og give det til sine børn som han vil
- (36) Læggær man nokath in til annars manzs oc takar **hin** thæt æi (B 69, 261: 20-21)

‘Lægger mand noget ind til anden mand og tager hin det ej’
Lægger en mand noget ind til en anden mand og tager denne det ikke
/ Lægger man noget ind til en mand og tager denne det ikke

3.5. Ikke-forekomster

Det er allerede blevet nævnt i tidligere afsnit at der er visse konstellationer der tilsyneladende ikke forekommer i bestemte typer kontekster. Her gives en kort opsummering. Ikke fundet er forekomster af typen:

- substantiv med ubestemt artikel
- substantiv med foranstillet demonstrativ med artikelfunktion
- ikke-bestemt substantiv + specifikation (altså, fx *kunu ær børn hafwær*)
- demonstrativ (\pm substantiv) uden specifikation ved indføringen af nye diskursreferenter (altså, fx *thæn man* ved nye diskursreferenter)

3.6. Sammenfatning af undersøgelsen

En entitet kan blive præsenteret som identificerbar (bestemt), eller uden identificerbarhedsangivelse (ikke-bestemt), ikke som ikke-identificerbar ved hjælp af en ubestemt artikel.

Til fastholdelse af allerede etablerede diskursreferenter bruges:

- substantiver i ikke-bestemt form, uden specifikation
- substantiver med efterhængt bestemt artikel, uden specifikation
- demonstrativer (\pm substantiv / \pm specifikation)
- (andre bestemte pronominer (personlige, possessive, etc. ikke vist her))

Til indføring af nye diskursreferenter bruges:

- demonstrativ (\pm substantiv) med specifikation
- substantiver i ikke-bestemt form, uden specifikation
- (andre ubestemte pronominer, ikke vist her)

På baggrund af den empiriske undersøgelse af distributionen af demonstrativer, substantiver og specifikationer i B 69 kan det konkluderes at det er i overensstemmelse med praksis i håndskriftet at tolke børnene i (1) som mandens, ikke konens. Ifølge praksis kan man nemlig godt

benytte sig af konstellationen demonstrativ – substantiv – specifikation (in casu relativsætningen) ved indføringen af nye diskursreferenter. Derimod er der ikke praksis for at bruge ikke-bestemte substantiver med specifikation, tilsyneladende hverken ved indføring af nye diskursreferenter eller i øvrigt.

Dette kunne bero på at der i og med bestemthedsindholdet i det demonstrative pronomen gives en instruks om at den pågældende diskursreferent er identificerbar for modtageren. Identificerbarhed kan opnås på flere måder: deiktisk, inferentielt, anaforisk eller kataforisk. Ved deiktisk udpegning, anaforisk henvisning og den inferentielt betingede identificerbarhed, er det nemt at se hvordan instruks om identificerbarhed tilfredsstilles: Den pågældende diskursreferent er allerede direkte eller indirekte til stede i det diskursive rum, og derfor kan afsender uden videre henvisning til den som identificerbar.

Når der er tale om indføringen af helt nye diskursreferenter i en skreven tekst, kan afsender derimod ikke tage for givet at modtager vil kunne foretage den rette identifikation af diskursreferenten, hvem er fx *thæn man* 'den mand' hvis man aldrig har hørt om ham før? I sådanne tilfælde løses identificerbarhedsproblemet kataforisk ved hjælp af specifikationer. Det er altså strukturelt kodet at demonstrativet giver instruks om identificerbarhed, men det er ikke strukturelt kodet at der absolut **skal** følge en specifikation (jf. også (23) og (29)). Specifikationen er en hjælpeinstans som er pragmatisk motiveret.

4. Afrunding

Det kan sagtens tænkes at genren lovtekst har indflydelse på hvordan nominalerne realiseres; for eksempel kan den massive mangel på (visse) artikler måske være direkte foranlediget af dette forhold. På den anden side kan genren lovtekst ikke være eneste grund til at nominalerne i B 69 fremstilles som vist i eksemplerne (16) – (36). Til sammenligning vises i (37) et uddrag af grundloven af 1953:

- (37) Forinden kongen tiltræder regeringen, afgiver han skriftligt i statsrådet en højtidelig forsikring om ubrødeligt at ville holde grundloven. ... Kan kongen som følge af fraværelse eller af andre

grunde ikke umiddelbart ved tronskiftet afgive denne forsikring, føres regeringen, indtil dette sker, af statsrådet (Danmarks Riges Grundlov, § 8)

Som det ses er denne korte tekst spækket med entiteter der er præsentere som identificerbare i bestemt form (ved artikel og ved demonstrativ) og som ikke-identificerbare i ubestemt form (ved artikel). Desuden er der nogle få entiteter der står i ikke-bestemt form (*følge, fraværelse*), og hvor der altså ikke er angivet noget mht. identificerbarhed. I denne tekst, som er fuldt ud repræsentativ for moderne dansk lovsprog, skelnes der altså formmæssigt mellem de tre måder at præsentere et substantiv på som gælder for moderne dansk, jf. figur 1.

Det er altså tydeligt at de forskelle der er mellem lovteksten i B 69 og substantivernes former i moderne dansk, ikke kun kan være genremæssigt betinget, de må også være af kronolektisk art. Overvejelserne og undersøgelsen fremlagt i denne artikel kan være udgangspunkt for en undersøgelse af ad hvilke veje nominalernes bestemthedssystemer har udviklet sig til det der vises i figur 1, og som ses realiseret i eksempel (37).

Henvisninger

- Brøndum-Nielsen, J. (1965). *Gammeldansk Grammatik, Vol. V. Pronominer*. København: Akademisk Forlag.
- Chafe, W. L. (1976). Givenness, Contrastiveness, Definiteness, Subjects, Topics, and Point of View. In: Li, C. N. (ed.). (1976). *Subject and Topic*. New York, San Francisco & London: Academic Press, Inc., 25-55.
- Ejskjær, I. (1992). Adjektivernes bestemte artikel i vest- og sønderjysk. *Danske folkemål, bd. 34*. København: Reitzel, 1-44.
- Hansen, E. (1994). Generisk substantiv. I: *Språkbruk, grammatik och språkförändring. En festskrift till Ulf Teleman*. Lund: Institutionen för nordiska språk, Lunds universitet. Genoptrykt i: Jacobsen, H. G. & H. Jørgensen (red.): *Glæden ved grammatik. Udvalgte artikler og afhandlinger*. København: Reitzel 2001, 274-282.
- Hansen, Aa. (1927). *Bestemt og ubestemt substantiv. Bidrag til dansk substantivsyntaks. I*. Kjøbenhavn: Arnold Busck

- Hansen, Aa. (1967). *Moderne dansk I-III*. København: DSL & Grafisk Forlag.
- Hansen, E. & L. Heltoft (2000). *Grammatik over det Danske Sprog, kap. 1. Ordklasserne*. Foreløbig udg., august 2000. Skrifter fra Dansk og Public Relations, RUC.
- Heltoft, L. (1996a). Det danske nominals udtryks- og indholdssyntaks – et dependensanalytisk forsøg. I: Herslund, M. (red.): *Ny forskning i grammatik. Fællespublikation 3*. Odense Universitetsforlag, 7-34.
- Heltoft, L. (1996b). Topics in Danish and in Universal Pragmatics. In: Heltoft, L. & H. Haberland (eds.): *Proceedings of the Thirteenth Scandinavian Conference of Linguistics*. Roskilde University, Department of Language and Culture, 251-262.
- Herslund, M. (ed.) (1999). *Det franske sprog. Kapitel VI. Nominalsyntaxen*. Foreløbig version, februar 1999.
- Himmelman, N. P. (1996). Demonstratives in Narrative Discourse: A Taxonomy of Universal Uses. In: Fox, B. (ed.): *Studies in Anaphora. Typological Studies in Language (TSL), Volume 33*. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins, 205-254.
- Himmelman, N. P. (1997). Deiktikon, Artikel, Nominalphrase. Zur Emergenz syntaktischer Struktur. *Linguistische Arbeiten 362*. Tübingen: Niemeyer.
- Hodler, W. (1954). *Grundzüge einer germanischen Artikellehre*. Heidelberg: Carl Winter, Universitätsverlag.
- Jensen, E. S. (2001). Udforskningen af kasussystemet i ældre middeldansk – a case of squinting grammar? I: Widell, P. & M. Kunøe (red.): *8. Møde om Udforskningen af Dansk Sprog*. Århus: Aarhus Universitet, 171-179.
- Jensen, E. S. (2003). Case in Middle Danish. A double content system. In: Blake, B. & K. Burridge (eds.): *Historical Linguistics 2001. Selected papers from the 15. International Conference on Historical Linguistics, Melbourne*. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 221-236.
- Jensen, E. S. (2004a). Det kohæsive kasussystem i gammeldansk. I: Duncker, D. (red.): *Studier i Nordisk 2002-2003. Selskab for Nordisk Filologi. Foredrag og årsberetning*. København, 119-145.
- Jensen, E. S. (2004b). Kanoniske og ikke-kanoniske nominalsyntaxmer i moderne dansk. I: Jensen, B. L., I. Korzen & H. H. Müller (red.):

- Ny forskning i grammatik. Fællespublikation 11. RASK Supplement Vol. 16.* Syddansk Universitetsforlag, 157-180.
- Jensen, E. S. (under udg.). *Kohæsivt kasus i gammeldansk.* UjDS.
- Kroman, E. (1944). Dansk Palæografi. I: *Nordisk Kultur XXVIII: A. J. Brøndum-Nielsen (Red.). Palæografi A, Danmark og Sverige.* Stockholm, Oslo & København, 36-81.
- Lundquist, L. (1998). Kan man teste qualia? Skitse til et eksperiment af oversættelse af associative anaforer mellem dansk og fransk. I: Herslund, M. (red.): *Lingvistisk oversættelse. Copenhagen Working Papers in LSP 1998, 3,* 43-58.
- Nielsen, N. Å. & T. Balle (1972). Artikelløshed i Thy. *Sprog og Kultur, Bd. 27.* Århus: Universitetsforlaget i Aarhus, 105-112.
- Steen-Jensen, I. (1972). De artikelløse substantiver i dialekten på Hannæs og i nabosognene. *Sprog og Kultur, Bd. 27.* Århus: Universitetsforlaget i Aarhus, 113-121.
- Therkelsen, R. (1999). Betydningsforskellen mellem *der-* og *som-*relativsætninger. I: Bache, C., L. Heltoft & M. Herslund (red.): *Ny forskning i grammatik. Fællespublikation 6.* Odense Universitetsforlag, 309-330.
- Therkelsen, R. (2003). Talesprogets og skriftsprogets bestemthedsparadigmer. I: Bache, C., M. Birkelund & N. Nørgaard (red.): *Ny forskning i Grammatik. Fællespublikation 10. RASK Supplement Vol. 15.* Syddansk universitetsforlag, 189-206.
- Thomsen, O. N. (1991). Unit accentuation as an expression device for predicate formation in Danish? *Acta Linguistica Hafniensia, vol. 23.* København: Reitzel, 145-196.
- Togebj, O. (1997). Nominalernes bestemthedsformer informationsteoretisk anskuet. I: Widell, P. og M. Kunøe: *6. Møde om Udforskningen af Dansk Sprog.* Århus 1997, 289-300.
- Togebj, O. (2003). *Fungerer denne sætning – Funktionel Dansk Sproglære.* København: Gad.

Kilder

- B 69 = *Skånske Lov efter håndskriftet Stockholm B 69.* I: DgL I,1, 203-263.
Danmarks Riges Grundlov, Lov nr. 169 af 5. juni 1953.
- DgL = *Danmarks gamle Landskabslove, I-VIII.* 1933-1941. red. af J. Brøndum-Nielsen mfl. København.

GL = *Gammeldansk læsebog*. 1968. red. af N. Uldaler & G. Wellejus.
København: Gyldendal.

Hell. Christina = *Legende om Sancta Christina, Cambridgefragmentet*. I: GL,
283-286.

Hellige kvinder. I: GL, 349-356.

Lægebog = *Det arnamagnæanske Håndskrift nr. 187, 1 oktav, indeholdende
en dansk Lægebog*. 1883, 1886. red. af V. Såby. København: Thiele.

*Mariaklagen. Efter et runeskrevet Haandskrift=Fragment i Stockholms Kgl.
Bibliotek*. 1929. red. af J. Brøndum-Nielsen & Aa. Rohmann. Køben-
havn: J.H.Schultz.

Sydrak = *Sydrak*. I: GL, 261-265.

Præsens konjunktivs fortrængning af imperfektum konjunktiv på moderne fransk – En mulig grammatikaliseringsproces

Kirsten Jeppesen Kragh

1. Introduktion

Det franske sprog råder i indikativ over ikke mindre end 11 forskellige tempora. Disse dækkes i konjunktiv af kun 4 tempora, præsens konjunktiv, imperfektum konjunktiv og deres sammensætninger med perfektum participium. I nyere fransk reduceres disse 4 former til bare 2, nemlig præsensformen samt dens sammensatte form, *passé composé*.

Denne udvikling er allerede omkring 1900 afsluttet i talesprog (Grevisse 1986: 1307, Kragh 2006), men i skriftsproget, særligt i formelt sprog, er fortrængningen af imperfektum konjunktiv langt fra gennemført.

Det er min hensigt i denne artikel at give et foreløbigt overblik over, hvor langt udviklingen i skriftsproget er nået, at overveje nogle morfologiske forklaringsmuligheder, men primært at søge at afdække forløbet som en grammatikaliseringsproces.

2. Teoretisk ramme

2.1. Grammatikalisering

Lehmanns klassiske definition af grammatikalisering fra 1985, som siden er blevet støttet af Hopper & Traugott (1993) og Detges & Waltereit (2002), er at noget bliver enten 1) grammatisk eller 2) mere grammatisk. Det beskrives formelt som en forandring, hvor en fri leksikalsk enhed ændres til et bøjningsaffiks eller som formuleret af Hopper & Traugott

(1993: 4) "When a content word assumes the grammatical characteristics of a function word, the form is said to be 'grammaticalized'".

Denne temmelig snævre og ikke særlig præcise definition er siden blevet udvidet, og en af de seneste og bredere definitioner er fremsat af Heltoft, Nørgård-Sørensen & Schøsler (2005: 11), som foreslår at se grammatikalisering som en forandringsproces, der giver grammatisk status til elementer og mønstre, der ikke tidligere havde det, eller som ændrer eksisterende grammatiske systemer til et andet system. Dette synspunkt støttes bl.a. af Lehmann (fx 2002) i hans seneste arbejder på området.

Ifølge Detges (2003) er grammatikalisering en ekspressiv strategi, der dækker over talerens ønske om opmærksomhed. Det opfattes som et ikke-intenderet resultat af ekspressive taleteknikker, dvs. et taler-baseret fænomen, hvor talere opfinder ekspressive taleteknikker i anerkendelse af basale kommunikative behov (cf. Grice) som at "fortælle sandheden" eller sige noget relevant. Dette synspunkt svarer til Kellers usynlige-hånd teori (Keller 1994), som forklarer, hvordan en sprogforandring er resultatet af en akkumulering af taleres mange individuelle handlinger, som ikke har nogen intention om at ændre sproget, men som sekundær effekt forårsager en forandring.

Som følge af "routinization" vil disse teknikker miste deres karakteristika og ende med at blive en del af grammatikken (Detges & Waltreit 2002: 151).

Traditionelle grammatikaliseringmodeller involverer ikke pragmatiske eller funktionelle forklaringer på forandring. Detges og Waltreit arbejder med de pragmatiske forklaringer, og de tager udgangspunkt i, at reanalyser foregår konstant, oftest når sprogbrugere hører noget, som de optager og som kan analyseres på forskellige måder. De mener, at selve grammatikaliseringen finder sted i kommunikationsprocessen. Men ifølge Keller, som Detges & Waltreit også refererer til, kan en forandring ikke foretages af en person alene; det er kun, når mange individer laver den samme innovation, at den kan blive til en forandring og kun, hvis andre sprogbrugere accepterer den, tager den til sig og spreder den. Det svarer mere til Henning Andersens (2001a og c) tilgang til grammatikalisering, som indebærer, at kun innovationer skabes af sprogbrugeren i kommu-

nikationsprocessen; de kan så forblive innovationer, eller de kan blive til grammatikaliseringer, men ingen grammatikalisering er født sådan.

2.2. *Reanalyse*

Hvor grammatikalisering er unidirektionel, gælder dette ikke reanalyse, ligesom reanalyser heller ikke er motiveret af økonomiprincippet. Reanalyser kan ske på forskellige måder, men de er altid opfattet som lytterens tolkning af et givet input. Mens grammatikalisering er begrænset til at vedrøre innovation inden for grammatikken (fx nye funktioner eller nye former i gamle funktioner), findes reanalyser i alle slags forandringer. Reanalyse er således et overordnet begreb i forhold til grammatikalisering i den forstand, at alle sprogforandringer involverer en reanalyse. De er resultater af tolknings- og forståelsesstrategier baseret på højfrekvens. Reanalyser er primært semantiske, ikke syntaktiske, og de opstår ikke fordi sprogsystemet kræver det, men simpelthen som følge af almindelig sprogbrug. En ny og en gammel struktur er relateret til hinanden, fordi det er muligt at bruge dem i samme type situation. Reanalyser er ifølge Detges og Waltereit (2002), Haspelmath (2004), Heine, Claudi og Hünemeyer (1991) oftest momentane og bi- eller non-direktionelle.

Andersen antager, at mange innovationer, som opstår i talesprog, er ad hoc-formationer, som ikke udvikler sig videre. Nogle innovationer bliver adopteret af andre talere, men de kan stadig dø ud. Det er kun de innovationer, som bliver bredt adopteret og optaget af nye grupper af talere, som resulterer i forandring. Når disse ændringer optages af nye talere, bliver de reanalyseret og integreret i den specifikke sprograditions grammatik.

2.3. *Paradigmatisering*

I bestræbelserne på at afdække problematikken om tempusbrug i konjunktiv på fransk ser jeg begrebet paradigmatisering som centralt. Det er en af Lehmanns seks grammatikaliseringsegenskaber, som alle bunder i princippet om, at grammatikalisering involverer nye tolkninger af funktionelle kategorier.

Jeg vil ikke komme nærmere ind på hans system her, men alene fokusere på de tre begreber, som jeg finder relevante for det studerende fænomen, nemlig integritetsaspektet, paradigmaticitet og paradigmatiske variabilitet.

Integritetsaspektet vedrører desemantisering, det som Hopper og Traugott kalder *bleaching*, altså svækkelse af semantiske træk – det kunne være tilfældet, når fx to paradigmer smelter sammen til et, eller et paradigme reduceres, sådan som det er tilfældet med konjunktivsystemet i moderne fransk.

Med paradigmatiske kohæsion eller paradigmaticitet refererer Lehmann til et paradigmes formelle og semantiske integration i den pågældende generiske kategori. Det ser også ud til, at når elementer smelter sammen til et paradigme, sløres de forskelle, som elementerne oprindeligt var udstyret med. I mange tilfælde af paradigmatisering slutter grammatikaliserede elementer sig til allerede eksisterende paradigmer og assimilerer til de øvrige medlemmer af paradigmet:

“Paradigmatization involves the disintegration and dispersal of forms as well as their assembly into regular paradigms. Grammaticalization again tends to undermine the picture of stability, of clear categorical boundaries, and of structured groups of forms, showing these to be at the most temporary way-stations between different kinds of dispersal, emergence, and fragmentation” (Hopper & Traugott 1993: 156).

Dette forklarer Lehmanns påstand om at graden af grammatikalisering er direkte proportional med hvor funktionel det pågældende element er i sit sprogsystem. Han pointerer, at hvis et element ikke er grammatikaliseret, er det ikke funktionelt i sit sprogsystem. Han erklærer endvidere at “At the right end of a grammaticalization scale, paradigms are not formed, but reduced” (Lehmann 1995: 136). (Se Figur 5)

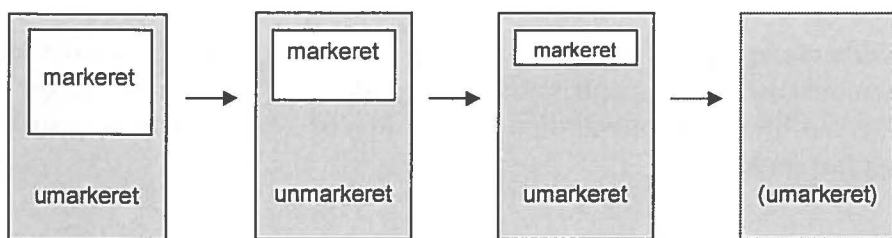
Det tredje paradigmatiske aspekt er begrebet ‘paradigmatisk variabilitet’, som igen er underinddelt i interparadigmatisk variabilitet og transparadigmatisk variabilitet. Jeg fokuserer på interparadigmatisk variabilitet, eftersom jeg opfatter det franske konjunktivsystem som et og samme paradigme bestående af et antal tider, som smelter sammen til et reduceret antal tider. Transparadigmatisk variabilitet bruges til at angive sprogbrugerens frihed i forhold til paradigmet som helhed, hvilket jeg ikke betragter som relevant i denne diskussion.

Interparadigmatisk variabilitet indebærer et udvalg af modsatte alternativer i et paradigme. Når den interparadigmatisk variabilitet aftager, medfører det en stigende grammatikalisering. Denne tanke søger jeg at overføre til det franske konjunktivsystem, der, som det fremgår af afsnit 3.5, har en aftagende interparadigmatisk variabilitet samtidig med en tiltagende grammatikalisering, som kan forventes at resultere i en reduktion af antal elementer i paradigmet.

2.4. Aktualisering

I aktualiseringsspørgsmålet refererer jeg til Henning Andersens (2001a og b) markerethedshierarki. En sprogforandring manifesterer sig som et fremadrettet fænomen, hvor et ord, en form eller en hel kategori kan erstatte et andet ord, form eller kategori. Den kan være internt eller eksternt motiveret, og det påvirker dens spredningsprincip. En internt motiveret forandring vil altid starte i umarkeret kontekst, hvorimod en eksternt motiveret ændring starter i markeret kontekst. I løbet af den gradvise ændring udvides det umarkerede element og invaderer den markerede kategori.

Sprogforandringer spredes i overensstemmelse med “the Principle of Markedness Agreement”, som er et markerethedshierarki, der manifesterer sig på alle niveauer i sproget. I denne anvendelse er det ifølge Andersen (2001a : 51) vigtigt ikke at forveksle markerethed med frekvens. Fx er registre organiseret i et hierarki, hvor prosa er umarkeret i forhold til poesi, talesprog er umarkeret i forhold til skriftsprog, de neutrale registre i forhold til litterære registre osv. Inde i det grammatiske system findes også denne dikotomi, fx hovedsætninger i forhold til bisætninger, på fransk er *passé composé* umarkeret i forhold til *passé simple*, den perifrastiske futur er umarkeret i forhold til usammensat futur osv.

Figur 1

Ud over at kunne afdække det synkrone sprogsystem, kan denne teori også medvirke til at skitsere fremtidige sprogforandringsveje og deres gradvise aktualisering. Så jeg håber på, at den kan gøre det muligt at følge en igangværende forandring og skitsere hovedtrækkene i dens fuldendelse.

3. Empiri

Vi vil nu se på, hvordan præsens konjunktivs erstatning af imperfektum konjunktiv på fransk forløber, og hvordan processen passer ind i den teoretiske ramme.

På standardfransk udtrykkes tempus både i matrixverbet og i bisætningsverbet. I moderne fransk gælder denne regel tilsyneladende kun, når bisætningen står i indikativ:

- 1) Il croyait que Lucien partait (imperfektum indikativ) [“han troede at Lucien tog afsted”]

Ikke desto mindre ser det ud til, at når bisætningen står i konjunktiv, er det tilstrækkeligt at udtrykke tempus i matrixverbet.

- 2) Il fallait que Lucien partît (imperfektum konjunktiv) [Det var nødvendigt at Lucien tog afsted]

ændres til

- 3) Il fallait que Lucien parte (præsens konjunktiv) [~Det var nødvendigt at Lucien tog afsted (egtl. tager afsted)].

Verbets semantiske værdier splittes op i dets komponenter, således at tempus asserteres af matrixverbet, og modus udtrykkes i bisætningen. Derved bliver tempusværdien i bisætningens konjunktiv pleonastisk og forsvinder.

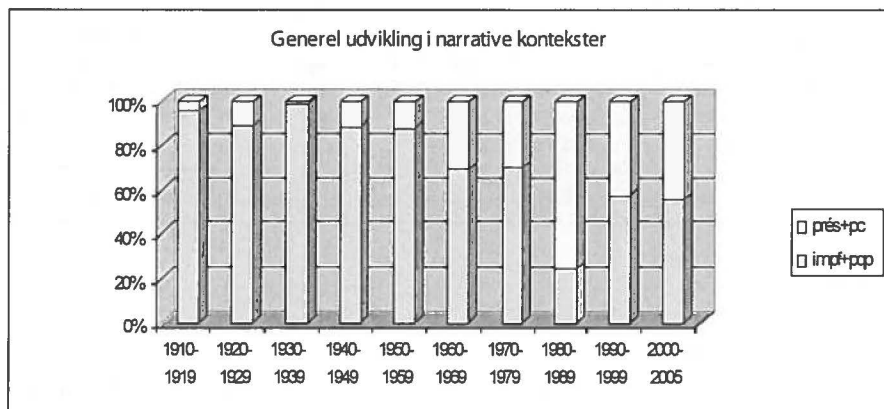
Mine empiriske analyser har det formål at undersøge, i hvor vid udstrækning denne tendens er implementeret.

3.2. Korpus

Da der ikke er nogen tvivl om, at brugen af imperfektum konjunktiv er registerafhængig, er det essentielt, at datagrundlaget er stilmæssigt homogent. Jeg har derfor forsøgt at tage højde for registerbetingede afvigelser ved udelukkende at søge i romaner, der er skrevet af forfattere, som er optaget i det franske akademi, fordi optagelseskriterierne der til dels hviler på sprogligt betingede standarder. Jeg har derved opnået en datamængde på ca. 1500 eksempler bestående af alle forekomster i det udvalgte materiale af konjunktiv i adverbielle og komplette sætninger i både imperfektum og præsens i sammenhænge, hvor det normative regelsæt foreskriver tempusmæssig overensstemmelse, dvs. hvor der i indikativsammenhæng ville være brugt en fortidsform. Materialet udgør 16 romaner og dækker perioden 1900 – 2003. Forekomster i relativsætninger er udeladt, da brugen af konjunktiv i relativsætninger har egne regler og derfor ville kræve en yderligere stillingtagen til modus, som ikke er relevant for de øvrige bisætningstyper.

3.3. Generel anvendelse

Resultatet er et entydigt billede af en generel tilbagegang i anvendelsen af imperfektum konjunktiv:

Figur 2

Den mørke del af søjlerne viser den procentvise anvendelse af imperfektum konjunktiv, mens den lyse del er procent af anvendelsen af præsens konjunktiv i kontekster, hvor man ifølge den normative

sprogbrug forventer imperfektum konjunktiv, men hvor der nu er valgt præsens konjunktiv, det er altså de tilfælde, der kan betragtes som erstatninger.

3.4. Særlige faktorer

Denne igangværende forandring kan beskrives som et kontinuum, hvor den ene ende er en sprogbrug som holder sig 100 % til konventionelle sprognormer, hvor den konjunktivkrævende bisætning efter et hovedverbal i fortid altid står i imperfektum konjunktiv eller i plusquamperfektum konjunktiv, og den anden ende er den fuldt gennemførte forandring, hvor præsens konjunktiv i alle syntaktiske sammenhænge erstatter imperfektum konjunktiv, det er fx sket i fransk talesprog. Således må der nødvendigvis være et spektrum af variation eller mellemliggende registre, som påvirkes af forskellige syntaktiske faktorer. Disse faktorer skal nu afdækkes.

		Formelt narrativt register	Nye paradigmer	Talesprogsregister
Il fallait que/qu'	je	vinse	?	vienne
	tu	vinsses		viennes
	il	vînt		vienne
	nous	vinssions		venions
	vous	vinssiez		veniez
	ils	vinssent		viennent

Figur 3

3.4.1. Adverbielle og komplette bisætninger

Ud fra et statistisk synspunkt ser det ud til, at udviklingen i hhv. adverbielle og komplette bisætninger forløber nogenlunde parallelt. Men følgende eksempler giver et noget mere uafklaret indtryk:

- 4) Il restait debout; **il fallut** que Lazuli lui *plongeât* une seconde fois sa lame entre les côtes **pour que** le corps *oscille* et *s'écroule* au pied du lit comme une drisse cassée.

[Han blev stående; (*det blev nødvendigt at...*) det var først da Lazuli for anden gang jog sværdet ind mellem hans ribben, (*for at...*) at hans krop skælvede og sank sammen for foden af sengen som et overrevet reb.] (Boris Vian: *L'herbe rouge*, 1950).

Den første konjunktiv er imperfektum (*plongéât*), fremkaldt af *falloir*, som er hovedverbalet i *passé simple*. Nr. 2 og 3 er parallelle (*oscille* og *s'écroule*) og begge i præsens konjunktiv. De er verbaler i hensigtsbisætningen, som er indledt af konjunktionalet *pour que*, som tager konjunktiv på fransk. Her er der altså brugt imperfektum konjunktiv i kompletivsætningen og præsens konjunktiv i hensigtsbisætningen, og man kunne få indtryk af, at der er større tendens til erstatning i adverbielle bisætninger end i kompletivsætninger. Desuden peger *pour que* tidsmæssigt fremad i modsætning til mange andre konjunktionaler, og det kunne også tale for en erstatning med præsens konjunktiv.

- 5) **Il suffisait** que Gaetano, qui se plaignait avec régularité de sa constipation, sans se départir de son flegme, en prenant place à table où fumaient des spaghetti, *dise*: « J'ai fait caca », **pour que** la salle à manger *devînt* une pouponnière ;...
- [(*det var tilstrækkeligt, at...*) Gaetano, som jævnligt klagede over forstoppelse, skulle bare, idet han satte sig ved bordet hvor spaghattien stod og dampede og uden at vige fra sin ro, (*sagde*) sige: "Jeg har ...", for at spisestuen udviklede sig til en vuggestue;...] (Hector Bianciotti : *Le Pas si lent de l'amour*, 1995: 314).

Her er kompletivsætningens konjunktiv i præsens *dise* styret af *suffisait*, som er imperfektum, hvorimod konjunktiven i den adverbielle bisætning som også i dette tilfælde er en fremadpegende hensigtsbisætning *devînt* styret af *pour que* er imperfektum konjunktiv. Tendensen er stik modsat det foregående eksempel.

- 6) Et, **afin que** je ne me *sente* pas à sa charge, elle fit **en sorte que** le chorégraphe américain auquel elle avait refusé la demande de certain décor, *acceptât* que Gaetano en *assurât* la responsabilité, ce qui me procurait immédiatement une place d'assistant.
- [Og, for at jeg ikke skulle føle, at jeg lå (præsens konjunktiv) til last, sørgede hun for at den amerikanske koreograf accepterede

(imperfektum konjunktiv) at Gaetano påtog (imperfektum konjunktiv) sig ansvaret for det, hvilket straks resulterede i, at jeg fik en plads som assistent.] (Hector Bianciotti : *Le Pas si lent de l'amour*, 1995: 298).

Dette eksempel har to adverbielle bisætninger, en i præsens konjunktiv (*sente*), som er styret af *afin que*, og en i imperfektum konjunktiv (*acceptât*), som er styret af *en sorte que*, plus en imperfektum konjunktiv (*assurât*) fremkaldt af *accepter*.

Jeg må konstatere, at det tilsyneladende i en vis udstrækning er individuelle faktorer, der afgør valget mellem de to konjunktivformer i de to typer bisætninger.

3.4.2. Adverbielle bisætninger i semantisk perspektiv

Når jeg isolerer de to bisætningstyper fra hinanden, ser jeg på de adverbielle bisætningers semantik, dvs. de semantiske værdier, der udtrykkes i de konjunktivfremkaldende konjunktioner, som indleder bisætningerne.

Tabel I viser bevarelsen af imperfektum konjunktiv angivet i procent i forhold til den samlede mængde eksempler, der udgøres af imperfektum og præsens konjunktiv i de respektive bisætningstyper i fortidskontekst. Det samlede antal eksempler er nogenlunde lige stort inden for de forskellige grupper (hensigt, tid, betingelse, måde og indrømmelse). De øvrige typer adverbielle bisætninger indeholder sjældent eller aldrig konjunktiv og medtages derfor ikke.

Periode/ bisætningstype	Hensigt	Tid	Betingelse	Måde	Indrømmelse
1910-1919	85 % (11/13)	100 % (2/2)	100 % (15/15)	100 % (3/3)	85 % (17/20)
1920-1929	82 % (9/11)	67 % (6/9)	0 % (0/3)	100 % (7/7)	91 % (10/11)
1930-1939	86 % (12/14)	100 % (5/5)	100 % (12/12)	100 % (19/19)	100 % (40/40)
1940-1949	90 % (9/10)	33 % (3/6)	100 % (1/1)	50 % (2/4)	85 % (11/13)
1950-1959	100 % (6/6)	75 % (3/4)	-	86 % (6/7)	100 % (8/8)
1960-1969	85 % (17/20)	53 % (9/17)	55 % (6/11)	70 % (14/20)	70 % (14/20)
1970-1979	48 % (22/46)	60 % (15/25)	50 % (1/2)	79 % (30/38)	80 % (47/59)
1980-1989	18 % (4/22)	21 % (4/19)	40 % (4/10)	38 % (3/8)	36 % (4/11)
1990-1999	52 % (15/29)	45 % (5/11)	40 % (4/10)	67 % (2/3)	92 % (35/38)
2000-2005	36 % (5/14)	0 % (0/4)	-	33 % (1/3)	-

Tabel 1

Der er en svag tendens at spore: hensigts- og tidsbisætninger har forholdsmæssig større tendens til at erstatte imperfektum konjunktiv med præsens konjunktiv. Mådesbisætninger følger mere eller mindre den generelle tendens, og det samme gælder betingelsesbisætninger, hvorimod indrømmelsesbisætninger, som slutter med en frekvens på 92%, tilsyneladende har en bevarende effekt på imperfektum konjunktiv.

Det er min hensigt at undersøge de enkelte konjunktionsformer inden for hver gruppe for at afklare, om det kan føre til en klarere distribution.

3.4.3. Kompletivsætninger i forhold til tempus i matrixverbet

Den mest sandsynlige afgørende faktor inden for kompletivsætninger er hovedverbalets tempus. Kompletivsætninger er meget tættere knyttet til matrixdelen end adverbielle bisætninger, og derfor er det også sandsynligt, at tempusbrugen i komplette sætninger er mere afhængig af tempusvalget i matrixverbalet.

Ikke desto mindre er det svært at se noget tydeligt mønster i det system. Det eneste, der ligger klart, er at erstatningen med præsens konjunktiv begynder efter styrende verber i conditionnel og i passé composé, der er størst tendens til bevarelse af imperfektum konjunktiv efter plusquamperfektum og conditionnel passé, mens brugen er nogenlunde parallel og følger det generelt jævnt faldende billede efter styrende verbal i hhv. imparfait og passé simple.

3.4.4. Verbalstammefrekvens

Fælles for begge bisætningstyper er betydningen af verbalstammens frekvens. I undersøgelsen isoleres alle forekomster af *être* og *avoir* i konjunktiv i fortidskontekst. Disse to verber er højfrekvente, idet de anvendes både som hjælpeverber og fuldverber. Tabel 2 angiver frekvensen af bevarelsen af imperfektum konjunktiv i de sidste seks studerede perioder:

	Bevarelse af impf. konj. generelt	Bevarelse af impf. konj. andre verber	Bevarelse af impf. konj. être & avoir
1950-1959	88 % (37/42)	82 % (23/28)	100 % (14/14)
1960-1969	86 % (107/125)	87 % (77/89)	83 % (30/36)
1970-1979	62 % (143/230)	54 % (81/151)	78 % (62/79)
1980-1989	24 % (36/149)	20 % (24/119)	40 % (12/30)
1990-1999	56 % (101/180)	45 % (61/137)	93 % (40/43)
2000-2005	65 % (17/26)	61 % (14/23)	100 % (3/3)

Tabel 2

Tabellen viser, at imperfektum konjunktivformerne af verberne *être* og *avoir* i samtlige perioder bevares i højere grad end imperfektum konjunktivformerne af alle øvrige verber. Selv i de to seneste perioder når den procentvise andel af bevarelsen af *être* og *avoir*formerne op på henholdsvis 93 og 100%. I perioden 1980-89 udgjorde bevarelsen kun 40 % af mulige tilfælde, men der var anvendelsen af imperfektumformerne generelt lav (24%). Generelt er der altså tale om en markant favorisering af bevarelse af formerne i de to mest frekvente verber *être* og *avoir*. Det understreges, at der kun er tale om formerne af *être* og *avoir* anvendt som fuldverber. Når de anvendes som hjælpeverber, er distributionen anderledes; her er tendensen til at erstatte den sammensatte form, pluskvamperfektum konjunktiv med førnutidsformen fremtrædende (for en detaljeret analyse, se Kragh 2006).

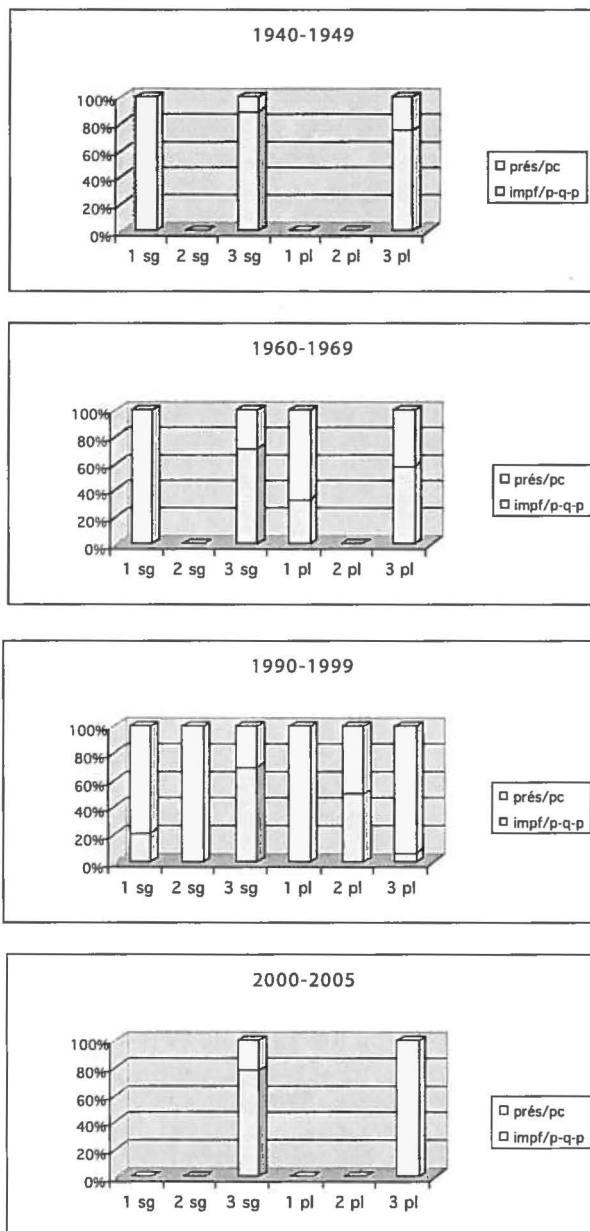
Højfrekvente konstruktioner har tendens til at indgå i fasttømrede formularer, hvilket fører til stærkere modstand mod generel forandring. Derfor er former af især *être* og *avoir* lettere accepteret og mere anvendt af sprogbrugerne, fordi de ofte indgår i faste konstruktioner som hjælpeverber. I modsætning til enhver anden brug af imperfektum konjunktiv forekommer disse former særligt i 3. person singularis (*fut* og *eût*) ikke sprogbrugerne specielt fremmedartede.

Ved at undersøge de videre følger af dette billede kunne det forventes, at der ville være en særlig distribution af verber i de to grupper, sådan at højfrekvente verber oftere fandtes i eksempelgruppen med imperfektum konjunktiv og lavfrekvente verber tilsvarende i gruppen med præsens konjunktiv, men det synes ikke at være tilfældet. De samme verber optræder i begge grupper, og lavfrekvente verber optræder også i gruppen med imperfektum konjunktiv og højfrekvente verber i præsens konjunktivgruppen. Så forklaringen på, at så mange eksempler trods alt stadig bevarer imperfektum konjunktivformerne også i lavfrekvente verber, må altså findes i en eller flere af de andre mulige parametre.

3.4.5. Person og tal

Også betydningen af person og tal er fælles for begge bisætningstyper og frekvensrelateret i overensstemmelse med de samme pragmatiske motiver som antydnet i forbindelse med *être* og *avoir*. Figur 4 viser i fire

synkrone snit distributionen af de to konjunktivtider i de seks forskellige personer:

Figur 4

Figurerne viser, at det i den seneste periode kun er 3. person singularis, der bevarer begge former.

3.5. Empirisk konklusion

Overordnet må det konkluderes, at imperfektum konjunktivs temporale værdi gradvist svækkes, efterhånden som det bliver udbredt at erstatte den med præsens konjunktiv, tilsyneladende uden semantiske bivirkninger. Indtil videre er det klareste resultat, at de to verber *être* og *avoir*, der fungerer både som hjælpeverber og som fuldverber, opfører sig anderledes end de øvrige verber; deres former i imperfektum konjunktiv ser ud til at overleve langt bedre end alle andre verbers imperfektum konjunktivformer. Derudover ser det ud til, at 3. person formerne, som også har en proportionelt højere frekvens, er mere resistente over for forandring end formerne i 1. og 2. person. Dette er tydeligst i singularisformerne.

På baggrund af disse resultater opstilles to nye paradigmer: et (Skriftsprog, nyt paradigme 1) som viser den udvikling, der har fundet sted og ført til, at kun 3. person formerne i imperfektum konjunktiv overlever, og et andet (Skriftsprog, paradigme 2), som karakteriseres ved, at disse former kun bliver tilbage i verberne *être* og *avoir*.

	Skriftsprog, gl. paradigme	Skriftsprog, nyt paradigme 1 1960-1970	Skriftsprog, nyt paradigme 2 1970-2000		Talesprog	
Je	vînsse	viene	viene	aie/sois	viene	
Tu	vînses	viennes	viennes	aies/sois	viennes	
Il/elle	vînt	vînt	viene	eût/fût	viene	
Nous	vinssions	venions	venions	ayons/soyons	venions	
Vous	vinssiez	veniez	veniez	ayez/soyez	veniez	
Ils/elles	vinssent	viennent	viennent	aient soient	eussent fussent	viennent

Figur 5

Endelig kan jeg konstatere, at udviklingen i komplette og adverbelle bisætninger er individuel. Udviklingen i kompletivsætninger begynder i konstruktioner, der følger et matrixverbal i conditionnel. Udviklingen i adverbelle bisætninger er sandsynligvis semantisk drevet, selvom der ikke let anes noget entydigt billede. Det står endnu tilbage at undersøge disse parametres betydning i de tilfælde, hvor der er afvigelser fra hovedtendenserne, fx når *être* eller *avoir* optræder i præsens konjunktiv, eller når et lavfrekvent verbum optræder i imperfektum konjunktiv.

4. Morfologiske og tempusanalytiske overvejelser

I mine forklaringsbestræbelser ligger også nogle morfologiske og tempusanalytiske betragtninger, som fremgår af det følgende.

4.1. *Modus og aspekt*

I løbet af den klassiske periode grammatikaliseres det, at aspektdistinktionen er fraværende i mange bisætninger. Kun de bisætningstyper, der minder om hovedsætninger (fx parentetiske relativsætninger), bevarer aspektdistinktionen. Ellers ses en større og større tendens til brug af imparfait i alle bisætninger. Således grammatikaliseres brugen af imparfait som markør af underordning i indikativ. Den hidtidige relativt frie anvendelse i hoved- og bisætninger får en styring – en ny funktionel anvendelse af aspekt. Denne nye funktionelt styrede anvendelse gælder også modus.

På oldfransk var såvel tempus som modus overvejende indholdsstyret. Det gjaldt fortsat også til dels i renæssancefransk, men i det 16. århundrede begyndte dette at ændre sig. Modusvalget blev mere formaliseret og i højere grad styret af syntaks. Tilsyneladende ændredes konjunktiv fra at være en indholdskategori til at være en formkategori, og i dag findes en hybrid af de gamle indholdsstyrede regler og et nyt formbaseret regelsæt. Det, der har overlevet fra det gamle indholdsbaserede system, er det princip, at konjunktiv markerer underordning. Når brugen af konjunktiv markerer underordning, forsvinder den semantiske modale værdi. Til at udtrykke modalitet bruges nu conditionnel, modalverber + andre modalmarkører.

4.2. Sammenhæng med udviklingen i brugen af *passé simple*

Det er desuden nærliggende at undersøge sammenhængen med den øvrige udvikling i det franske tempussystem. Fra ca. 1750 og frem bliver *passé simples* anvendelsesområde gradvist reduceret og overtaget af den sammensatte form *passé composé*. I dag er formen stort set ude af talesprog og kun anvendt i højere registres skriftsprog. *Passé simple* er det morfologiske fundament for imperfektum konjunktiv, der i vid udstrækning har fonetisk sammenfald med *passé simple* formerne: *eut* – *éût*. Det er derfor sandsynligt, at bortfald af imperfektum konjunktiv i høj grad støttes af, at det morfologiske fundament svækkes. Jo sjældnere formerne optræder, desto mere fremmede forekommer de, og desto mindre bliver tilbøjeligheden til at anvende dem.

Denne tanke ser ud til at kunne støttes af udviklingen i de øvrige romanske sprog: undersøgelserne er ikke tilendebragt, men foreløbige resultater peger på følgende:

På rumænsk er der i bisætninger kun én konjunktivform, nemlig præsens. Dvs. at tempus, ligesom på fransk, kun udtrykkes i hovedsætningen. Der er samtidigt bortfald af den usammensatte præteritum, som er morfologisk basis for imperfektum konjunktivformen. På nogle syditalienske dialekter er det omvendt: der er en generel tendens til bortfald af konjunktiv. I de tilfælde, hvor der insisteres på konjunktiv, anvendes den oprindelige imperfektum konjunktivform. Den afledes af præteritumformen, som ikke er på vej ud af sproget (Maiden 2000).

5. Konklusion

Det er indlysende, at i den snævre forstand, hvor grammatikalisering opfattes som en transformation fra en leksikalsk enhed til en grammatisk enhed, kan erstatningen af imperfektum konjunktiv med præsens konjunktiv ikke betragtes som en grammatikaliseringsproces. Men med de nye overvejelser og udvidelsen af begrebet, som bl.a. Lehmann, Haspeltmath, Heltoft, Nørgård-Sørensen og Schøsler repræsenterer, finder jeg det muligt at skabe en ramme for grammatikalisering, som indebærer, at også sprogforandringer som denne verbalforms forsvinden kan indregnes.

På baggrund af mine teoretiske udredninger og empiriske resultater når jeg frem til følgende fremstilling af dette fænomen som sprogforandring:

Præsens konjunktiv reanalyseres, hvorved den mister sin temporale distinktion og bliver atemporal. Konjunktivparadigmet (som består af 4 tider, 2 usammensatte og 2 sammensatte former) er allerede begrænset i forhold til indikativparadigmet (som har 11 tider, 5 usammensatte og 6 sammensatte former, inklusiv conditionelformerne). Derfor dækker konjunktivformerne grundlæggende set flere temporale domæner og har en bredere identitet. Eftersom præsens konjunktiv er umarkeret og mere frekvent i forhold til imperfektum konjunktiv, og dens former er simple og lettere at generere, virker det indlysende at udvide dens område, når det nu er muligt. Og det er altså muligt, når tempus allerede er udtrykt i matrixverbet, og der ikke er behov for yderligere tempusmanifestering i bisætningerne. Denne internt motiverede forandring er pragmatisk ansporet af økonomiprincippet for at undgå redundans.

Ifølge Andersens markerethedshierarki manifesterer forandringen sig først i umarkeret kontekst, fx i fransk talesprog, derefter i direkte tale i skriftsprog og endelig i narrativ kontekst i skriftsprog. Udviklingen er nu nået til den sidste af disse tre faser, og fuldendelsen af denne fase kan illustreres af det mønster, som fremgår af de syntaktiske og semantiske parametre, jeg har nævnt.

Med hensyn til Lehmanns paradigmatiseringsbegreb har jeg vist, hvordan konjunktivparadigmet i moderne fransk ændres fra at være to systemer baseret på en temporal distinktion til et paradigme bestående af et, to eller flere systemer, der afhænger af semantik, syntaks og stil, tilsyneladende uden nogen rester af temporal distinktion.

Både Andersen og Detges forbeholder grammatikaliseringebegrebet til de såkaldt klassiske grammatikaliseringfænomener, altså når en leksikalsk enhed mister semantisk værdi og ændrer status til morfem, hvorved den opnår grammatisk værdi, men de ser begge den type forandring, som erstatningen af imperfektum konjunktiv hører til, som andet led i en grammatikaliseringsproces. Den type forandring kalder Andersen regrammatikalisering, og det svarer til det, som Detges kalder

sekundær grammatikalisering. Det er snarere et spørgsmål om terminologi end om synspunkt. I en helt ny artikel om tab af tempusformer på russisk omtaler Andersen (under udgivelse b) en lignende proces i det russiske tempussystem som en *regrammering*.

På baggrund af de fremlagte overvejelser finder jeg det forsvarligt at kalde fortrængningen af imperfektum konjunktiv på moderne fransk en grammatikaliseringsproces eller i Andersens terminologi en regrammatikalisering.

Henvisninger

- Andersen, H. (1989). Understanding Linguistic Innovations, i Breivik, L.E & E. H. Jahr (red.) *Language Change: Contributions to the Study of Its Causes*. Berlin, Mouton de Gruyter, 5-27.
- Andersen, H. (2001a). Introduction, i Andersen, H. (red.) *Actualization. Linguistic Change in Progress*. Amsterdam & Philadelphia, John Benjamins, 1-20.
- Andersen, H. (2001b). Markedness and the Theory of Linguistic Change, i Andersen H. (red.) *Actualization. Linguistic Change in Progress*. Amsterdam & Philadelphia, John Benjamins, 21-57.
- Andersen, H. (2001c). Actualization and the (Uni)directionality of Change, i Andersen, H. (red.) *Actualization. Linguistic Change in Progress*. Amsterdam & Philadelphia, John Benjamins, 226-248.
- Andersen, H. (2004). *Personal conversation*, January 2004.
- Andersen, H. (under udgivelse a). Synchrony, Diachrony, and Evolution, *Current Trends in the Theory of Linguistic Change*.
- Andersen, H. (under udgivelse b). Grammatation, Regrammatation, and Degrammatation: Tense loss in Russian.
- Barral, M. (1980). L'imparfait du subjonctif. Editions A. & J. Picard, Paris.
- Detges, U. & R. Waltireit (2002). Grammaticalization vs. Reanalysis: A Semantic-Pragmatic Account of Functional Change in Grammar, *Zeitschrift für Sprachwissenschaft* 21,2, 151-195.
- Detges, U. (2003). *Unpublished paper given at a conference at Sophienberg*, May 2003.
- Givon, T. (1971). Historical Syntax and Synchronic Morphology: an Archaeologist's Field Trip, *Chicago Linguistic Society* 7, 394-415.

- Gregersen, F. & I.L. Pedersen (2000). A la recherche du word order not quite perdu, i Herring S. C., P. van Reenen & L. Schøsler (red.) *Textual Parameters in Older Language*. Amsterdam & Philadelphia, John Benjamins Publishing Company, 393-431.
- Grevisse, M. & A. Goose (1986). *Le bon usage*. Duculot.
- Haspelmath, M. (1998). Does grammaticalization need reanalysis?, *Studies in Language*, 22, 315-351.
- Haspelmath, M. (2004). On directionality in language change, i Fischer, O., M. Norde & H. Perridon (red.) *Up and down the Cline – the Nature of Grammaticalization*. Amsterdam & Philadelphia, John Benjamins Publishing Company, 17-44.
- Havu, E. (1996). *De l'emploi du subjonctif passé*. Helsinki, Akademia Scientiarum Fennica.
- Heine, B. (1993). *Auxiliaries, Cognitive Forces and Grammaticalization*. Oxford, Oxford University Press.
- Heine, B. (2003). Grammaticalization, i Josepf, B.D. & R.D. Janda (red.) *The Handbook of Historical Linguistics*. Oxford, Blackwell Publishing, 575-601.
- Heine, B., U. Claudi & F. Hünemeyer (1991). *Grammaticalization: A Conceptual Framework*. Chicago, University of Chicago Press.
- Heine, B. & T. Kuteva (2002). *World Lexicon of Grammaticalization*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Heltoft, L., J. Nørregård-Sørensen & L. Schøsler eds (2005). *Grammatikalisering og struktur*. Copenhagen, Museum Tusulanum Press.
- Hodge, C. (1970). The Linguistic Cycle, *Language Sciences* 13, 1-17
- Hopper, P. & E. C. Traugott (1993). *Grammaticalization*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Jacobson, R. (1964 [1949]). Principes de Phonologie Historique, i Troubetzkoy, N. S.: *Principes de Phonologie*. Paris, Éditions Klincksieck, 315-336.
- Keller, R. (1994). *Language change: The Invisible Hand in Language*. London, Routledge.
- Kragh, K. J. (2006). *Le remplacement de l'imparfait du subjonctif du subjonctif par le présent du subjonctif dans une perspective de grammaticalisation* (arbejdstitel). Ph.d. afhandling, Københavns Universitet.
- Lehmann, C. (1995 [1985]). *Thoughts on grammaticalization*. München & Newcastle, Lincom Europa.
- Lehmann, C. (2002). New reflections on grammaticalization and

- lexicalization, in Wischer, I. (red.) *New Reflections on Grammaticalization*. USA, John Benjamins Publishing Company, 15-32.
- Maiden, M. (1995). *A Linguistic History of Italian*. London & New York: Longman.
- Maiden, M. (2000). Di un cambiamento intramorfologico: origini del tipo "dissi dicesti", ecc., nell'italoromanzo, *Archivio glottologico italiano*' 2000, vol 85, 137-171.
- Marchello-Nizia, C. (2001). Grammaticalisation et évolution des systèmes grammaticaux, *Langue Française* mai 2001, 33-64.
- Meillet, A. (1921 [1912]). *Linguistique Historique et Linguistique Générale*. Paris, Librairie Ancienne Honoré Champion.
- De Mulder, Walter (2001). La linguistique diachronique, les études sur la grammaticalisation et la sémantique du prototype: présentation, i De Mulder, W. & A.Vanderheyden (red.) *La linguistique diachronique: grammaticalisation et sémantique du prototype*. Paris, Larousse, 8-31.
- Schøsler, L. (2001). From Latin to Modern French: Actualization and Markedness, i Andersen, H. (red.) *Actualization. Linguistic Change in Progress*. Amsterdam & Philadelphia, John Benjamins, 169-185.
- Traugott, E. C. (2003). Constructions in grammaticalization, i Josepf, B.D. & R.D. Janda (red.) *The Handbook of Historical Linguistics*. Oxford, Blackwell Publishing, 624-647.
- Weinreich, U., W. Labov & M. I. Herzog (1968). Empirical Foundations for a Theory of Language Change, i Lehman, W. P. & Y. Malkiel (red.) *Directions for historical linguistics*, 95-188. Austin: University of Texas Press.
- Woods, A, P. Flecher & A. Hughes (1986). *Statistics in Language Studies*. Cambridge, Cambridge University Press.

Citerede kilder:

- Vian, B. (1950). *L'herbe rouge*. Paris: Jean-Jacques Pauvert
- Bianciotti, H. (1995). *Le Pas si lent de l'amour*. Frantext.
Frantext: <http://www.frantext.fr/categ.htm>

En sammenligning af *C'est le meilleur livre que j'ai/aie lu depuis la guerre* – et spørgsmål om modus?

Helle Khayat

1. Introduktion

Det er alment kendt, at konjunktiv er den dominerende modus i relativsætninger, hvis korrelat enten er eller indeholder en ægte superlativ¹; i visse kontekster er konjunktiv endog enerådende. I andre er der mulighed for begge modi som i følgende eksempler:

(1a) *C'est le meilleur livre que j'ai lu depuis la guerre.*

(2a) *C'est le meilleur livre que j'aie lu depuis la guerre.*

Når relativsætningen konstrueres med adverbialer, der angiver temporal eller spatial restriktion, kan begge modi forekomme. Derfor vil disse kontekster naturligvis være specielt egnede til at afdække eventuelle forskelle på de to konstruktionstyper.

Ud over modusoppositionen er der tale om to strukturelt forskellige konstruktioner, der afviger fra hinanden i såvel typologisk som funktionel henseende. Derfor betragtes forskellen i modus blot som ét karakteristikon blandt flere. Relativsætningen i indikativ er en almindelig *determinativ* relativsætning, hvorimod relativsætningen i konjunktiv udgør en speciel type, som benævnes *specificerende*. Som bekendt implicerer anvendelse af superlativ en sammenligning og dermed også et sammenligningsfelt, og dette kan udtrykkes ved både en specificerende relativsætning i konjunktiv og en determi-

1. Se bl.a. Carlsson (1969: 47-48), Eriksson (1979: 67-68), Nordahl (1970: 109), Khayat (2002: 190).

nativ i indikativ. De to måder at præsentere sammenligningsfeltet på udmøntes i to syntaktisk og semantisk forskellige konstruktioner.

Det primære sigte med denne artikel er at kortlægge de to relativsætningstypers struktur og funktion. Selve modusoppositionen vil derfor ikke blive behandlet yderligere. I det følgende fokuseres der dels på den specificerende relativsætnings karakteristika, punkt 2 og 3, dels på relativsætningernes typologiske status, punkt 4, og dels på præsentationen af sammenligningsfeltet for superlativen, punkt 5.

2. Den specificerende relativsætnings interne struktur

Relativsætningen i konjunktiv er i modsætning til relativsætningen i indikativ, som er en ganske almindelig adjektivisk relativsætning i restriktiv funktion, kendetegnet ved at være en afvigende konstruktionstype, idet den er underlagt en række restriktioner af forskellig art, som bevirker, at den får et stereotypt præg. Nogle af disse karakteristika² vil blive belyst på kortfattet vis i det følgende.

2.1. Restriktioner angående ledfunktion

Den specificerende relativsætning kan ikke indeholde et subjektsprædikat, hvilket fremgår af (3a) og (3b):

(3a) Je ne sais pas s'ils ont choisi le meilleur parrain *qui soit*, mais passons! (Cardinal: 152)

(3b) *Je ne sais pas s'ils ont choisi le meilleur parrain *qui soit gentil*.

Det afgørende i denne forbindelse er, at superlativen i den specificerende konstruktion så at sige lukker af for yderligere karakteristik, hvilket kan opfattes som et vidnesbyrd om, at den er uforenelig med den beskrivende funktion. Dette er formodentlig forklaringen på denne ledfunktions manglende mulighed for at optræde i relativsætningen.

2. For en mere omfattende analyse henvises til Eriksson (1979: 37-46) og Khayat (2002: 117-174).

2.2. Restriktioner angående nægtelse

Den specificerende relativsætning³ kan i princippet ikke indeholde fuld nægtelse, selvom der dog er eksempler på sporadisk forekomst af fuld nægtelse i denne konstruktionstype, men derimod de såkaldte negativt polariserede termer. Med negativt polariserede termer⁴ sigtes der bl.a. til nægtelser af typen *jamais* anvendt i positiv betydning, hvilket sprogligt markeres ved, at de konstrueres uden den egentlige nægtelse *ne*; jf. følgende eksempler:

- (4a) C'est le meilleur livre *que j'aie jamais lu.*
 (4b) ?/*C'est le meilleur livre *que je n'ai jamais lu.*

Denne observation er af afgørende betydning for analysen af hele konstruktionens beskaffenhed og uddybes under punkt 3.

2.3. Restriktioner angående verbaltyper

Det er kun et meget begrænset spektrum af verber, der kan optræde som verbal i den specificerende relativsætning. Det drejer sig om verber, der dels betegner eksistens, dels har en generel betydning som fx *trouver*, *connaître*, *faire* samt verber, der betydningsmæssigt ligger inden for samme semantiske felt som nominet i korrelatet, som fx *lire un livre*.

- (5) Se produisit alors l'événement le plus extraordinaire *qui soit*
 (Maalouf: 316)
 (6) C'est le meilleur livre *que j'aie jamais lu.*

Man kan altså konstatere, at verbalet i relativsætningen enten opererer inden for samme semantiske felt som nominet i korrelatet, jf. (6), eller er så semsvækket, at den prædikative vægt ligger i det nomen, der fungerer som delelement i korrelatet og som genoptages ved relativpronominet, jf. (5), hvilket tilfører konstruktionen et retrospektivt præg. Endvidere bevirker dette, at den specificerende relativsætning har en meget ringe informationsværdi. Denne observation af relativsætningens

3. Relativsætningen i indikativ kan kun konstrueres med fuld nægtelse, da indikativ og de negativt polariserede termer er inkompatible i denne kontekst, se bl.a. Kampers-Manhe (1991: 62).

4. For yderligere henvises til Heldner (1981), Muller (1991), Nølle (1990 og 1992) og Bremen (1986).

ringe informationsværdi kan ifølge Eriksson (1979: 40-41) kædes sammen med distributionen af relativpronominerne i den specificerende relativsætning, som prototypisk indledes af relativpronominet *que*. Dette relativpronomen er ifølge Eriksson (1979: 40-41) mere disponeret for at udtrykke en lavere informationsværdi end de øvrige relativpronominer. De relativsætninger, i hvilke relativpronominet *que* fungerer som objekt, afspejler en struktur, som er kendetegnet ved at understrege den information, der fremgår af matrixsætningen, hvorved relativsætningens retrospektive præg sættes i relief. Semantisk set kan den specificerende relativsætning karakteriseres som en generaliserende og betydningstom sætning, der nærmer sig det tautologiske⁵.

Man kan altså konstatere, at den specificerende relativsætning på det syntaktiske niveau er underlagt en række restriktioner, hvad angår dens interne opbygning og konstituentsammensætning. Der er med andre ord ikke tale om en fri intern sætningskombinatorik. Semantisk er den karakteriseret ved at være generaliserende og betydningstom. Endvidere har den en ganske stereotyp og fast udformning. Endelig skal nævnes, at den er blottet for den beskrivende funktion, en adjektivisk relativsætning normalt har. Dermed adskiller den sig væsentligt fra almindelige restriktive relativsætninger i generel forstand og dermed også fra indikativkonstruktionen. På baggrund heraf kan man slutte, at den specificerende efter alt at dømme er et dybere indlejret led end almindelige restriktive relativsætninger, herunder indikativkonstruktionen. De restriktioner, den specificerende relativsætning er underlagt, må jo i sagens natur være et resultat af den tætte kohætion, der hersker mellem den specificerende relativsætning og korrelatet.

3. De negativt polariserede termers rolle

Som tidligere påpeget kan den specificerende relativsætning i modsætning til relativsætningen i indikativ i princippet ikke konstrueres med fuld nægtelse, men derimod med de negativt polariserede termer, typisk *jamais* i positiv betydning som i følgende eksempel:

5. Se bl.a. Carlsson (1969: 84), Eriksson (1979: 40) og Khayat (2002: 140).

- (7) C'est le plus beau cadeau *qu'on m'ait jamais fait*. (Peyramaure 1994: 104)

I mange af de tilfælde, hvor der ikke er en negativt polariseret term i relativsætningen, kan man indsætte en sådan, uden at sætningens semantik ændres, hvilket fremgår af følgende eksempler:

- (8a) Je ne veux pas emporter du plus bel amour que j'aie vécu le souvenir de ces yeux d'inconnu. (Maalouf 1988: 78)
- (8b) Je ne veux pas emporter du plus bel amour que j'aie *jamais* vécu le souvenir de ces yeux d'inconnu.

Det kunne derfor tyde på, at de negativt polariserede termer er betingende for den specificerende relativsætnings grundstruktur. Derfor vil en afklaring af de negativt polariserede termers rolle formentlig kunne kaste lys over konstruktionens natur.

3.1. *De negativt polariserede termers anvendelsespotentialer*

De negativt polariserede termer er henvist til at optræde i negerede, spørgende og betingende kontekster⁶. Af samme grund skulle man ikke forvente, at de kunne optræde i den foreliggende konstruktionstype, idet superlativkonstruktionen adskiller sig fra de ovennævnte kontekster ved prototypisk at være fremsættende. Selve grundpræmissen for, at en negativt polariseret term kan forekomme, er, at den er betinget af en nægtelse⁷, hvilket fremgår af (9a) og (9b), da konstruktionen bliver ugrammatisk, når den negativt polariserede term *de la nuit* optræder alene uden nægtelsen, jf. 9b.

- (9a) Il *n'a pas* dormi *de la nuit*.
- (9b) *Il a dormi *de la nuit*.

Det kunne altså tyde på, at forklaringen på relativsætningens særlige beskaffenhed skal søges i de negativt polariserede termers relation

6. Se bl.a. Heldner (1981: 161), Korzen & Nölke (1999: 29).

7. Borillo (1979: 32), jf. følgende citat: "Ces expressions (les éléments de polarité négative) ne peuvent entrer dans des constructions où n'intervient pas sous une forme quelconque une negation".

til nægtelsen generelt. Spørgsmålet er imidlertid, hvordan man kan etablere en kobling mellem forekomsten af de negativt polariserede termer i den specificerende relativsætning efter superlativ, hvor der jo rent formelt ikke er nogen nægtelse til stede, og nægtelsen i generel forstand. Det kunne derfor tyde på, at der må være tale om en latent nægtelse i konstruktionens grundstruktur. En nærmere analyse af nægtelsens virkefelt⁸ synes at være en mulig indgangsvinkel.

De to følgende eksempler viser, at nægtelsen kun virker inden for samme prædikation:

(10a) J'ai oublié que Paul *n'a pas* dormi *de la nuit*. (Nølke 1992: 244)

(10b) *Je *n'ai pas* oublié que Paul a dormi *de la nuit*. (Nølke 1992: 244)

Denne mekanisme har en afgørende betydning for analysen i nærværende sammenhæng, idet man kan slutte, at den nægtelse, der på den ene eller anden måde er involveret i konstruktionen, skal lokaliseres i samme sætning som den negativt polariserede term, hvilket vil sige i selve relativsætningen. Det kunne med andre ord tyde på, at det positive *jamais* oprindeligt har været en fuld nægtelse. Dette understøttes i øvrigt af, at der undertiden ses eksempler på sporadisk forekomst af fuld nægtelse i den specificerende relativsætning; jf. følgende eksempel:

(11) Tu es bien la fille la plus bizarre que je *n'aie jamais* rencontrée. (Carlsson 1969: 81)

Det er derfor en nærliggende hypotese, at hele konstruktionens beskaffenhed netop skal forstås med udgangspunkt i den ovenfor citerede konstruktionstype. Man kan derfor opfatte positivt *jamais* som spor af den oprindelige konstruktion, som kan opløses i to sætninger, hvoraf den første er positiv og den efterfølgende pr. definition negativ. Resultatet bliver, at den specificerende relativsætning i sin grundstruktur er en negeret komparativkonstruktion, hvilket fremgår af følgende eksempel:

8. Termen anvendes som defineret af Korzen & Nølke (1999: 29-30).

(12a) C'est le meilleur livre que j'aie jamais lu.

(12b) C'est le meilleur livre. Je n'ai jamais lu de meilleur livre que celui-ci.

Det fremgår af parafrasen for (12a), illustreret ved (12b), at relativsætningen mere eller mindre udsiger det samme som superlativen, blot udtrykt med udgangspunkt i en negativ pol. Heraf følger, at den specificerende relativsætning i væsentligt omfang kan karakteriseres som en pleonastisk konstruktion. Denne analyse forklarer ligeledes de tidligere observationer, nemlig relativsætningens betydningstomme præg og retrospektive optik.

Kortlægningen af den specificerende relativsætnings grundstruktur er af afgørende betydning for analysen af den specificerende relativsætnings beskaffenhed og funktion, herunder relativsætningens typologiske status.

4. Typologisk status

Hvad angår relativsætningernes typologiske status, kan man overordnet sige, at de to typer relativsætninger adskiller sig fra hinanden med hensyn til den størrelse, der fungerer som korrelat. Relativsætningen i indikativ knytter sig til nominalkernen i korrelatet, hvorimod relativsætningen i konjunktiv konstrueres med superlativen som korrelat.

4.1. *Determinative relativsætninger*

Den analyse, der opereres med i nærværende sammenhæng, er semantisk funderet og tager udgangspunkt i de anaforiske relationer, der foreligger mellem korrelat og relativpronomen/relativsætning. Ud fra de kriterier, som Prebensen & Spang-Hanssen (1977) opererer med til udskilning af determinative relativsætninger, fremgår det, at forholdet mellem korrelat og relativpronomen eller måske rettere relativsætning bedst beskrives ved en kataforisk relation, hvor relativpronomet/relativsætningen svarer til et ubestemt introducerende nominalsyntaxme, som dermed får funktion af anaforisk basis, og hvor korrelatet erstattes af et bestemt genoptagende nominalsyntaxme, som dermed fungerer som anaforisk term. Dette kan skitseres ved følgende model:

Le N qui Vi Vj \Leftrightarrow Un N Vi – Il Vj. (Prebensen & Spang-Hanssen 1977: 56)

Hvis man anvender kriteriet på (13a), fås følgende parafrase, illustreret ved (13b), som således viser, at relativsætningen kan opfattes som determinativ.

(13a) Les linguistes qui boivent de la bière sont gros.

(13b) Certains linguistes boivent de la bière. Ces linguistes sont gros.

De semantiske ækvivalenser illustrerer, at første proposition i parafrasen, i (13b) altså *certaines linguistes boivent de la bière*, fastlægger korrelatets intension. I anden proposition i parafrasen kombineres denne størrelse med den bestemte artikel, hvorved størrelsen genoptages og dermed fremtræder som kendt. Som man kan se, dannes der et komplekst nomen, som består af korrelatkerne og relativsætningens propositionelle indhold. Der er med andre ord to etaper i den semantiske derivation af den determinative relativsætningstype. Determinative relativsætninger kan altså primært karakteriseres ved to forhold, dels en kataforisk relation, dels dannelsen af et komplekst nomen.

I det følgende anvendes analysemodellen på de to typer relativsætninger. Som det vil fremgå, spiller superlativen en væsentlig rolle for den indbyrdes strukturering af de respektive konstituenten.

4.2. *Relativsætning i indikativ*

Når et nominalsyntagme, der indeholder en superlativ, konstrueres med en relativsætning i indikativ, knytter denne sig til nominet og ikke til superlativen eller den samlede sekvens. Heraf kan man udlede, at superlativen adskiller sig fra almindelige attributiver, der fungerer som modifikatorer i et nominalsyntagme. Spørgsmålet er imidlertid, hvilken funktion superlativen så udfylder.

Prebensen & Spang-Hanssen opstiller følgende semantiske ækvivalenser for udskillelse af determinative relativsætninger i indikativ efter korrelat, der indeholder en superlativ.

le N le plus A qui Vi (indikativ) Vj \Leftrightarrow
 des N Vi – le plus A d'entre eux Vj \Leftrightarrow
 le plus A des N qui Vi Vj (Prebensen & Spang-Hanssen 1977:
 145)

Anvendes formelen på (14a), fås følgende ækvivalenser; jf. (14b) og (14c).

- (14a) La plus haute montagne que j'avais gravie, par le funiculaire, était Le Pic du Ger, à Lourdes. (Prebensen & Spang-Hanssen 1977: 142)
- (14b) J'avais gravi des montagnes par le funiculaire – la plus haute (d'entre elles) était Le Pic du Ger, à Lourdes. (Prebensen & Spang-Hanssen 1977: 142)
- (14c) La plus haute des montagnes que j'avais gravies, par le funiculaire, était Le Pic du Ger, à Lourdes. (Prebensen & Spang-Hanssen 1977: 142)

Ud fra parafraferne kan man konstatere, at der foreligger en partitivkonstruktion, hvor superlativen fungerer som det overordnede led og præpositionssyndtagmet som et underordnet led i relation til superlativen. Den anaforiske term *elles* i (14b) fungerer som styrelse i præpositionssyndtagmet, der er underordnet superlativen *la plus haute*. *Elles* genoptager qua dets funktion som anaforisk term såvel korrelatkerne som relativsætning, illustreret ved første proposition i den semantiske parafrase i (14b), som fungerer som anaforisk basis. Styrelsen i præpositionssyndtagmet består med andre ord af et komplekst nomen, som er karakteriseret ved at være opbygget som en determinativ relativkonstruktion, hvilket illustreres ved (14c) *des montagnes que j'avais gravies*. At nominet *montagnes* er korrelat for relativsætningen, markeres sprogligt på entydig vis i (14c), hvor participiet *gravies* kongruerer med relativpronominet, der bærer korrelatets numerus og genus.

Disse ækvivalensformler er, som det fremgår, modificerede i forhold til de parafrafer, der opereres med til udskilning af almindelige determinative relativsætninger, hvilket skyldes superlativens tilstedeværelse i konstruktionen. Det afgørende er imidlertid at afklare, om relativsætningen kan klassificeres som determinativ. Som det fremgår,

er de indbyrdes relationer mellem korrelat og relativpronomen/relativsætning analoge til almindelige determinative relativsætninger, idet der også her er tale om en kataforisk relation. Der dannes ligeledes et komplekst nomen, idet relativsætningen har karakteriserende funktion i relation til korrelatet, hvorved der dannes en ny intension. Relativkonstruktionen i indikativ er med andre ord en almindelig determinativ relativsætning.

4.3. *Relativsætning i konjunktiv*

Relativsætningen i konjunktiv knytter sig, som tidligere nævnt, til superlativen. Hvis man tager udgangspunkt i, at den specificerende relativsætning, som tidligere påvist, i sin grundstruktur ækvivalerer med en negeret komparativkonstruktion⁹, kan man skitsere de anaforiske relationer, der foreligger mellem korrelat og relativpronomen/relativsætning, ved hjælp af følgende ækvivalensformler:

X est (le N) le plus A que Y V^{sbj} <=>
 Y ne V^{ind} pas de (N) plus A que X (ne l'est)
 (Prebensen & Spang-Hanssen, p.155)

Hvis man analyserer (15a) ud fra denne model, får man følgende parafrase, illustreret ved (15b):

- (15a) Cet arbre est le plus grand que nous connaissons.
 (15b) Cet arbre est le plus grand. Nous ne connaissons pas *de plus grand* arbre que cet arbre ne l'est.

Man kan se, at relativsætningens grundstruktur, hvormed der sigtes til den nægtelse, der er inkorporeret i relativsætningens grundstruktur, spiller en afgørende rolle for analysen af relativsætningens typologiske status.

Den anaforiske relation, der foreligger i denne parafrase, er mellem *de plus grand* som anaforisk basis og *l'/le* som anaforisk term Prebensen & Spang-Hanssen (1977: 158). Selve relationen kan opfattes som analog til den anaforiske relation, der gør sig gældende i den

9. Se bl.a. Kampers-Manhe (1991: 72).

parafrase, der anvendes ved udskilning af almindelige determinative relativsætninger.

Men konstruktionstypen afviger dog, hvad angår de konstituenttyper, mellem hvilke den anaforiske relation foreligger. På grund af konstituenternes afvigende karakter er det vanskeligt at gennemskue, hvilken størrelse relativpronominet repræsenterer, hvorfor det er nærliggende at antage, at relativpronominets funktion som *pro-nomen* er svækket.

Med hensyn til det andet karakteristikon for determinative relativsætninger, nemlig dannelse af et komplekst nomen, kan man konstatere, at denne konstruktionstype afviger betragteligt, idet de to komponenter ikke tillader dannelse af et komplekst nomen. Superlativen sammenlignes med sin egen komplementærmængde, som det fremgår af parafrasen, jf. (15b).

På trods af, at superlativen fungerer som korrelat for relativsætningen, knytter sekvensen, bestående af ægte superlativ + relativsætning, sig, jf. (15b), til nominet i konstruktionen, som det både styrer og samtidigt er betinget af. Nominet fungerer som en slags fælles led, som benævnes *den fælles term*, jf. det foregående eksempel. Relationen mellem denne og sekvensen superlativ + relativsætning kan bedst beskrives som en kataforisk relation, dog af en særlig art.

4.4. *Specificerende versus karakteriserende funktion*

Den væsentligste divergens mellem de to typer relativsætninger vedrører, som det fremgår af det foregående, de indbyrdes relationer mellem korrelat og relativsætning, da den specificerende relativsætning i modsætning til den determinative relativsætning i indikativ ikke tillader dannelse af et komplekst nomen. Dette skyldes, at den specificerende relativsætning kan karakteriseres ved en *rapport de relation*; jf. følgende citat: "La relative a par conséquent une valeur non adjectivieuse et une fonction de spécification" (Eriksson 1979: 39). Tilsvarende kan man karakterisere den determinative relativsætning i indikativ ved en *rapport d'inhérence* (Carlsson 1966: 38-39).

Ifølge Herslund (Herslund 1996: 116) er relativsætningers tekstfunktioner af universel karakter, og disse kan hovedsageligt karakteriseres

som enten forankrende eller beskrivende. Der er en oplagt lighed mellem på den ene side forankrende og specificerende og på den anden beskrivende og karakteriserende.

Den specificerende relation er altså af forankrende art og dermed blottet for beskrivende, adjektivisk karakter. De to konstituenten, der er forbundet ved den specificerende relation, danner ikke en kompleks størrelse, hvilket indebærer, at korrelatets intension er intakt. Relativsætningen forankrer korrelatet i tid og rum. I modsætning hertil dækker termen karakteriserende over den prototypiske, adjektive valør, der muliggør dannelse af nye koncepter, komplekse nominer. Her modificeres korrelatets intension således af relativsætningen. Der dannes med andre ord en "ny" intension.

Der er en oplagt lighed mellem denne analyse og Baches analyse af modifikatorfunktionen, som han inddeler i tre subfunktioner, nemlig dels en specificerende, dels en beskrivende og dels en klassificerende (Bache 1997: 22). Den specificerende subfunktion i Baches analyse kan sidestilles med den specificerende relativsætning og den beskrivende subfunktion med relativsætningen i indikativ. Det interessante er, at Bache har observeret, at den specificerende subfunktion af natur er en hypotaktisk zone, hvilket ikke synes at gælde den beskrivende subfunktion (Bache 1997: 22). Konsekvensen heraf må være, at den specificerende relativsætning er indlejret på et syntaktisk lavere niveau end relativsætningen i indikativ.

Disse observationer stemmer overens med de forhold, der gør sig gældende omkring de to typer relativsætninger. Forskellen mellem den specificerende relativsætning og relativsætningen i indikativ er altså en forskel i, på hvilket syntaktisk niveau de fungerer som modifikator. Den specificerende relativsætning fungerer som modifikator i et adjektivsyntagme og kan for så vidt sidestilles med den funktion, en adverbial bestemmelse udfylder i et adjektivsyntagme, hvorimod relativsætningen i indikativ fungerer som modifikator i et nominalsyntagme; deraf den hierarkiske forskel mellem de to typer relativsætninger.

Sammenfattende må man konstatere, at den specificerende relativsætning også på det typologiske plan må siges at være en afvigende

konstruktionstype, hvorimod relativsætningen i indikativ er en ganske almindelig determinativ relativsætning.

5. Præsentation af sammenligningsfeltet

Som tidligere påpeget, afspejler de to typer relativsætninger to forskellige måder at præsentere sammenligningsfeltet for superlativen på. Da superlativen i begge konstruktionstyper fungerer som det overordnede led, synes det relevant at undersøge superlativens konstruktionspotentiale nærmere.

5.1. Superlativens konstruktionspotentiale

Superlativ angiver som bekendt en gradforskkel. Og når man anvender en superlativkonstruktion, foreligger der normalt en sammenligning og dermed også et sammenligningsfelt. Et element udvælges af en mængde og tildeles den højeste grad, udtrykt ved superlativens notionelle indhold. Heraf følger, at superlativen adskiller sig fra de øvrige elementer i mængden samtidig med, at den ligeledes deler mængdens basale træk, den fælles term. Analysen kan illustreres ved eksempel:

(16a) Le meilleur livre.

Her er ét element af typen *bog* udvalgt af en mængde, bestående af mindst to *bøger*, og tildelt egenskaben *den bedste*. Det er altså på dette punkt, at den givne bog adskiller sig fra den/de øvrige i mængden. Derudover besidder dette "udvalgte" element trækket *bog*, som det deler med den resterende mængde. Dette indebærer, at (16a) svarer til følgende struktur:

(16b) ?*Le meilleur livre des livres*.

Af (16b) fremgår, at præpositionssyntagmet *des livres* udtrykker sammenligningsfeltet, som fungerer som det referentielle element i konstruktionen¹⁰. Nominet *livre* i (16b) er imidlertid redundant i forbindelse med superlativen *le meilleur* og slettes derfor, hvorved man får struk

10. Se Barbaud (1976: 141), som giver udtryk for en lignende analyse, jf. følgende citat: "... le de - NP ... tient lieu d'ensemble de "référence".

turen i (16a). Man kan derfor sige, at (16b), som ikke er en autentisk konstruktion, tjener som en illustration af superlativens grundstruktur, som benævnes *superlativsituationen*.

Såvel superlativen som sammenligningsfeltet er altså forankret i samme basiskonstituent, nemlig nominalkernen i sammenligningsfeltet. Analysen af superlativsituationen viser, at den fælles term i konstruktionen udgør det egentlige sammenligningsfelt for superlativen, i ovennævnte eksempel *livre*.

5.2. *Analyse af sammenligningsfeltet*

Sammenligningsfeltet for superlativen kan, som tidligere nævnt, præsenteres på to måder, dels ved en specificerende relativsætning i konjunktiv, dels ved en determinativ relativsætning i indikativ. Spørgsmålet er derfor, hvilken funktion de to typer relativsætninger udfylder i forhold til den fælles term.

Fællestrækket for (1a) og (2a) er, at sammenligningsfeltet udgøres af et udsnit på en skala, som i den "nedre ende" afgrænses af adverbialet *depuis la guerre*. Afgrænsningen af sammenligningsfeltet i den "øvre ende" er simultan med yringsøjeblikket. Konstruktionerne adskiller sig fra hinanden med hensyn til den optik, der lægges på præsentationen af sammenligningsfeltet.

5.2.1. *Indikativkonstruktionen*

Indikativkonstruktionen er en partitivkonstruktion, hvor den fælles term, som angiver sammenligningsfeltet, blot udtrykkes ved et komplekst nomen i stedet for ved et simpelt, i det foreliggende eksempel *des livres que j'ai lus depuis la guerre*, hvilket fremgår af (1b), der ekspliciterer eksemplets grundstruktur.

(1a) C'est le meilleur livre que j'ai lu depuis la guerre.

(1b) C'est le meilleur des livres que j'ai lus depuis la guerre.

I eksemplet gennemløber taler mængden af bøger, som vedkommende har læst siden krigen, hvorved mængden fremstår som bestående af ordnede elementer. Der er med andre ord tale om specifik reference. Taler fælder sin dom og udnævner den omtalte bog til at være den bedste.

Med indikativ præciseres den fælles term og dermed sammenligningsfeltet. I den forstand spiller dette en fremtrædende rolle i konstruktionen. Indikativkonstruktionen ekspliciterer den relative anvendelse af superlativ; dvs. den umarkerede konstruktionstype.

5.2.2. *Konjunktivkonstruktionen*

Parafrazen, der illustrerer den specificerende relativsætnings grundstruktur (2b), viser, at relativsætningen blot gentager superlativens notionelle indhold ud fra en negativ pol.

(2a) C'est le meilleur livre que j'ai lu depuis la guerre.

(2b) C'est le meilleur livre. Je n'ai pas lu de meilleur livre depuis la guerre.

Superlativen sammenlignes med andre ord med sin egen komplementærmængde. Relativsætningen kan derfor i væsentligt omfang karakteriseres som pleonastisk og kan for så vidt i (2a) "koges ned" til adverbialet *depuis la guerre*. I eksemplet præsenteres den bog, der omtales, som værende den bedste overhovedet siden krigen. Som følge af, at den specificerende relativsætning markerer sammenligningsfeltet ved en negeret komparativkonstruktion, fremtræder dette som non-specifikt. Relativsætningen fungerer som en slags støttekomplement til superlativen, hvis absolutte valør sættes i relief, hvilket tydeligt fremgår af (17a) og parafrasen (17b), der illustrerer konstruktionens grundstruktur.

(17a) C'est le meilleur livre qui soit.

(17b) C'est le meilleur livre. Il n'est pas de meilleur livre que celui-ci.

Hermed nedtones den fælles term i konstruktionen. Denne skubbes, qua det tautologiske aspekt, i baggrundsplanet og fungerer primært som en understregning af superlativens valør.

Der er altså ikke tale om et egentligt sammenligningsfelt. Relativsætningen "nøjes med" at understrege superlativens indhold og kan dermed siges at fungere som markør af sammenligningsfeltet for superlativen. I den forstand kan man for så vidt tale om en "falsk" relativ superlativ. Herved nærmer denne konstruktionstype sig den absolutte anvendelse af superlativ i valør, idet der ved absolut brug

af superlativ angives en meget høj grad, uden at der foreligger en egentlig sammenligning.

5.2.2.1. Analogisering til absolut superlativ

Analogien mellem de to konstruktionstyper er særlig tydelig i de tilfælde, hvor den absolutte superlativ¹¹ udtrykkes ved, at der indskydes *on ne peut plus* foran adjektivet i positiv. Her er der ligeledes tale om en negerende konstruktion, som modificerer adjektivet, hvilket fremgår af (18):

(18) *Ma situation est on ne peut plus normale.*

(19a) *C'est la situation la plus normale qui soit.*

(19b) *C'est la situation la plus normale. Il n'est pas de situation plus normale que celle-ci.*

Som det fremgår af eksemplerne, er parafrasen for (19a), dvs. (19b), mere eller mindre analog til den absolutte superlativ, (18).

En anden observation, der kan opfattes som et argument for en analogisering af de to konstruktionstyper, er, at den absolutte anvendelse af superlativen knyttes sammen med artiklens anvendelse som markør af generisk bekendthed, hvorimod den relative brug af superlativ forbindes med specifik reference. Dette harmonerer med de foregående iagttagelser, idet den specificerende relativsætning ækvivalerer med en negeret komparativkonstruktion, hvor den konstituent, der så at sige matcher superlativen, fremstår som non-specifik. Tilsvarende har sammenligningsfeltet¹² i indikativkonstruktionen specifik reference.

Det interessante er, at denne overlapning af den relative og absolutte brug af superlativ understøtter hypotesen om, at den specificerende relativsætning fungerer som en slags adverbial modifikator af superlativen, som den forankrer i tid og rum, da superlativmarkeringen i den absolutte brug netop har adverbial funktion.

11. Boysen (1992: § 36.3), Togeby (1982: § 262), Pellat et al. (1994: § 4.2.), Pedersen et al. (1980: § 47.5.).

12. Se Bach & Schmitt Jensen (1990: § 75.3), hvor anvendelse af relativ superlativ knyttes sammen med specifik reference og anvendelse af absolut superlativ med generisk bekendthed.

At den specificerende relativsætning har denne forankrende funktion underbygges af, at den ofte er ækvivalent med adverbialer af typen *au monde*¹³. Dette kan illustreres af følgende eksempler:

(20a) C'est le meilleur livre *qui soit*.

(20b) C'est le meilleur livre *au monde*.

(20c) C'est le meilleur livre *depuis la guerre*.

6. Konklusion

Oppositionen mellem den specificerende relativsætning i konjunktiv og den determinative i indikativ svarer til en forskel mellem to forskellige strukturer og dermed to forskellige måder at præsentere sammenligningsfeltet for superlativen på.

Som påvist, udtrykkes sammenligningsfeltet for superlativen ved den fælles term. Indikativkonstruktionen er karakteriseret ved, at den fælles term præciseres yderligere af relativsætningens indhold, hvorved der dannes et komplekst nomen. Relativsætningen fungerer med andre ord som adjektivisk modifikator. I den forstand kan man sige, at sammenligningsfeltet spiller en væsentlig rolle i konstruktionen.

Den specificerende konstruktion er derimod karakteriseret ved, at der ikke er nogen beskrivelse eller præcisering af den fælles term, idet superlativen sammenlignes med sin egen komplementærmængde. Der er med andre ord ikke tale om et egentligt sammenligningsfelt for superlativen og konstruktionen nærmer sig den absolutte anvendelse af superlativen. Det primære er, at superlativen isoleres som besiddende den egenskab, superlativen denoterer, i den højest tænkelige grad. Heraf følger, at sammenligningsfeltet nedtones. Den specificerende relativsætning fungerer som adverbial modifikator af superlativen, som den forankrer i tid og rum.

13. Se bl.a. Pellat et al., som sidestiller *qui soit* med *du monde* (1994: § 4.3.2.).

Henvisninger

- Bach, S. & J. Schmitt Jensen (1990). *Større Italiensk Grammatik*. København: Munksgaard.
- Bache, C. (1997). Adjektivers funktionelt betingede rækkefølge i engelsk, i L. Falster Jacobsen & G. Skytte (red.) *Ny forskning i grammatik*, Odense: Odense Universitetsforlag, 7-25.
- Barbaud, P. (1976). Constructions superlatives et structures apparentées, *Linguistic Analysis* 2, 125-174.
- Borillo, A. (1979). La négation et l'orientation de la demande de confirmation, *Langue française* 44, 27-41.
- Boysen, G. (1992). *Fransk grammatik*. Munksgaard.
- Bremen, K. von (1986). Le problème des forclusifs romans, *Linguisticae Investigationes*, X, 2, 223-265.
- Carlsson, L. (1966). *Le degré de cohésion des groupes subst. + subst. en français contemporain étudié d'après la place accordée à l'adjectif éphithète*. Uppsala: Almqvist & Wiksell.
- Carlsson, L. (1969). *Le type 'C'est le meilleur livre qu'il ait jamais écrit' en espagnol, en italien et en français*. Uppsala, Acta Universitatis Upsaliensis, Studia Romanica Upsaliensis 5: Almqvist & Wiksell.
- Eriksson, B. (1979). *L'emploi des modes dans la subordonnée relative en français moderne*. Uppsala, Acta Universitatis Upsaliensis, Studia Romanica Upsaliensis 23: Almqvist & Wiksell.
- Heldner, C. (1981). *La portée de la négation. Un examen de quelques facteurs sémantiques et textuels pertinents à sa détermination dans des énoncés authentiques*. Stockholm: Norstedt.
- Herslund, M. (1996). *Det franske sprog, Kapitel III. Valens og transitivitet. Foreløbig version*. København: Handelshøjskolen i København.
- Kampers-Manhe, B. (1991). *L'opposition subjonctif/indicatif dans les relatives*. Amsterdam: Rijksuniversiteit Groningen.
- Khayat, H. (2002). *En kortlægning af konstruktionen "C'est le meilleur livre qu'il ait jamais lu" med særligt henblik på relativsætningens strukturelle og funktionelle aspekt*. København: Copenhagen Working Papers in LSP.
- Korzen, H. & H. Nølke (1999). *Det franske sprog. Kapitel IX. Topologi I. Foreløbig version*. København: Handelshøjskolen i København.
- Muller, C. (1991). *La négation en français. Syntaxe, sémantique et éléments de comparaison avec les autres langues romanes*. Genève: Droz.
- Nordahl, H. (1970). Le mode le plus fascinant qui soit, *Revue Romane* 5, 106-119.

- Nølke, H. (1990). Formes et emplois des énoncés négatifs: polyphonie et syntaxe de “ne...pas”, *Revue Romane* 25, 223-239.
- Nølke, H. (1992). “Ne...pas: Négation descriptive ou polémique? Contraintes formelles sur son interprétation”, *Langue française* 94, 48-67.
- Pedersen, J., E. Spang-Hanssen & C. Vikner (1980). *Fransk Grammatik*. København: Akademisk Forlag.
- Pellat, J., M. Riegel & R. Rioul (1994). *Grammaire méthodique du français*. Paris: Presses Universitaires de France.
- Prebensen, H. & E. Spang-Hanssen (1977). *De franske relativsætningers typologi*. København: Københavns Universitet, Romansk Institut.
- Togebj, K. (1982). *Grammaire française, volume I*. København: Akademisk Forlag.

Citeret litteratur

- Cardinal, M. (1993). *Les jeudis de Charles et de Lula*. Paris: Editions Grasset & Fasquelle.
- Maalouf, A. (1988). *Samarcande*. Paris: Editions Jean-Claude Lattès.
- Peyramaure, M. (1994). *Le beau monde*. Paris: Editions Robert Laffont.

Epistemiske og evidentielle sætningsadverbialer i dansk og engelsk

Janus Mortensen

1. Indledning

På både dansk og engelsk har sprogbrugere mulighed for at benytte sig af bestemte sætningsadverbialer til at eksplicitere hvilken styrke eller hvilken kilde der ligger bag et givet udsagn. Man kan opdele disse adverbialer i to grupper og kalde dem henholdsvis epistemiske og evidentielle. De epistemiske og evidentielle adverbialer deler i et vist omfang semantik med modalverber i både dansk og engelsk, men til forskel fra modalverberne er de stadig relativt uudforskede som grammatisk kategori.

I mit speciale undersøger jeg de epistemiske og evidentielle sætningsadverbialer i dansk og engelsk, og i denne artikel vil jeg præsentere nogle af de foreløbige resultater af denne undersøgelse. Jeg vil komme ind på morfologiske, syntaktiske, topologiske og semantiske forhold, og på denne baggrund diskutere hvordan og i hvilket omfang epistemisk modalitet og evidentialitet kan siges at være kodet i sætningsadverbialer på dansk og engelsk.

1.1. Epistemisk modalitet og evidentialitet

Epistemisk modalitet og evidentialitet er substanskategorier, dvs. abstrakte begrebslige kategorier som kan være kodet i forskellig grad og på forskellig vis i naturlige sprogs indholdsstrukturer. Med terminologi lånt fra Kronning (2004) kan man tale om evidentialitet og epistemisk modalitet som henholdsvis "Kunskapens källa och kunskapens styrka". En afsender kan vha. sproglige udtryk der koder epistemisk modalitet, angive hvilken styrke der ligger bag ytringens propositionelle indhold, mens sproglige udtryk der koder evidentialitet, tillader

afsender at angive hvilken **kilde** der ligger bag det propositionelle indhold.

I eksempel (1) er modalverbet *kunne* brugt til at udtrykke epistemisk modalitet, mens modalverbet *skulle* udtrykker evidentialitet.

- (1) Det lyder som en røverhistorie – men den **kan** være god nok.
 36 bevæbnede delfiner, som er trænet til at angribe og dræbe undervandsterrorister, **skal** være sluppet væk fra den amerikanske flådes træningsfaciliteter ved Den Mexicanske Golf.
 Det skriver den britiske avis The Observer.
 (politiken.dk/visArtikel.iasp?PageID=399665)

I dette eksempel angiver *kan* mulighed, mens *skal* angiver at afsender refererer viden fra en ekstern kilde.

Det danske modalverbumssystem koder både epistemisk modalitet og evidentialitet. Evidentialiteten udgør dog en beskeden del af systemet, idet kun den særlige variant af *skulle* som er repræsenteret i eksempel (1), kan siges at udtrykke evidentialitet. Epistemisk modalitet, derimod, kan udtrykkes med en række modalverber, fx *kunne*, *måtte* og *burde*. På engelsk er evidentialitet slet ikke kodet i modalverbumssystemet. Epistemiske varianter er der rigeligt af, fx i verber som *can*, *may* og *must*, men ingen varianter kan udtrykke evidentialitet.

At dømme ud fra modalverbumssystemerne spiller evidentialitet altså en relativt beskeden rolle i dansk og engelsk, hvorimod epistemisk modalitet indtager en fremtrædende plads. Men epistemisk modalitet og evidentialitet kan selvfølgelig godt være at finde i andre sproglige kategorier.

1.2. Sætningsadverbialer: indledende karakteristik

Begrebet **sætningsadverbial** er ikke entydigt defineret, og det skal derfor indledningsvist afklares hvad jeg vil forstå ved begrebet i denne artikel. Til det formål tager jeg udgangspunkt i Dik et al.'s (1990) adverbialklassifikation, som er baseret på adverbialernes placering i sætningens lagdeling. Nederst i lagdelingen finder vi adverbialer der er del af selve kerneprædikationen, fx et mådesadverbial som *smukt*, jf. (2a). Dernæst

kommer adverbialer som er med til at forankre kerneprædikationen i tid og sted, fx *i går*, jf. (2b). Så følger adverbialer som har skopus over hele propositionen, og som ofte kaldes 'modale', fx *sandsynligvis* i (2c), og endelig finder vi øverst i lagdelingen adverbialer der modificerer illokutionen, fx *ærlig talt* (2d).

- (2a) Mary dansede **smukt**
- (2b) Mary dansede smukt **i går**
- (2c) Mary dansede **sandsynligvis** smukt i går
- (2d) Mary dansede **ærlig talt** smukt i går

Begrebet **sætningsadverbial** inkluderer traditionelt de adverbialtyper som er eksemplificeret i (2c) og (2d). Fælles for dem, både på dansk og engelsk, er at de ikke kan fokuseres i sætningskløvnings og ikke kan komme under negationens skopus. De har således en række fællestræk, men er dog forskellige hvad angår funktion. Væsentligst at fremhæve her er at adverbialer som i (2d), såkaldte **illocutionary satellites**, hverken koder styrke eller kilde. Min undersøgelse vedrører således udelukkende de såkaldte **proposition satellites**, dvs. adverbialer som har skopus over propositionen, hverken mere eller mindre. Det er i denne gruppe vi finder de epistemiske og evidentielle adverbialer, og i det følgende refererer begrebet sætningsadverbial således udelukkende til denne gruppe.

2. Danske sætningsadverbialer

I det følgende skal jeg forsøge at afgrænse og beskrive grupperne af epistemiske og evidentielle adverbialer i dansk på basis af udtryks- og indholdsanalyser.

2.1. Udtryksanalyse

2.1.1. Morfologi

Sætningsadverbialer kan på dansk realiseres af flere forskellige typer materiale, men min undersøgelse begrænser sig til simple adverbialer, dvs. adverbialer som er realiseret af et enkelt adverbium. Morfologisk set er de danske sætningsadverbier en uhomogen klasse. Man kan dog helt generelt skelne mellem **afledte** og **uafledte** sætningsadverbier.

Gruppen af afledte sætningsadverbier omfatter adverbier som er dannet på basis af en verbal- eller adjektivstamme ved tilføjelse af enten *-vis*, *-lig*, eller *-t*. Adjektivstammer kombinerer typisk med *-vis* eller *-t* mens verbalstammer kombinerer med *-lig*. Man kan opdele efter suffiks således:

-vis sandsynlig-*vis*, mulig-*vis*, antagelig-*vis* ...

-lig formodent-*lig*, forment-*lig*, øjensyn-*lig* ...

-t åbenbar-*t*, angivelig-*t*, sikker-*t* ...

De uafledte sætningsadverbier er den gruppe der traditionelt volder størst problemer når adverbierne skal beskrives. Det skyldes givetvis at disse adverbiers betydning i de fleste tilfælde er mere abstrakt end de afledte adverbiers. Gruppen omfatter bl.a. dialogiske adverbialer (Hansen & Heltoft 2003:162) som *jo* og *da*, men også adverbier der traditionelt behandles som 'modale', fx *nok*.

Endelig bør *måske* også medregnes til de epistemiske adverbier, om end det ikke passer ind i de to nævnte grupper.

De grupper der kan defineres på baggrund af sætningsadverbiernes morfologi er indholdsmæssigt uhomogene. Som det vil vise sig i det følgende, går de morfologiske træk dog fint i spænd med forskellige syntaktiske og topologiske karakteristika hos adverbialerne, og kan således i sammenhæng hjælpe til at afklare systemets opbygning.

2.1.2. Syntaks

Hansen & Heltoft (2003: 9ff) påpeger at der er **kategorial dependens** mellem finit verbal og sætningsadverbial, dvs. at et sætningsadverbial forudsætter et finit verbal. Det er illustreret i (3), hvor asterisken indikerer at hverken *jo* eller *muligvis* kan kombineres med infinitiven *at lære*.

(3) * at lære *jo/muligvis* fransk på aftenskole

På samme måde kan et dialogisk sætningsadverbial som *jo* heller ikke indlede en infinitivhelhed:

(4) **jo* at lære fransk på aftenskole

Muligvis i (5) klarer skærene lidt bedre, men vil i denne funktion typisk have form af dækket direkte tale, i stil med (6):

- (5) muligvis at lære fransk på aftenskole
 (6) Tine har overvejet muligvis at lære fransk på aftenskole¹

De epistemiske og evidentielle sætningsadverbialer har flere syntaktiske fællestræk, bl.a. kan de ikke optræde i imperativer og (med undtagelse af *måske*) heller ikke i interrogativer. Hvad angår evnen til at fungere som svar på helhedsspørgsmål, deler de sig i to grupper. Adverbialer som er realiseret af afledte adverbier, kan fint fungere som svar:

- (7) A: Kommer Peter i morgen?
 B: sandsynligvis/angivelig/...

For de adverbialer som er realiseret af uafledte adverbier, stiller det sig omvendt:

- (8) A: Kommer Peter i morgen?
 B: * nok/vel/...

Der synes altså at være en vis overensstemmelse mellem morfologiske og syntaktiske træk. Dog bør det bemærkes at *vist*, når det angiver mulighed, modsat andre afledte adverbier ikke kan fungere som svar på helhedsspørgsmål. Det skyldes at evnen til at fungere som svar på helhedsspørgsmål ikke udelukkende kan kædes sammen med morfologi, men også hænger sammen med adverbialernes topologi.

2.1.3. Topologi

Som vist i sætningsskemaet i figur 2 findes der en særlig plads til sætningsadverbialer i dansk, SA, umiddelbart til venstre for negationen (og andre fokusoperatorer, FO). Evnen til at optræde på denne plads i sætninger med deklarativ ledstilling er et definerende kriterium for medlemskab af sætningsadverbialkategorien.

1. Evidentielle adverbialer som tilskriver ansvaret for det propositionelle til en tredje person, fx *angivelig*, kan ikke bruges i dækket direkte tale på samme måde som *muligvis* i (6). Det skyldes dog semantiske forhold snarere end syntaktiske forskelle.

F	Vf	Subj.	SA	FO	Vi	O	A
Peter	kommer		vist	(ikke)			i dag
Vist	kommer	Peter		(ikke)			i dag
Peter	kommer		muligvis	(ikke)			i dag
Muligvis	kommer	Peter		(ikke)			i dag

Figur 2: Sætningsskema²

En del sætningsadverbialer kan endvidere stå i fundamentfeltet, F, illustreret ved *muligvis*, mens andre ikke kan; i hvert fald ikke uden at ændre betydning. Det gælder for en række adverbialer, bl.a. *vist*, *nok* og *vel*, som ved placering i fundamentfeltet angiver sikkerhed – en betydning som historisk har været deres primære betydning, også på SA-pladsen (cf. Jensen 2000).

Vi kan altså skelne mellem sætningsadverbialer der udelukkende kan optræde på SA-pladsen, dem kalder jeg [-F], og sætningsadverbialer der kan optræde både på SA-pladsen og i fundamentfeltet, [+F]-adverbialer.

Denne opdeling afspejles i øvrigt i vid udstrækning i adverbiernes morfologi: [+F]-adverbialerne er overvejende dannet via derivation, mens [-F]-adverbialerne er uafledte. Samtidig er der en syntaktisk korrelation: [+F]-adverbialerne, modsat [-F]-adverbialerne, er alle i stand til at fungere som svar på helhedsspørgsmål.

Det er således muligt at opstille en række udtryksbaserede kriterier der kan bruges til at opdele sætningsadverbialerne i dansk. Vi vil nu se om det er muligt at finde semantiske grupper der svarer til disse kriterier.

2.2. *Indholdsanalyse*

Som nævnt indledningsvist kan man anvende to semantiske parametre i analysen af epistemiske og evidentielle udtryk, nemlig **styrke** og **kilde**.

2. F=fundamentfelt; Vf=finit verbal; Subj.=subjekt; SA=sætningsadverbial; FO=Fokusoperator; Vi=infininit verbal; O=objekt; A=frie adverbialer.

Begreberne er lånt fra Kronning (2004), men er her tilpasset de systemer som de danske og engelske sætningsadverbialer konstituerer. Den følgende udfoldelse af begreberne står således for min regning.

2.2.1. *Styrke*

Styrke er den semantiske funktion bag epistemisk modalitet og har at gøre med et abstrakt kontinuum der spænder fra **mulighed** til **nødvendighed**. En sprogbruger kan ved hjælp af forskellige epistemiske udtryk angive hvilken styrke han er rede til at sætte bag sin ytrings propositionelle indhold. Inklusion af sproglige størrelser som angiver styrke, medfører typisk at en sætning ændrer realitetsværdi fra **realis** (9a) til **non-realis** (9b):

- (9a) Hun har købt en bog **realis**
 (9b) Hun har **muligvis** købt en bog **non-realis**

Non-realis bruges således til at betegne **uafgjort realitetsværdi**.

2.2.2. *Kilde*

Kilde er den semantiske funktion bag evidentialitet og har – i min definition – at gøre med hvem der står bag eller hvad der ligger bag en ytrings propositionelle indhold. I det danske sætningsadverbialsystem kan der skelnes mellem følgende tre kildetyper:

Subjektiv kilde: Kilden ligger hos afsender, og afsender forventer ikke at modtager har adgang til kilden.

Intersubjektiv kilde: Kilden ligger uden for afsender, og afsender forventer at modtager har adgang til kilden. Afsender forventer endvidere typisk at modtager vil bekræfte enten ytringens propositionelle indhold eller den præmis som ligger til grund for det propositionelle indhold.

Objektiv kilde: Kilden ligger uden for afsender, og afsender forventer ikke at modtager har adgang til kilden.

Tilføjelse af kildeangivelse, uanset type, medfører typisk ikke at ytringens realitetsværdi ændrer sig; dvs. realisbetydningen bibeholdes. Dog kan

de fleste evidentielle adverbialer med intersubjektiv og objektiv kilde tillægges non-realis betydning ved brug af emfase.

2.3. Et eksempel: *nok*, *vel* og *vist*

De to semantiske parametres relevans for de danske sætningsadverbialer kan illustreres ved *nok*, *vel* og *vist*. Disse tre adverbialers betydning på SA-pladsen er gennem de seneste 10-15 år blevet udsat for flere analyser. Figur 3 præsenterer en skematisk oversigt over tre af disse. Jacobsen (1992) påpeger at *nok* udtrykker subjektiv formodning – altså en formodning som står helt og holdent for den talendes regning – mens *vist* udtrykker objektiv formodning, dvs. en formodning som baserer sig på forhold som ligger uden for den talende. Davidsen-Nielsen (1996) bakker op om denne analyse og tilføjer *vel* til det samlede billede (samt flere andre adverbialer som jeg ikke skal komme nærmere ind på her). I hans parafrase indikerer *vel* at modtager er inkluderet i “vurderingen af situationen”. Krylova (2005) fokuserer specifikt på *nok*, *vel* og *vist*. Hun betegner dem henholdsvis 1., 2. og 3.-personspartikler og lægger sig dermed tæt op ad både Jacobsen og Davidsen-Nielsen.

	<i>nok</i>	<i>vel</i>	<i>vist</i>
Jacobsen (1992)	Subjektiv formodning	–	Objektiv formodning
Davidsen-Nielsen (1996:286)	“... the evaluation of probability is made by [the speaker] alone”	“... the hearer [is included] in the assessment of the situation”	“... there are others beside [the speaker] who believe the situation ... to be true”
Krylova (2005)	1.-personspartikel	2.-personspartikel	3.-personspartikel

Figur 3: Tre analyser af *nok*, *vel*, og *vist*

I min analyse er *nok*, *vel* og *vist* udtryk for henholdsvis subjektiv, intersubjektiv og objektiv kilde samtidig med at de alle udtrykker styrke i form af mulighed. Forskellen mellem dem ligger ikke i graden af styrke, men – som i øvrigt indikeret i alle analyserne – i placeringen af kilde.

De tre adverbialer kan på denne baggrund kaldes **epistemisk-evidentielle** adverbialer.

Nok, vel og *vist* er alle [-F]-adverbialer. Spørgsmålet er om vi kan genfinde samme semantik hos [+F]-adverbialerne? Svaret er ja – men i destilleret form – som henholdsvis evidentielle og epistemiske adverbialer.

2.4. Evidentielle adverbialer

Gruppen af evidentielle adverbialer på dansk omfatter bl.a. *angivelig, antagelig, tilsyneladende, tydeligvis, øjensynlig* og *åbenbart*; alle adverbialer hvis primære funktion er at angive kilde. Arbejdsdelingen mellem subjektiv, intersubjektiv og objektiv kilde kan ikke påvises i helt samme form som hos de epistemisk-evidentielle adverbialer, men vi finder noget der minder om det. Jeg vil her fokusere på tre medlemmer af gruppen, nemlig *tydeligvis, åbenbart* og *angiveligt*.

Tydeligvis udtrykker **subjektiv** kilde.

- (10) Baal er på dette andet album **tydeligvis** inspireret at [sic] navne som David Bowie, Roxy Music og Nick Cave, opdateret med trommebeats og eksperimenterende indspilningsteknikker, som gør "Karaoke" til et ganske særligt og særdeles overraskende album.

(Jyllands-Posten 07.04.98, Kunst og Kultur, 6)

Anmelderen bruger her *tydeligvis* til at indikere at det propositionelle indhold udtrykker hans vurdering af situationen på basis af en kilde som han alene har adgang til. Havde der stået *åbenbart* i stedet for *tydeligvis*, ville anmelderen typisk eksplicit have henvist til en ekstern kilde, fx noter i pladecoveret eller lignende. Læseren af anmeldelsen ville heller ikke have direkte adgang til denne kilde, men anmelderen ville have angivet kilden og dermed gjort det til en **intersubjektiv** kilde. Det er hvad der sker i eksempel (11):

- (11) Stereophonics' andet album ser ud til at give gruppen et bragende gennembrud. Noget kunne tyde på, at rockens død er stærkt overdrevet. I hvert fald er der **åbenbart** appetit på den ægte vare.

Albummet ligger på toppen af den britiske hitliste. Stereophonics spiller nemlig klassisk rockmusik med hele kroppen lagt bag.

(Politiken 21.03.99, Kulturliv, 3)

Åbenbart bruges i tilfælde hvor kilden, det vil sige den præmis som ligger til grund for konklusionen som udtrykkes i ytringens propositionelle indhold, er tilgængelig for både afsender og modtager. Den kan enten være nævnt i den forudgående diskurs, være til stede i kommunikations-situationens her-og-nu, eller blive nævnt i den umiddelbart følgende diskurs som i (11). Her fungerer den fremhævede sætning som den kilde afsender og modtager deler.

Afsender behøver ved *åbenbart* imidlertid ikke forpligte sig på den konklusion som fremsættes i og med ytringens propositionelle indhold. Det er illustreret her:

- (12) Holger Danskes korpus er **åbenbart** ikke det eneste, der sådan kan komme til 'live' på Kronborg. Ifølge de ansatte spørger det i udpræget grad på Kronværket Café og Restaurant på Kronborg Slot, skriver Frederiksborg Amts Avis.

(politiken.dk/visArtikel.i.asp?PageID=425983)

Forskellen på de to varianter af *åbenbart* ligger i hvem der leverer præmissen. I (11) er det afsender selv, i (12) er det en tredje person (de ansatte). Hvad der er fælles for de to versioner af *åbenbart*, er imidlertid at præmissen er kendt for både afsender og modtager. Det er kodet betydning. Hvorvidt konklusionen vurderes som korrekt eller ej, er imidlertid ikke kodet. Således adskiller *åbenbart* sig fra *vel*, hvor det netop er konklusionen som afsender inviterer modtager til at være enig i.

Det sidste evidentielle adverbial som jeg vil nævne her, er *angivelig*, som koder objektiv kilde:

- (13) **Angiveligt** er delfinerne blevet skyllet til havs, da orkanen Katrina ødclagde flere akvarier og svømmebassinser på en flådebåse.

(politiken.dk/visArtikel.i.asp?PageID=399665)

Her findes kilden uden for den talende, og modtager forventes ikke at have adgang til den.

Fælles for de adverbialer som er behandlet her, er at de ikke så meget handler om styrkeangivelse som angivelse af kilde. Omvendt forholder det sig med de epistemiske adverbialer.

2.5. *Epistemiske adverbialer*

De epistemiske adverbialer udgør en mindre klasse end de evidentielle adverbialer. Blandt de centrale medlemmer finder vi *muligvis*, *sandsynligvis* og *nødvendigvis*. Den mest iøjnefaldende forskel mellem de forskellige epistemiske adverbialer er hvilken grad af styrke de angiver. Sammenlign fx eksempel (14) og (15):

- (14) James Earl Ray er syg, bleg og mager, kørestolsbruger, plaget af uhelbredelig skrumpelever. Han er 69 år og har **muligvis** et år tilbage at leve i. Endnu et år af den dom på 99 års fængsel, han blev idømt i 1969 for mordet på Martin Luther King.

(Jyllands-Posten 04.04.98, 2. sektion, 2)

- (15) "Den ['abortpillen'] er registreret i andre lande og et velkendt præparat. Derfor vil vi **sandsynligvis** give tilladelserne, hvis sygehusafdelingerne søger om det," siger læge Irene Stilbo fra Lægemiddelstyrelsen.

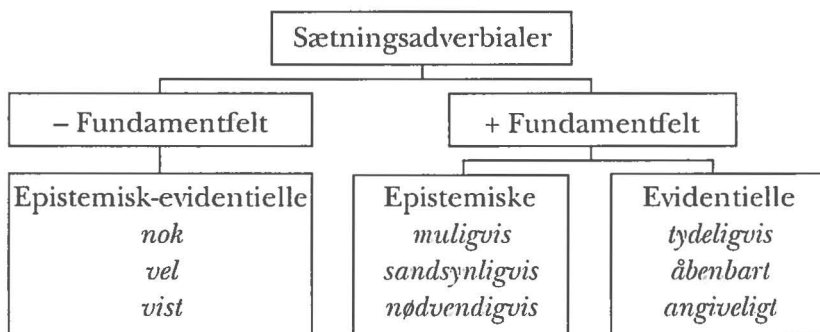
(Jyllands-Posten 09.04.1988, Derhjemme, 4)

Hvis valget stod mellem at have *sandsynligvis 1 år tilbage at leve i* og *muligvis 1 år tilbage at leve i*, ville de fleste nok vælge *sandsynligvis*; ligeledes er sygehusafdelingerne i eksempel (15) nok glade for at det ikke kun er *muligvis* at Lægemiddelstyrelsen vil give tilladelse til at bruge abortpillen, men *sandsynligvis*. Jo kraftigere styrke der sættes bag det propositionelle indhold, jo større forventning om at det propositionelle indhold er/bliver tilfældet. Generelt gælder det dog (jf. Lyons 1977: 808) at en modaliseret ytring har svagere styrke end en tilsvarende umodaliseret version, fx *vi vil sandsynligvis give tilladelserne* vs. *vi vil give tilladelserne*.

Hvorvidt forskellen på de epistemiske adverbialer udelukkende ligger i graden af styrke, skal jeg lade være usagt her. Der skal sandsynligvis inkluderes flere parametre i analysen for at betydningsforskellene mellem de forskellige epistemiske adverbialer kan forklares fyldestgørende.

2.6. Sammenfatning

De epistemiske og evidentielle sætningsadverbialer i dansk kan opdeles i to systemer. System 1 udgøres af de adverbialer som ikke kan stå i fundamentfelt, typisk er uafledte og typisk ikke er i stand til at fungere som svar på helhedsspørgsmål. Blandt medlemmerne finder vi *nok*, *vel* og *vist*, som alle har en kompleks semantik idet de både angiver styrke og – vigtigst – kilde. System 2 udgøres af de adverbialer som både kan stå på SA-pladsen og i fundamentfeltet, typisk er afledte og typisk er mulige som svar på helhedsspørgsmål. Vi genfinder i dette system de semantiske parametre fra system 1 – kilde og styrke – men i dette tilfælde tydeligt opdelt i epistemiske og evidentielle adverbialer. Analysen kan opsummeres som i figur 4.

Figur 4: Oversigt over de to systemer i dansk

3. Engelske sætningsadverbialer

3.1. Udtryksanalyse

3.1.1. Morfologi

De engelske adverbier som kan realisere epistemiske eller evidentielle sætningsadverbialer, har generelt en noget simplere morfologi end de danske. Langt de fleste er dannet på basis af en adjektiv- eller verbalstamme ved tilføjelse af suffikset *-ly*, fx *obvious-ly*, *probab-ly*, *evident-ly*. Blandt de epistemiske adverbialer finder vi dog også *perhaps* og *maybe*, som ikke er dannet ved derivation.

Som det var tilfældet på dansk, kan de engelske adverbiers morfologi ikke i sig selv bruges til at etablere afgrænsede grupper af epistemiske og evidentielle adverbialer.

3.1.2. Syntaks

Reglen om kategorial dependens mellem finit verbal og sætningsadverbial som beskrevet af Hansen & Heltoft for dansk gælder også for de engelske adverbialer. I (16a) gives eksempler på tre ledsætninger med **infinit verbal**, som alle fint kan kombineres med fx tidsadverbialer:

- (16a) I want the patient **to be x-rayed immediately**
 You should have seen him **kissing Aunt Mary yesterday**
 He is having the house **painted tomorrow** (jf. Preisler 1997:27)

I (16b) er der tilføjet evidentielle og epistemiske adverbialer, og det viser sig at disse konsekvent fungerer i relation til det finitte verbal:

- (16b) I **obviously** want the patient to be x-rayed immediately
 You **definitely** should have seen him kissing Aunt Mary yesterday
 He is **probably** having the house painted tomorrow

Selv hvis sætningsadverbialerne flyttes til højre i sætningen, væk fra det finitte verbal, vil de stadig have skopus over hele sætningen, og altså ikke – som tids- og stedsadverbialerne – kerneprædikationen.

Endvidere kan de engelske sætningsadverbialer ikke optræde i imperativer eller interrogativer (med undtagelse af *perhaps* og *maybe* som godt kan optræde i interrogativer), men til forskel fra de danske adverbialer kan alle engelske adverbialer fint fungere som svar på helhedsspørgsmål. Det er altså ikke muligt i samme grad som i dansk at bruge syntaktiske kriterier til opdelingen af sætningsadverbialerne.

3.1.3. Topologi

Heller ikke topologien er til megen hjælp i grupperingen af de engelske adverbialer. I (17) er angivet en typisk opdeling af engelske adverbialers placering i **initial** position, dvs. før subjektet, **medial** position, dvs. efter subjektet, men før det finitte verbal, og endelig **final** position, dvs. efter det finitte verbal:

(17) Obviously , Peter won the race	initial
Peter obviously won the race	medial
Peter won the race, obviously	final

Denne opdeling kan raffineres yderligere, fx som man ser det hos Quirk et. al. (1985) med indtil syv positioner. Pointen er dog at ingen af disse positioner er eksklusivt reserveret til sætningsadverbialer, som det er tilfældet med SA-pladsen i dansk.

Det er således ikke i samme omfang som på dansk muligt at organisere sætningsadverbialerne på basis af udtryksanalyser. Tidligere analyser af (sætnings)adverbialer på engelsk, fx Greenbaum (1969), er da også primært baseret på semantiske kriterier.

3.2. *Indholdsanalyse*

3.2.1. *Styrke og kilde*

I den semantiske analyse af de engelske adverbialer er de relevante parametre de samme som i dansk, nemlig **styrke** og **kilde**. Engelsk har dog ikke udtryk der svarer til adverbialerne i det danske system I, de epistemisk-evidentielle adverbialer. Det medfører bl.a. at Vinterberg & Bodelsens Dansk-Engelsk ordbog angiver *probably* (blandt andre muligheder) som ækvivalent udtryk til både *nok*, *vel* og *vist*. Og det er på sin vis fint – og så alligevel ikke. *Probably* dækker nemlig kun den epistemiske styrkekomponent i de tre adverbialer, og udviser ganske forskellene i kildeforhold (jf. afsnit 2.3.).

Men betyder det så at kilde slet ikke kodes i de engelske adverbialer? Nej, det gør det ikke, men det lader til at evidentialitet ikke er kodet sammen med epistemisk modalitet, og endvidere synes subjektiv/ intersubjektiv/objektiv-skellet at være kodet anderledes i de engelske evidentielle adverbialer end i de tilsvarende danske.

3.3. *Evidentielle adverbialer*

De engelske evidentielle adverbialer omfatter bl.a. *allegedly*, *apparently*, *clearly*, *evidently*, *obviously*, *reportedly*, *seemingly* og *supposedly*. I modsætning til det tredelte kildesystem vi så gjorde sig gældende på dansk, opererer engelsk med et system hvor kun objektiv kilde er entydigt kodet.

Den objektive kildeangivelse finder vi fx i *reportedly*:

- (18) Diego Maradona is **reportedly** responding to treatment after nearly 24-hours in intensive care in a Buenos Aires clinic. His doctors continue to deny speculation that the Argentinian fell ill following a cocaine overdose.

(football.guardian.co.uk/News_Story/0,,1195200,00.html)

Kilden ligger uden for afsender, og afsender forventer ikke at modtager har adgang til denne kilde. Flere adverbialer angiver entydigt objektiv kilde, bl.a. *allegedly*. Subjektiv og intersubjektiv kilde forekommer ligeledes i flere adverbialer, men ikke entydigt kodet. Det ses fx i et adverbial som *apparently*:

- (19) **Apparently**, this train is no longer terminating at Barking, but is in fact, terminating here. I'm sorry about this but I too was under the impression that this train was going to Barking, but 'they' have other ideas. I mean, why tell me – I'm merely the driver...

(geofftech.co.uk/tube/overheard.htm)

I dette eksempel er brugen tvetydig mellem intersubjektiv og objektiv kilde. Med *apparently* kan metroføreren enten henviser til oplevelsen af "at sidde fast" som han deler med passagererne (intersubjektiv kilde), eller han kan angive at han videregiver information som han har modtaget over radioen (objektiv kilde).

I (20), derimod, er brugen entydig objektiv. Afsender angiver at han refererer viden fra en ekstern kilde som modtager ikke har adgang til:

- (20) Dolphins have been trained in attack-and-kill missions since the Cold War. The US Atlantic bottlenose dolphins have **apparently** been taught to shoot terrorists attacking military vessels.

(observer.guardian.co.uk/international/story/0,6903,1577753,00.html)

Apparently koder således ikke et bestemt kildeforhold, men har mulighed for enten at angive intersubjektiv eller objektiv kilde. Det er svært at finde engelske adverbialer der på linje med det danske *åbenbart* entydigt koder intersubjektiv kilde. Ligeledes er det svært at påvise

entydig kodning af subjektiv kilde. *Clearly* har fx en subjektiv funktion på linje med *tydeligvis*, hvilket ses her i et uddrag fra en pladeanmeldelse:

- (21) [The tune] Space Rider's easy-fit funk was **clearly** influenced by Jamiroquai – but don't press fast-forward, it's lovely.
(guardian.co.uk/arts/fridayreview/story/0,,862965,00.html)

I dette tilfælde ligger kilden hos afsender, og afsender forventer ikke nødvendigvis at modtager har adgang til kilden.

Men *clearly* bruges i mange tilfælde også når der er tale om intersubjektiv kilde:

- (22) "It is difficult to try and anticipate what children might or might not do with a product and it is **clearly** impossible to ban everything that might be dangerous. We need a commonsense approach to toy safety."
(www.ga-uk.org/db_newsletter/may_6.pdf)

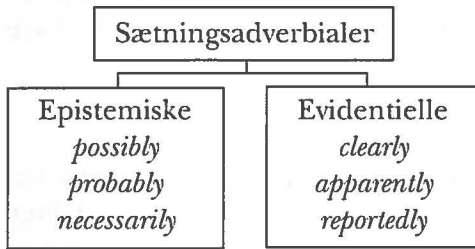
I visse tilfælde med intersubjektiv kilde nærmer *clearly* sig således en abstrakt betydning som overført til dansk måske minder mere om et dialogisk sætningsadverbial som *jo* end et evidentielt adverbial.

3.4. Epistemiske adverbialer

Gruppen af epistemiske adverbialer i engelsk omfatter bl.a. *possibly*, *probably*, *necessarily*, *inevitably*, *presumably* samt *maybe* og *perhaps*. Jeg kan ikke komme ind på systemet i detaljer her, men nøjes med at pointere at det i høj grad ligner det tilsvarende danske. Adverbialerne koder alle styrke, og den mest iøjnefaldende forskel mellem dem er graden af styrke de angiver. Endvidere er det bemærkelsesværdigt at adverbialerne deler sig i to grupper. På den ene side har vi en gruppe som realiseres af afledte adverbier, og som ikke kan optræde i interrogativer, fx *possibly*, *probably* og *inevitably*. De står over for en mindre gruppe af uafledte adverbier, nemlig *maybe* og *perhaps*, som godt kan optræde i spørgende kontekster. Det minder ligeledes om det danske system, dog bemærkes det at engelsk har to alternerende former – *maybe* og *perhaps* – hvor dansk kun har *måske*.

3.5. Sammenfatning

De epistemiske og evidentielle sætningsadverbialer i engelsk kan primært adskilles på baggrund af semantiske kriterier. Det er ikke muligt at opdele sætningsadverbialkategorien på baggrund af udtryksmæssige forhold i samme grad som på dansk. Systemets opbygning kan opsummeres som i figur 5.

Figur 5: Oversigt over det engelske system

Det bemærkes at strukturen stort set er identisk med det danske system 2.

4. Afsluttende bemærkninger

I denne artikel har jeg argumenteret for at både dansk og engelsk indeholder en række sætningsadverbialer hvis primære funktion er at udtrykke enten kilde eller styrke. Disse adverbialer er traditionelt blevet grupperet sammen som 'modale', men på baggrund af analyserne fremlagt her mener jeg at der bør skelnes klart mellem de sætningsadverbialer som har **epistemisk** funktion, de som har **evidentiell** funktion og de som udtrykker begge funktioner samtidig. De væsentligste pointer jeg har fremlagt i det foregående, kan opsummeres under tre overskrifter:

To systemer vs. et system

På **dansk** fordeler adverbialerne sig på to systemer som kan adskilles på basis af udtryksmæssige kriterier, primært af topologisk art (jf. 2.6.). **Engelsk** har derimod kun et system, som til gengæld ligner det danske system 2 i sin opbygning (jf. 3.5.). Det danske system 1 er det af de tre systemer der minder mest om et paradigme i kraft af sin faste topologi

og morfologiske egenart. Sammenligner man systemerne kan det altså godt se ud som om det danske system 1 er mere grammatikaliseret end de andre systemer.

Samtidig kodning af styrke og kilde

Det danske system 1 er kendetegnet ved at der her samtidigt kodes styrke og kilde. Anderledes forholder det sig med det danske system 2 og det engelske system. Her ser vi en klar arbejdsdeling mellem epistemiske adverbialer og evidentielle adverbialer der udtrykker henholdsvis styrke og kilde.

Tredeling vs. todeling

Endelig drejer den sidste pointe (som i højere grad end de andre har karakter af hypotese) sig om hvordan de to sprog koder evidentialitet. Her ser det ud som om at dansk har en relativt konsekvent tredeling i subjektiv/intersubjektiv/objektiv kilde, hvorimod engelsk har todeling mellem kodet objektiv kilde og ikke-kodet kilde. Det kræver dog yderligere arbejde før det kan afgøres om denne beskrivelse er adækvat.

Henvisninger

- Davidson-Nielsen, N. (1996). Discourse Particles in Danish, i E. Engberg-Pedersen et al., *Content, Expression and Structure: Studies in Danish Functional Grammar*. Amsterdam: John Benjamins, 283-314.
- Dik, S. C. et al. (1990). The hierarchical structure of the clause and the typology of adverbial satellites, i J. Nuyts, A. M. Bolkenstein & C. Vet (red.) *Layers and Levels of Representation in Langue Theory: A functional view*. Amsterdam: John Benjamins, 25-70.
- Greenbaum, S. (1969). *Studies in English Adverbial Usage*. London: Longmans.
- Hansen, E. & L. Heltoft (2003). Kapitel 2. Syntaks, i Hansen & Heltoft *Grammatik over det danske sprog*. Foreløbig udgave. Roskilde Universitetscenter.
- Jacobsen, H. G. (1992). Vist og nok. Om et par formodningsbiord i dansk, i *Mål & Mæle* 15:2, 13-20.
- Jensen, E. S. (2000). *Danske sætningsadverbialer og topologi i diakron belysning*. Ph.d.-afhandling. København: Institut for Nordisk Filologi, KU.

- Kronning, H. (2004). Kunskapens källa och kunskapens styrka: Epistemisk konditionalis i franskan som evidentiellt och modalt grammatisk uttryck, i K. Segerberg (red.), *Kungl. Humanistiska Vetenskaps-Samfundet i Uppsala. Årsbok 2002*, 43-123.
- Krylova, Elvira (2005). Epistemisk polyfoni i danske modalpartikler. *Sproglig polyfoni* 4, 75-87.
- Lyons, J. (1977). *Semantics. Vol. 2*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Preisler, B. (1997). *A handbook of English Grammar on Functional Principles*. (2. udg). Århus: Aarhus University Press.
- Quirk, R. et. al. (1985). *A Comprehensive Grammar of the English Language*. London & New York: Longman.
- Vinterberg & Bodelsen (2003). *Dansk-Engelsk ordbog*. CD-ROM-version. København: Gyldendal.

Andre ressourcer

www.korpus2000.dk

www.infomedia.dk

www.webcorp.org.uk

www.guardian.co.uk

Temporale konjunktioner i dansk

Sune Sønderberg Mortensen

1. Indledning

Blandt underordningskonjunktionerne i dansk finder man de temporale konjunktioner, der kan bruges til at etablere tidslige relationer mellem ledsætningsbegivenheder og oversætningsbegivenheder:¹

- (1) Jeg gik i seng før gæsterne gik hjem
- (2) Gæsterne gik hjem da han var gået i seng
- (3) Mens han lå og sov, gik gæsterne hjem

Ledsætninger der indgår i sådanne tidslige relationer – temporale ledsætninger – er tidsadverbialer, men i modsætning til andre tidsadverbialer som *kl. 2* eller *først på aftenen* udtrykker de ikke en absolut tidsangivelse, men en selvstændig begivenhed der står i en bestemt kronologisk relation til oversætningsbegivenheden.²

Denne artikel er en præsentation af mit igangværende specialearbejde om danske temporale konjunktioners semantik og grammatik. I det følgende lægger jeg ud med at præsentere nogle af de centrale problemstillinger der karakteriserer emnet. Derefter viser jeg på grundlag af konjunktionerne *før*, *siden* og *mens* hvordan detaljerede semantiske analyser af temporale konjunktioner kan danne udgangspunkt for at beskrive og forklare deres grammatiske egenskaber.

1. Begivenhed skal her forstås som State of Affairs i FG-terminologi (Dik 1997).

2. Temporale ledsætninger kan også modificere dele af sætninger, fx nominaler, der har semantisk status af begivenheder. Her behandler jeg kun relationer mellem oversætninger og ledsætninger.

2. Temporale konjunktioner og ledsætninger

2.1. *Dansk grammatik*

Temporale konjunktioner og ledsætninger er i den danske grammatiktradition ikke blevet særlig grundigt behandlet. Perspektivet er med få undtagelser³ top-down, idet beskrivelserne tager udgangspunkt i temporale ledsætninger og derpå bevæger sig 'ned' til de konjunktioner der indleder dem. Fra Diderichsen og frem til i dag beskrives temporale ledsætninger således alment som en perifer gruppe af implikative ledsætninger, dvs. relativsætninger, der i det store og hele indledes af konjunktionerne *når*, *da* og *mens* (Diderichsen 1971 [1946], Hansen 1997, Hansen & Heltoft 2005). Det er altså temporale ledsætningers generelle fællestræk med relativsætninger der er i fokus, snarere end deres særlige temporale egenskaber.

Hos Mikkelsen findes mere indgående semantiske beskrivelser af temporale ledsætninger, og i disse beskrivelser når han omkring et stort antal temporale konjunktioner, der når man rydder lidt op og ud i dem, kan siges at udgøre det centrale inventar i dansk: *før*, *inden*, *indtil*, *efter*, *siden*, *mens*, *idet*, *da* og *når* (Mikkelsen 1975 [1911]). Han opdeler temporale ledsætninger efter deres tidlige placering i forhold til oversætningen og får derved "eftertidige" eller posteriore (indledt af *før*, *inden* og *indtil*), "førtidige" eller anteriore (indledt af *efter* og *siden*), "samtidige" eller simultane (indledt af *mens* og *idet*) og "sam- og førtidige" eller simultan-anteriore (indledt af *da* og *når*) ledsætninger.⁴

Som en konsekvens af top-down-perspektivet kan hverken Mikkelsen eller de Diderichsen-inspirerede fremstillinger redegøre systematisk for det karakteristiske fællestræk ved temporale konjunktioner at de næsten alle kan have funktioner ud over deres temporale funktion(er), fx kausale, finale, konditionale og adversative funktioner. Disse polysemiske egenskaber fremgår kun implicit af de nævnte fremstillinger ved at de samme konjunktioner anføres som indledere til forskellige

3. Fx Hansen, Aa. (1967) og Therkelsen (2003).

4. De latinske betegnelser er den mest udbredte terminologi i den internationale litteratur (fx Hengeveld 1998, Quintero 2002). Da de samtidig – i modsætning til Mikkelsens danske termer – udelukker sammenblanding af objekt- og metasprog, er det dem jeg anvender i det følgende.

typer ledsætninger. Således kan fx temporale og kausale ledsætninger begge indledes af konjunktionen *da* og dermed – ved første øjekast – have sammenfaldende udtryksmuligheder:

(4) Peter lagde sig til at sove da det sidste tog var kørt

Ledsætningen i eksempel (4) kan lige så vel være kausal som rent temporal.

Wiwel anfører med direkte henvisning til Mikkelsens rent semantiske klassificering at disse forskelle ikke er en opgave for grammatikken, og afviser således at beskæftige sig med temporale og andre adverbelle ledsætninger (Wiwel 1901: 326).

Jeg håber – som led i mine indledningsvist anførte målsætninger – at vise at forskellene mellem de temporale konjunktioners temporale og non-temporale funktioner faktisk til dels er en opgave for grammatikken.

2.2. Andre fremstillinger

Blandt de engelsksprogede fremstillinger finder man en del bud på detaljerede analyser af temporale ledsætninger og konjunktioner som afgrænset område, fx Edgren (1971), Heinämäki (1978) og Ritchie (1979).

Heinämäki og Ritchie undersøger systematisk dele af de enkelte temporale konjunktioners logisk-semantiske egenskaber og viser bl.a. at mange af konjunktionerne er underlagt særlige restriktioner mht. tempus og telicitet. Ritchie formulerer fx en regel om tempusoverensstemmelse:

Surface Tense Constraint: If two clauses are joined by a temporal connective, they must both have the same tense. (Ritchie 1979: 113)

Han identificerer desuden forskellige typer af relationer temporale ledsætninger kan have til deres oversætning afhængig af telicitetsforhold, nemlig (i min noget anderledes anvendelse) relationsgrænse,

relationspunkt og relationsinterval (Ritchie 1979: 103ff). Dette vender jeg tilbage til.

Edgren observerer også restriktioner på temporale konjunktioner og konkluderer på baggrund af en række kvantitative undersøgelser at temporale konjunktioner generelt fungerer temporalt når visse grammatiske kriterier for ledsætningens struktur er opfyldt, bl.a.:

- (1) the clause is non-negative ...
- (2) the verbal group is non-modal, or, if modal, contains *can/could*
...
- (3) the T-structure is matched,⁵ or, if unmatched, contains a past modal group in the head clause ... (Edgren 1971: 243).

Disse restriktioner synes at træde klart frem i følgende ugrammatiske eksempler:

- (5) * De stod og ventede indtil bussen ikke kom
- (6) * Jeg tager af sted når Jørgen måske ringer
- (7) * Vi ventede i en evighed før bussen kommer

Edgrens analyse peger i retning af at der faktisk kan opstilles grammatiske kriterier der adskiller de temporale konjunktioners temporale og ikke-temporale funktioner fra hinanden. Men hvis man igen betragter eksempel (4):

- (4) Peter lagde sig til at sove da det sidste tog var kørt

er alle Edgrens kriterier her opfyldt,⁶ og alligevel er det stadig ikke klart hvorvidt der er tale om en temporal eller kausal relation. Man kan til gengæld argumentere for at en temporal konjunktion ikke kan fungere temporalt hvis blot et af kriterierne er uopfyldt. I eksempler hvor Edgrens kriterier således ikke er imødekommet, vil sætningen ofte

5. Dvs. ledsætningens tempus er i overensstemmelse med oversætningens tempus.

6. Ud over de tre ovenfor nævnte har Edgren to kriterier, som jeg her vælger at se bort fra, da jeg finder dem problematiske, og de kræver yderligere forklaring og plads. Det skal dog fastslås at alle hendes kriterier opfyldes af eksempel (4).

enten være ugrammatisk som i (5) – (7) eller etablere en non-temporal relation som i følgende omskrivninger af (4), hvor konjunktionen i alle tre tilfælde fungerer kausalt:

- (8) Peter lagde sig til at sove da det sidste tog ikke var kørt
- (9) Peter lagde sig til at sove da det sidste tog måske var kørt
- (10) Peter lagde sig til at sove da det sidste tog er kørt

Fælles for de nævnte fremstillinger er imidlertid at de ikke giver klare semantiske forklaringer på de nævnte grammatiske observationer. Der ekspliciteres ikke sammenhænge mellem konjunktionernes leksikalske og grammatiske egenskaber, og det forklares ikke at den temporale funktion i bestemte kontekster kan etableres selv når reglerne er brudt:

Brud på reglen om negation:

- (11) Jeg er ked af det og forvirret, for det var anderledes da vi ikke boede sammen
(www.oestrogen.dk)

Brud på reglen om modalitet:

- (12) Man vil også se at nogle unge får lov til at holde orlov i 3-6 måneder mens de måske tager til udlandet eller afprøver drømmen om at blive kunstner eller rockstjerne
(www.kompetencecirklen.dk)

Brud på reglen om tempusoverensstemmelse:

- (13) Han havde her til eftermiddag et møde med politidirektør Hanne Bech Hansen, Københavns Politi, før han i morgen mødes med Frank Jensen
(www.danske-nyheder.dk)

Sammenfattende er der i de eksisterende fremstillinger af temporale konjunktioner og ledsætninger ikke gjort meget ud af at undersøge og beskrive sammenhængene mellem semantiske og grammatiske egenskaber. I den danske grammatiktradition har fokus været på generelle ledsætningskategorier, og der har kun været interesse for temporale ledsætninger og konjunktioner i det omfang de har illustreret mere generelle betragtninger, fx som grænsetilfælde mht.

implikative ledsætninger. De engelsksprogede fremstillinger tager i højere grad fat i de enkelte temporale konjunktioner, men ekspliciterer ikke sammenhænge mellem semantiske og grammatiske egenskaber.

I det følgende anlægger jeg et bottom-up-perspektiv og undersøger først konjunktionen *før*s leksikalske egenskaber og konstruktionsmuligheder og derefter dens betingelser for at etablere temporale og non-temporale relationer. Endelig sammenligner jeg kort *før* med konjunktionerne *siden* og *mens*. Disse tre konjunktioner repræsenterer hhv. kategorierne posterior, anterior og simultan såvel som relationstyperne relationsgrænse, relationspunkt og relationsinterval.

3. Før

3.1. Indledende bemærkninger

Før er en posterior konjunktion, dvs. dens temporale funktion er at placere ledsætningsbegivenheden kronologisk senere end oversætningsbegivenheden. Der er dog mere at sige om dens temporale egenskaber – eller dens temporalitet – og for at redegøre for nogle vigtige nuancer introducerer jeg i løbet af analysen en grafisk model til at illustrere *før*s temporalitet. Modellen bygger til dels på Heinämäkis (1978) og Ritchies (1979) resultater.

3.2. Temporal funktion

Som tidligere forklaret har temporale konjunktioner særlige egenskaber med hensyn til telicitet og tempus. *Før*s temporalitet afhænger af bestemte telicitetsforhold, og derfor undersøger jeg først systematisk telicitetsmulighederne i oversætningsbegivenheder og ledsætningsbegivenheder. Jeg opererer med to telicitetsmuligheder: afsluttet begivenhed og uafsluttet begivenhed.

3.2.1. Afsluttede begivenheder i oversætning og ledsætning

Eksempel (14) består af afsluttede begivenheder i både over- og ledsætning:

(14) Jeg gik i seng før gæsterne gik hjem

Med udgangspunkt i (14) kan man konstruere en model som i fig. 1:

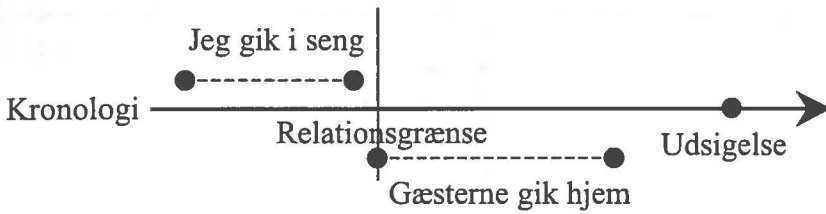

Fig. 1: Før, model af eksempel (14)

Begivenheden 'jeg gik i seng' er afbildet som et **lukket** interval (dvs. med en prik i hver ende) oven for kronologiaksen, og begivenheden 'gæsterne gik hjem' ses som et lukket interval neden for akse. Præteritumformen betyder at udsigelsespunktet befinder sig senere end begivenhederne, hvilket er vist med prikken længst til højre.

Det er afgørende at punkternes placering i forhold til hinanden udelukkende er relativ. Det fremgår ikke af (14) hvor lang tid begivenhederne tager, kun at den ene begivenhed bliver afsluttet på et eller andet tidspunkt før den anden begivenhed starter. Det er altså muligt at 'jeg' gik i seng tre timer før gæsterne begyndte at gå hjem, eller umiddelbart før.

Der er med andre ord en grænse for hvor langt begivenheden kan strække sig, og det er ledsætningsbegivenhedens startpunkt der sætter denne grænse, som jeg kalder en relationsgrænse (RG).

3.2.2. Uafsluttet oversætningsbegivenhed

Eksempel (15) har ligesom eksempel (14) en afsluttet ledsætningsbegivenhed, men her er oversætningsbegivenheden uafsluttet:

- (15) Vi skrev for erhvervslivet før erhvervslivet opdagede internet
 tet
 (www.terselycogent.com)

Oversætningsbegivenhedens uafsluttethed har konsekvenser for modellens udfyldning, jf. fig. 2:

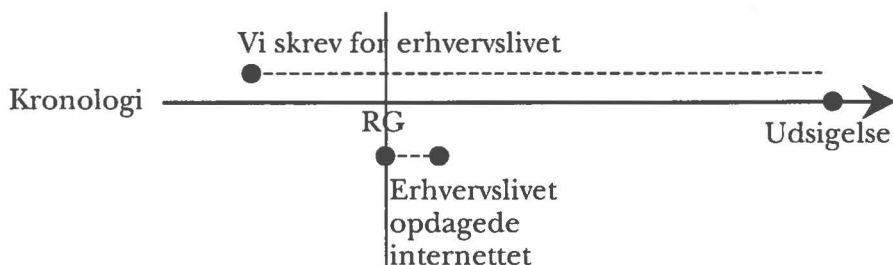

Fig. 2: Før, model af eksempel (15)

I fig. 2 er den **uafsluttede** oversætningsbegivenhed afbildet som et **åbent** interval (dvs. det har kun prik i den ene ende). Sætningen er et reklameslogan hvor firmaet bryster sig af at være erfarne. De startede med at skrive for erhvervslivet for længe siden, 'før erhvervslivet opdagede internettet'. Men sloganet skal næppe forstås således at erhvervslivets opdagelse af internettet betød at firmaet standsede sine aktiviteter.

Oversætningsbegivenhedens start ligger altså før ledsætningsbegivenhedens start, men slutpunktet er udefineret, og det skyldes at oversætningsbegivenheden er uafsluttet. Hvis der havde stået:

- (16) Vi skrev tre pressemeddelelser for erhvervslivet før erhvervslivet opdagede internettet

dvs. hvis oversætningsbegivenheden var afsluttet, ville den være helt afviklet før ledsætningsbegivenheden startede, svarende til eksempel (14). Før's temporalitet er altså afhængig af teliciteten i oversætningsbegivenheden.

3.2.3. Uafsluttet ledsætningsbegivenhed

For at fuldende billedet præsenterer jeg også en konstruktion med uafsluttet ledsætningsbegivenhed:

- (17) I virkeligheden, så kendte jeg avantgardemusikken før jeg kendte den traditionelle musik
(www.cinemazone.dk)

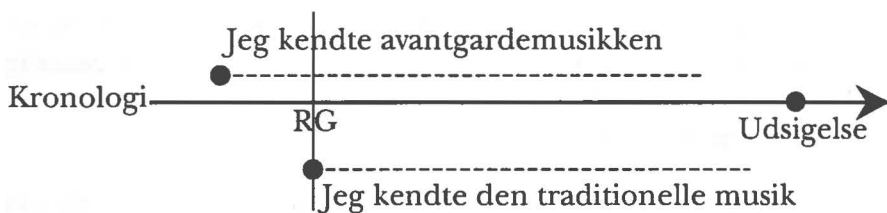

Fig. 3: Før, model af eksempel (17)

Ledsætningsbegivenhedens uafsluttedhed har ikke konsekvenser for den temporale relation. Ledsætningsbegivenheden har den ene temporale funktion at dens startpunkt sætter relationsgrænsen. Det er således startpunktet alene der forankrer oversætningsbegivenheden, i dette tilfælde ved at markere overgangen fra 'ikke at kende' til 'at kende den traditionelle musik'.

Således er oversætningsbegivenhedens telicitet afgørende for den temporale relation *før* etablerer, mens ledsætningsbegivenhedens telicitet er irrelevant.

3.3. Negation og modalitet

Som Edgren påpeger, er det i mange tilfælde problematisk at have negation eller modale elementer i temporale ledsætninger:

(18) * Jeg gik i seng før gæsterne **ikke** gik hjem

(19) ?? Jeg gik i seng før gæsterne **formentlig** gik hjem

I bestemte kontekster forekommer dog sådanne konstruktioner:

(20) Morgenens skulle jo ikke lige ødelægges fem minutter før jeg **ikke** ser ham nogle timer
(www.aeris.dk)

(21) Her er jeg villig til at indgå væddemål – du bliver smidt ud eller oplever din første karantæne på Silkeborg Stadion, før jeg **ikke** længere får lov at skrive om SIF i avisen? Vi kan sætte en pakke kinesere på højkant
(www.sif4ever.dk)

- (22) Der er således lagt op til et omfattende møde med flere store udfordringer for det danske formandskab før man **formentlig** får en historisk aftale på plads
(www.landbrug.dk)

Selvom konstruktionerne kan virke opsigtsvækkende, er der tale om legitime udstrækninger af hvad en begivenhed kan være: I (20) og (21) må ledsætningsbegivenhederne tolkes som tilstande hvori noget bestemt **ikke** er tilfældet⁷. Denne tolkning er blot svær at gennemføre inden for den kontekst fx (18) udpeger. Negerede *før*-ledsætninger kan lade sig gøre, men skurrer gerne i ørerne fordi *før* tvinger en afsluttedes-tolkning ned over ledsætningsbegivenheden, der ellers – på grund af negationen – er uafsluttet.

(22) er tillige fuldt legitim og viser at en *før*-ledsætning også kan udtrykke indhold ud over det rent propositionelle, dog stadig i et fastlagt kronologisk forhold til oversætningen.

Negation og modale elementer kan således ikke siges at være kriterier for at afgøre om *før* fungerer temporalt.

3.4. *Tempus og udsigelsespunkt*

Førs temporalitet afhænger ikke af tempus. Tempus er udtryk for udsigelsens placering i forhold til de begivenheder der beskrives, og hvis der fx havde været præsens i de eksempler der er afbildet ovenfor, ville det blot svare til at udsigelsen var placeret til venstre for begivenhederne.

Når fx Ritchie hævder at tempus skal være ens i over- og ledsætning, antager han at udsigelsen nødvendigvis er placeret enten *før* eller *efter* begge begivenheder. I konjunktionen *førs* tilfælde kan udsigelsen imidlertid også placeres **imellem** de to begivenheder, hvilket resulterer i forskellige tempora i over- og ledsætning, som det var tilfældet i eksempel (17), der her gentages:

- (17) Han havde her til eftermiddag et møde med politidirektør Hanne Bech Hansen, Københavns Politi, før han i morgen mødes med Frank Jensen

7. Negation anses af flere som en særlig durativ telicitetsmarkering, jf. Karttunen (1974: 284).

(17) kan afbildes således i modellen:

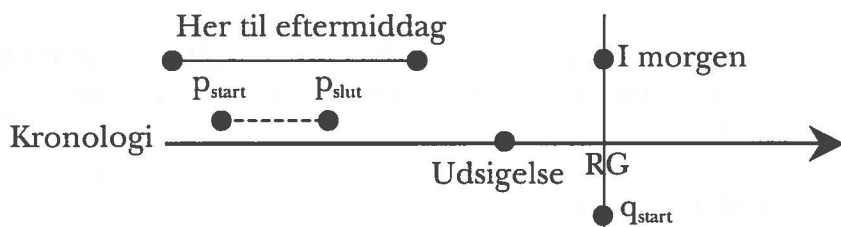

Fig. 5: Før, model af eksempel (17)

De to begivenheder, som her kaldes p og q , finder sted inden for de tidsrammer sætningen udspecificerer, hhv. 'her til eftermiddag' og 'i morgen'. Tempusvalget angiver at udsigelsespunktet befinder sig senere end 'her til eftermiddag' og p , men tidligere end 'i morgen' og q_{start} .

Denne konstruktion kan lade sig gøre på grund af relationsgrænsen, som netop giver mulighed for en periode mellem oversætningsbegivenheden og ledsætningsbegivenheden hvor udsigelsen kan placeres. Det er dog en betingelse at det fremgår klart, dvs. ved hjælp af tidsadverbialer, at oversætningsbegivenheden fandt sted i fortiden, og ledsætningsbegivenheden vil finde sted i fremtiden:

- (23) ? Han havde et møde med politidirektør Hanne Bech Hansen før han mødes med Frank Jensen
- (24) Han havde **her til eftermiddag** et møde med Politidirektør Hanne Bech Hansen før han **i morgen** mødes med Frank Jensen

Endelig skal de valgte tempora muliggøre at *før*s posterioritet overholdes, dvs. der kan ikke byttes rundt på begivenhedernes rækkefølge.

3.5. Non-temporale funktioner

3.5.1. Finale funktioner

Før har ud over sin temporale funktion tre forskellige non-temporale funktioner. To af dem er finale funktioner, hvilket betyder at begiven-

heden i *før*-ledsætningen fungerer som en slags resultat eller konsekvens i forhold til oversætningsbegivenheden:

- (25) Men det reelle antal cykeluheld er langt højere. Det **skal** nok ganges med fire eller fem før det svarer til virkeligheden (Korpus 2000)
- (26) **Gå hjem før** jeg giver jer alle en smertelig lærestreg!
(www.selvsving.dk)

I (25) fører realiseringen af oversætningsbegivenheden til realiseringen af ledsætningsbegivenheden, og i (26) fører realiseringen af oversætningsbegivenheden til **forhindringen** af ledsætningsbegivenheden.

Begge de ovenstående relationer, som jeg kalder hhv. en **positiv final** relation og en **negativ final** relation, er på overgangen til konditionalrelationer: hhv. *hvis p, så q* og *hvis ikke p, så q*. Dette skyldes imidlertid ikke specifikt *førs* semantik, men valget af non-realiseret i oversættelserne, dvs. hhv. *skal* og imperativ, der blot tilføjer den information om *før*-ledsætningens finale indhold at det (endnu) ikke er realiseret. Både den positive finale og negative finale funktion af *før* forekommer dog også i kontekster hvor den konditionale semantik ikke er til stede. Således er det afgjort at ledsætningsbegivenhederne er hhv. realiseret og ikke realiseret i (27) og (28):

- (27) Der skulle hollandsk hjælp til før det lykkedes danskerne at udligne.
(Korpus 2000)
- (28) Det store flertal af de unge tegnere og digtere døde før de blev voksne
(Korpus 2000)

Endelig kan der etableres en slags kausal relation hvis oversættelsen negeres:

- (29) Det kan være en stor oplevelse at opleve et vildt dyr i sine naturlige

omgivelser, men for nogle mennesker er det ikke nok. De er **ikke** tilfredse før de får billeder med hjem
(www.dr.dk)

Her er det oversætningen og ikke ledsætningen der har final funktion, idet oversætningsbegivenheden (inklusive negation) forhindres hvis ledsætningsbegivenheden realiseres. Ledsætningen udtrykker således en årsag. Denne *ikke p, medmindre q*-relation er ligesom de to andre non-temporale relationer i høj grad kontekstuel betinget. Fx ville (28) kun kunne læses som temporal selvom oversætningen blev negeret. Der kan dog opstilles leksikalsk-grammatiske kriterier for *før*'s tre non-temporale funktioner.

3.5.2. Kriterier for positiv final funktion

To kriterier skal imødekommes for at *før* kan få positiv final funktion. Det ene er at oversætningens propositionelle indhold skal modificeres af en nødvendighedsmarkør, fx *skulle, måtte, være nødt til* mv. Fjerner man fx nødvendighedsmarkøren fra (27), kan relationen kun tolkes som temporal:

(30) Der kom hollandsk hjælp til *før* det lykkedes danskerne at ud-
ligne

Det andet kriterium er at der ikke kan indgå adled til *før*, som fx *en halv time før, umiddelbart før* eller *et år før*, da de ligeledes resulterer i en rent temporal relation (eller en meningsløs sætning):

(31) Der skulle hollandsk hjælp til **umiddelbart før** det lykkedes dan-
skerne at udligne

(32) ?? Det skal nok ganges med fire eller fem **en halv time før** det
svarer til virkeligheden

3.5.3. Kriterier for negativ final funktion

Kriteriet vedr. adled gælder tillige her, og derudover er kriteriet for at *før* kan få negativ final funktion, at oversætningen er konstrueret så den kan få regulativ sproghandlingsværdi, fx med brug af imperativ som i (26) eller modalverber:

- (33) Kan I gå hjem før jeg giver jer alle en smertelig lærestreg!
 (33a) I skal gå hjem før jeg giver jer alle en smertelig lærestreg!
 (33b) Mon ikke vi bør gå hjem før han giver os alle en smertelig lærestreg?

En sætning med negativ final *før*-ledsætning skal kunne fungere regulativt fordi *før*-ledsætningen fastsætter en tidsfrist (samt konsekvensen af ikke at overholde den), og en tidsfrist forudsætter en handling der skal udføres.

3.5.4. Kriterier for kausal funktion

Ud over adleds-kriteriet, som også gælder her, er kriteriet for *før*'s kausale funktion det allerede nævnte at oversætningen skal være negeret.

3.6. Opsummering

Før har som kodet indhold den funktion at etablere en relationsgrænse, der markerer starten på ledsætningsbegivenheden og grænsen for oversætningsbegivenheden, medmindre oversætningsbegivenheden er uafsluttet.

Før insisterer i stor udstrækning på at fungere temporalt. Den temporale funktion accepterer enhver kombination af afsluttede og uafsluttede begivenheder i over- og ledsætning, og en temporal *før*-ledsætning kan i visse kontekster tåle negation, modale elementer og tempusuoverensstemmelse. *Før* har altid – hvis sætningen fungerer – temporal funktion når den er knyttet til et tidsadverbielt adled, og den temporale funktion kan også opretholdes når betingelserne for non-temporal funktion er til stede.

Før har mindst tre non-temporale funktioner, en positiv final, en negativ final og en kausal funktion. De er alle kontekstafhængige, men forudsætter hhv. nødvendighedsmarkører, konstruktioner der tillader regulative sproghandlinger, og negation af oversætningen.

4. Siden

4.1. Temporal funktion

Siden er en anterior konjunktion, dvs. dens temporale funktion er at placere ledsætningens indhold kronologisk tidligere end oversætningens

gens indhold. Den adskiller sig desuden fra *før* ved sin ringe fleksibilitet. Den kan kun fungere temporalt i konstruktioner med præsens perfektum eller præteritum perfektum i oversætningen og præteritum i ledsætningen:

- (34) Han har fisket stør siden han var 13
(Korpus 2000)

Jeg gennemgår ikke telicitetsvarianterne, men nævner blot at oversætningsbegivenhederne på grund af perfektumkravet altid er uafsluttede, og at ledsætningsbegivenhedernes telicitet ikke har konsekvens for *sidens* temporalitet.

Siden etablerer ikke en relationsgrænse, men et relationspunkt (RP):

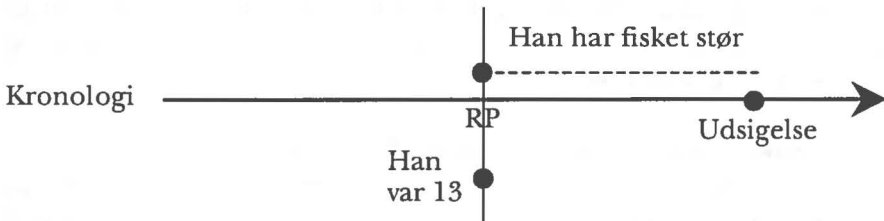

Fig. 6: *Siden*, model af eksempel (34)

Siden bevirker at oversætningsbegivenheden i alle tilfælde strækker sig hele vejen tilbage til ledsætningsbegivenheden. Da det ikke er muligt at oversætningsbegivenheden kunne være startet senere end ledsætningsbegivenheden, er der altså tale om et relationspunkt og ikke en relationsgrænse.

Denne distinktion kan kaste lys over *sidens* strenge krav til tempus. Efter som oversætningsbegivenheden rækker helt tilbage til ledsætningsbegivenheden, som er et punkt uden udstrækning, er der ikke mulighed for at rokere rundt med udsigelsen og de to begivenheder. Denne semantiske restriktion kommer til udtryk i de nævnte tempuskra⁸.

8. Andre relationspunkt-konjunktioner, som fx *indtil*, lader denne restriktion komme til udtryk i et krav om tempusoverensstemmelse.

4.2. *Non-temporal funktion*

Sidens non-temporale funktion er kausal i den forstand at *siden* gør ledsætningens indhold til en forklaring på den sproghandling oversætningen realiserer (Therkelsen 2003: 6):

- (35) Overvejer du forbrugsafregnet ADSL siden du spørger om regningerne?
(www.itzonen.dk)
- (36) Men resten tænker, at de da må være dumme, siden de ikke forstår øvelsen
(www.dgi.dk)

Sidens kausale funktion bibeholder det anteriore element af dens temporale funktion, nemlig at ledsætningens indhold finder sted forud for oversætningens. Tempuskravene falder dog bort, og dermed er det muligt at anvende dem som kriterier for både den temporale og non-temporale funktion.

4.3. *Kriterier for temporal og non-temporal funktion*

En konstruktion med *siden* etablerer i alle tilfælde temporal funktion hvis den er knyttet til et adled som fx *lige*, og konstruktionen tillige opfylder tempuskravene. Fx kan (35) og (36) omskrives så de med lidt god vilje kan tolkes som temporale:

- (37) Har du overvejet forbrugsafregnet ADSL lige siden du spurgte om regningerne?
- (38) ? Men resten tænker at de da må have været dumme lige siden de ikke forstod øvelsen

Endelig kan man (ud over (38)) finde eksempler på at negation af en temporal ledsætning også for *sidens* vedkommende går an:

- (39) Forholdet mellem Mikkeline Kirkegaard, Dansk Kunstsøjteforbund og Team Danmark har været anstrengt siden hun **ikke** fik lov til at deltage i vinter-OL i Salt Lake City i starten af året fordi hun formelt ikke opfyldte udtagelseskravene
(www.dillesport.dk)

ligesom modale elementer heller ikke kan gøres til kriterier:

- (40) Endnu et stærkt hold med erfarne ryttere som Beloki (bliver spændende at se om han har genfundet formen som har svigtet han (sic) lige siden han **vel** havde en reel chance for at slå Armstrong, da han styrtede ned at (sic) bjerget)
(<http://debat.tv2.dk>)

Dog er *siden* mere tilbøjelig end *før* til at fungere non-temporalt, og i de fleste tilfælde er negation eller modale elementer i ledsætningen indikatorer på kausal funktion. Der er imidlertid et afgørende kriterium for at en *siden*-ledsætning kan være kausal, og det er som vist fraværet af en perfektumform i oversætningen og en præteritumform i ledsætningen, der enten udløser den non-temporale funktion eller gør sætningen ugrammatisk.

5. Mens

5.1. Temporal funktion

Mens er en simultan konjunktion, dvs. den placerer ledsætningsbegivenheden samtidigt med oversætningsbegivenheden. Den etablerer et relationsinterval (RI), hvori oversætningsbegivenheden finder sted:

- (41) I "Dave" får præsidenten et slagtilfælde mens han piller ved sekretæren
(Korpus 2000)

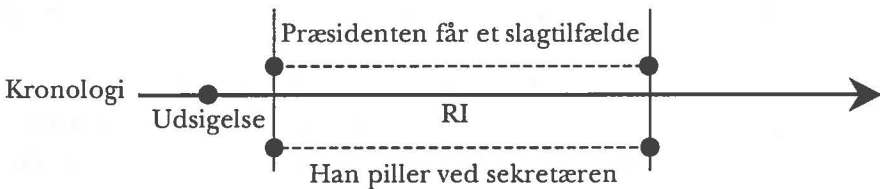

Fig. 7: *Mens*, model af eksempel (41)

Mens bevirker at den afsluttede oversætningsbegivenhed i (41) maksimalt kan udstrække sig fra starten til slutningen af ledsætningsbegivenheden, dvs. den kan også finde sted fx i en kort periode midt i forløbet.

Er der tale om en uafsluttet oversætningsbegivenhed, ser billedet anderledes ud:

- (42) Jeg er blevet opsagt med den begrundelse at jeg har deltaget i frivilligt arbejde mens jeg var syg
(www.kandu.dk)

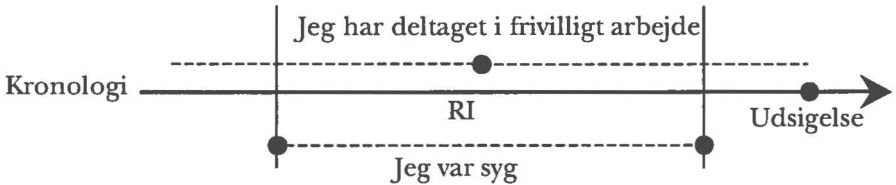

Fig. 8: *Mens*, model af eksempel (42)

I (42) er det ikke afgjort hvornår det frivillige arbejde er blevet indledt eller afsluttet, kun at det i en vis periode har foregået samtidigt med ledsætningsbegivenheden. Prikken i midten af oversætningsintervallet indikerer således at oversætningsbegivenheden har fundet sted inden for relationsintervallet. Oversætningsintervallet er derudover åbent i begge ender for at indikere at begivenheden kan være startet før relationsintervallet og sluttet efter det.

Både i (41) og (42) er ledsætningsbegivenhederne uafsluttede. *Mens* tvinger uafsluttedhed ned over enhver ledsætning, fx således at følgende omskrivning:

- (43) I "Dave" får præsidenten et slagtilfælde mens han åbner vinduet

har en uafsluttet ledsætningsbegivenhed på trods af at begivenheden i en selvstændig sætning ville være afsluttet. Denne egenskab ved *mens* betyder at ledsætningsbegivenhedens telicitet er irrelevant for temporaliteten.

Ligesom *før* er *mens* ikke underlagt nogen absolutte tempusrestriktioner, men på grund af simultaniteten er valgene af tempus i over- og ledsætning afhængige af hinanden. Som (42) illustrerer, går det an med præsens perfektum i oversætningen og præteritum i ledsætningen, men eftersom udsigelsen ikke kan placeres mellem to begivenheder der

ligger oven i hinanden, kan der ikke være uoverensstemmelse mellem simple tempora:

(44) *Jeg deltager i frivilligt arbejde mens jeg var syg

5.2. *Non-temporal funktion*

Ud over den temporale relation kan *mens* etablere en adversativ relation, idet ledsætningsbegivenheden fremstilles som en modsætning til oversætningsbegivenheden:

(45) Tatoveringen kan aflæses umiddelbart mens aflæsning af chippen kræver en såkaldt scanner
(Korpus 2000)

5.3. *Kriterier for temporal og non-temporal funktion*

Når den adversative funktion bruges, er *mens* ikke underlagt krav om tempusoverensstemmelse og simultanitet, og på den baggrund kan man i begrænset omfang opstille kriterier der adskiller de to funktioner fra hinanden.

Et kriterium for at *mens* kan få temporal funktion, er således at tempus er sammenfaldende i over- og ledsætning, eller der indgår en perfektumform i konstruktionen. Den non-temporale funktion (eller en meningsløs sætning) etableres i alle tilfælde når der er forskellige tempora i over- og ledsætning, men den kan også etableres alene ved at begivenhederne tolkes som værende i et modsætningsforhold. Negation og modale elementer er ligesom for *siden* ikke egentlige kriterier, men er gerne indikatorer på non-temporal funktion.

Mens er ligesom *siden* relativt tilbøjelig til at optræde non-temporalt. Den har dog en mere glidende overgang mellem de to funktioner end *siden*, og det er i relativt høj grad kontekstuelle faktorer der udpeger dens endelige funktion.

6. Konkluderende bemærkninger

Jeg har vist hvordan man kan inddele danske temporale konjunktioner efter to parametre. På den ene side kan de inddeles efter hvilken

kronologi de etablerer. De analyserede konjunktioner, *før*, *siden* og *mens*, er prototypiske, idet de repræsenterer hhv. de posteriore, de anteriore og de simultane konjunktioner. På den anden side kan de temporale konjunktioner inddeles efter hvilken type relation de skaber til oversætningen, og her er *før*, *siden* og *mens* også prototypiske, idet de repræsenterer hhv. typerne relationsgrænse, relationspunkt og relationsinterval. På den baggrund har jeg redegjort for de tre konjunktioners temporale og non-temporale funktioner og diskuteret hvorvidt der kan opstilles leksikalsk-grammatiske kriterier for de enkelte funktioner.

Det ser ikke ud til at man kan komme særlig langt ad rent strukturel vej. Fx er tempusoverensstemmelse ikke i sig selv en tilstrækkelig betingelse for at etablere en kausal *siden*-ledsætning, ligesom en oversætning i imperativ ikke i sig selv resulterer i en negativ final *før*-ledsætning. Til gengæld giver de detaljerede semantiske analyser mulighed for at identificere, eksplicite og forklare **nødvendige** betingelser for konjunktionernes forskellige funktioner, hvad enten betingelserne er af grammatisk, leksikalsk eller pragmatisk art.

Jeg finder den danske grammatiktraditions redegørelse for emnet utilfredsstillende, idet top-down-perspektivet synes at have låst analyserne fast i unødvendige generaliseringer. Alle andre temporale konjunktioner end *da*, *når* og *mens* er blevet mere eller mindre negligeret, og da disse tre konjunktioner alle har simultanitet som et definerende træk, savner analyserne repræsentativitet.

Jeg håber med denne artikel at have illustreret relevansen af at undersøge konjunktioner frem for blot ledsætninger, og at jeg har vist at de temporale konjunktioner fortjener større opmærksomhed end de hidtil har fået.

Henvisninger

- Diderichsen, P. (1971) [1946]. *Elementær dansk Grammatik* (5. udg.). København: Gyldendal.
- Dik, S. (1997). *The Theory of Functional Grammar, Part 2*, K. Hengeveld (red.). Berlin: Mouton de Gruyter.

- Edgren, E. (1971). *Temporal Clauses in English*, Studia Anglistica Upsaliensia 9, Acta Universitatis Upsaliensis. Uppsala.
- Hansen, Aa. (1967). *Moderne Dansk*. København: Det Danske Sprog- og Litteraturselskab.
- Hansen, E. (1997). Kriterier for inddeling af ledsætninger, i P. Colliander og I. Korzen (red.). *Ny Forskning i Grammatik: Fællespublikation 5: Sophienbergssymposiet 1997*, 7-22. Odense: Odense Universitetsforlag.
- Hansen, E. & Heltoft, L. (2005). *Grammatik over det Danske Sprog, kap. 14: Ledsætninger*. Foreløbig udgave. Roskilde: Roskilde Universitetscenter.
- Heinäsmäki, O. (1978). *Semantics of English Temporal Connectives*. Indiana: Indiana University Linguistics Club.
- Hengeveld, K. (1998). Adverbial clauses in the Languages of Europe, i J. van der Auwera & D. P. Ó Baoill (red.). *Adverbial Constructions in the Languages of Europe*, 335-419. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Karttunen, L. (1974). Until, *Papers from the Tenth Regional Meeting of the Chicago Linguistic Society*, 284-97. Chicago, Ill.: Chicago Linguistic Society.
- Mikkelsen, K. (1975) [1911]. *Dansk Ordføjningslære: med sproghistoriske tillæg: håndbog for viderekomne og lærere*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Quintero, M. J. P. (2002). Adverbial Subordination in English: A Functional Approach, *Language and Computers: Studies in Practical Linguistics No. 41*. Amsterdam.
- Ritchie, G. D. (1979). Temporal Clauses in English, *Theoretical Linguistics* 6 (1), 87-115.
- Therkelsen, R. (2003). The Functions of Danish Causal Conjunctions, i A. Dahl, K. Bentzen, P. Svenonius (red.). *Proceedings of the 19th Scandinavian Conference of Linguistics*, 446-56. Tromsø: University of Tromsø.
- Wiwel, H. G. (1901). *Synspunkter for Dansk Sproglære*. København: Det Nordiske Forlag.

“Maybe she thinks you’ll marry her”

Et litterært blik på Hallidays modalitetsbegreb

Nina Nørgaard

1. Indledning

Denne artikel udspringer fra mit arbejde med Hallidays Systemisk Funktionelle Lingvistik (SFL) og dens anvendelse i litterær analyse (Nørgaard 2003). I dette arbejde viste modalitet sig at være et yderst relevant analyseredskab til at forankre den litterære analyse solidt i tekstens sproglige udtryk, men samtidig afslørede det konkrete analysearbejde forskellige problemfelter i Hallidays behandling af modalitet. Jeg vil i denne artikel kort præsentere Hallidays modalitetsbegreb og demonstrere dets anvendelighed i litterær analyse. Formålet med mit indlæg er dobbelt, da jeg ud over praktisk analyse af en litterær tekst vil benytte mine litterære data som oplæg til en kritisk diskussion af visse aspekter af Hallidays modalitetsbegreb – herunder hans såkaldte ‘modalitetsmetaforer’ samt ‘usuality’ som en modal kategori.¹

2. Hallidays modalitetsbegreb

Modalitet anskues i SFL som en ressource, hvormed vi skaber interpersonel betydning, idet modalitet udtrykker afsenderens holdning til det sagte i en meget bred forstand. Ifølge Halliday er modalitet det, der ligger mellem positiv og negativ polaritet, dvs. mellem *yes* og *no* samt mellem *do* og *don’t*. Mellem de polære udsagn: *She is tired* og *She is not tired* har vi således modale udsagn så som *She may be tired*, *She is certainly tired*, *She ought to be tired*, osv. Der opereres inden for SFL med fire overordnede modalitetskategorier, ‘probability’, ‘usuality’, ‘obligation’ og

1. Jeg vil gerne takke Carl Bache samt deltagerne i Sixtusseminaret 2005 for konstruktiv respons på mit indlæg.

‘inclination’, der hver især knytter sig til sprogets overordnede ytringsfunktioner. Således er ‘probability’ og ‘usuality’ de to typer modalitet, der forekommer i udvekslingen af information (*I may do the cooking, I always do the cooking*), hvorimod ‘obligation’ og ‘inclination’ udgør den modalitet, vi ser i udvekslingen af ‘goods & services’ (*I must do the cooking, I’m determined to do the cooking*). I SFL-terminologien kategoriseres ‘probability’ og ‘usuality’ som ‘modalization’,² mens ‘obligation’ og ‘inclination’ kaldes ‘modulation’.³

Som skitseret ovenfor er Hallidays modalitsopfattelse altså på overfladen forholdsvis enkel og let operationaliserbar. På detailplanet kompliceres den imidlertid noget af underkategoriseringerne ‘value’ og ‘orientation’. Hvis vi tager ‘value’ som eksempel, kan man fx inden for ‘probability’ skelne mellem *certain* (høj), *probable* (medium) og *possible* (lav) og inden for usuality mellem *always* (høj), *usually* (medium) og *sometimes* (lav) (Halliday 2004: 620). Ifølge Halliday (2004: 621) ender vi med et system af ikke mindre end 144 modalitetskategorier samt med en afsluttende bemærkning om, at “The actual number of systematic distinctions that are made in this corner of the language runs well into the tens of thousands” (2004: 624). På et overordnet plan berører disse udtalelser en helt central tendens og til dels også et centralt problem ved SFL, nemlig tendensen til en overordentligt høj detaljeringsgrad i kategoriseringen af forskellige sproglige fænomener samt spørgsmålet om, hvor hensigtsmæssig en sådan detaljeringsgrad i virkeligheden er. Man kan naturligvis argumentere for det synspunkt, at da sprog er en yderst kompleks størrelse (ligesom den verden, det repræsenterer/konstruerer), må den lingvistiske teori, der søger at gribe sproget, ligeledes være kompleks. Inden for det systemisk funktionelle paradigme ser man imidlertid til tider en tendens til at udvikle et så detaljeret lingvistisk beskrivelsesapparat, at målet nærmest synes at være et isomorft forhold mellem teori og det sprog, teorien søger at beskrive. I sin yderste konsekvens er et sådant 1:1-forhold mellem teori og genstandsfelt naturligvis helt urealistisk, men man bør holde sig for øje, at en sådan teori ydermere ville være ganske uden nytte. Enhver teori er jo netop generaliseringer, og som Harder (2005) så

2. Traditionel epistemisk modalitet.

3. Traditionel deontisk modalitet.

rigtigt bemærker, bør vi være yderst bevidste om den bagvedliggende motivation for vore kategorier samt åbne for at justere teorien, når vi møder data, der ikke umiddelbart kan beskrives inden for de givne teoretiske rammer.⁴

Når dette er sagt, er modalitesbegrebet i SFL med de fire overordnede kategorier, 'probability', 'usuality', 'obligation' og 'inclination', forholdsvis let at håndtere i litterær analyse og et givende analyseredskab i afdækningen af nogle af de interpersonelle relationer, der er på spil i en given tekst.⁵ Jeg skal i det følgende eksemplificere dette i en modalitesanalyse af James Joyces novelle "Two Gallants" (1914/1992),⁶ idet jeg løbende vil kaste et kritisk blik på de problemfelter ved teorien, denne analyse måtte pege på.

3. Modalitetsanalyse af "Two Gallants"

"Two Gallants" ("To Kavalerer") er en realistisk novelle om degenereret ridderlighed, i hvilken to unge irske mænd udnytter en tjenestepiges forelskelse i den ene til at få hende til at stjæle sig penge og gode cigarer. Novellens plot er simpelt: Lenehan og Corley følges til det sted, hvor Corley skal mødes med sin pige, og diskuterer på vejen Corleys erfaringer med kvinder. Corley møder pigen og efterlader Lenehan til formålsløs vandring rundt i Dublin. Da Corley kommer tilbage, får han pigen til at hente sig en guldmønt, som hun enten selv har sparet op eller stjålet fra sit herskab.

Modalitet er ikke et prominent træk ved "Two Gallants". Ikke desto mindre spiller denne interpersonelle sproglige ressource en væsentlig rolle i karakteriseringen af novellens to hovedpersoner samt i konstruktionen af den interpersonelle kommunikation, der foregår mellem

4. Harder (2005) kritiserer netop SFL for ikke at leve op til disse krav og peger desuden på andre problemer ved Hallidays funktionelle lingvistik – et sundt omend noget harskt indspark til alle, der arbejder med SFL, som kan og forhåbentlig vil bidrage til konstruktiv dialog om teoriens stærke og svage sider.

5. Et andet aspekt af tekstens interpersonelle betydninger kan afdækkes med en mood-analyse, hvor der fokuseres på karakterernes (og fortællerens) valg af ytringsfunktioner og deres leksikogrammatiske realiseringer (jf. fx Nørgaard 2003: 91-103).

6. I det følgende har mine referencer til novellen formen: (sidedetal. linje(r)). I citater fra novellen er al brug af fed min markering.

forfatter og læser via novellens fortæller. Jeg skal i det følgende søge at afdække, hvorledes Lenehans og Corleys modalitetsvalg er med til at konstruere de to karakterer samt hvilken rolle, modalitet spiller på novellens fortællerniveau.

En modalitetsanalyse af Corleys diskurs er forholdsvis simpel, da han sjældent gør brug af modalitet. Når det sker, er det hovedsagelig i form af modalverbet *will* som i nedenstående udsagn, der alle angår Corleys forestående møde med pigen og hans forventninger til udfaldet deraf:

- (1) Time enough She'll be there all right. (47.18)
- (2) I'll pull it off (47.30)
- (3) We'll be coming back. (49.7)

I analysen af eksempler med *will* støder vi ind i spørgsmålet om modalitet vs. ren fremtid, idet *will* rummer begge typer betydning. Det er især svært at skelne utvetydigt mellem *will* med ren fremtidsbetydning og 'probability', fordi afsenderen i sit valg af present future "talks about the future as if it were certain" (Bache & Davidsen-Nielsen 1997: 290). I stedet for at diskutere hvorvidt brugen af *will* i de tre eksempler ovenfor udtrykker fremtid eller modalitet, synes det vigtigere at konkludere, at Corleys sproglige valg på dette område falder på netop den leksikalske enhed, der rummer begge typer betydning, og at han via dette valg – og i samspil med andre elementer af teksten – konstrueres som en mand, der ikke tvivler på sig selv og sine evner med kvinder.

I modsætning til Corley modaliserer og modulerer Lenehan ofte, og hans brug af modalitet er langt mere varieret end Corleys. I nedenstående eksempel ses, hvorledes Lenehan gør brug af den modale **høflighedsmarkør** *may*:

- (4) "Well!... That takes the biscuit!"
His voice seemed winnowed of vigour; and to enforce his words he added with humour:
"That takes the solitary, unique, and, if I **may** so call it, *recherché* biscuit!" (44.1-5)

Med sin høflighedsmarkering og en vis påtaget stiliseren udgør dette ordvalg – der i øvrigt får ekstra vægt ved at være det første, vi hører Lenehan sige – en markant kontrast til Corleys tale. Brugen af modalitet bidrager her til den sproglige gestaltning af de to karakterer og deres indbyrdes hierarki: Lenehan stiliserer, smigrer og benytter høflighedsmodulation, hvorimod Corley ikke har slige sproglige valg nødvendig.

Til karaktertegningen af Lenehan hører også hans **udsagnsforstærkende brug af modalitet**, som vi fx ser det i nedenstående kommentar til Corley, der angår dennes forhold til pigen:

- (5) Of all the good ones ever I heard ... that **emphatically** takes the biscuit. (45.7-8)

I denne sammenhæng er Hallidays udsagn om high value modality relevant:

even a high value modal (*certainly, always*) is less determinate than a polar form: *that's certainly John* is less certain than *that's John*; *it always rains in summer* is less invariable than *it rains in summer*. In other words, you only say you are certain when you are not. (2004: 147)

Lenehans udsagnsforstærkende brug af modalitet gør i virkeligheden hans udsagn mindre sikkert og signalerer en vis usikkerhed, der yderligere underbygges og gives sproglig prominens af den næsten ordrette gentagelse af konstruktionen i hele tre af hans første fem ture.⁷

Som allerede nævnt er modalitet ikke særligt fremtrædende i "Two Galants", men novellen rummer to passager, hvor forekomsten af modalitet er særdeles høj. I begge passager manifesterer modalitetsvalgene Lenehans **usikkerhed**, omend den kommer til udtryk på forskellig vis. I den første passage følger vi Lenehans tanker om hans egen livssituation:

7. Det bør nævnes, at der synes at være forskel på *will* og andre high value modals, hvad angår Hallidays påstand ovenfor. Hvor Lenehans brug af high probability modality bidrager til konstruktionen af denne karakters usikkerhed (flere eksempler følger), fremstår Corleys brug af high probability modality i form af *will* som et udtryk for sikkerhed.

- (6) He was tired of knocking about, of pulling the devil by the tail, of shifts and intrigues. He **would** be thirty-one in November. **Would** he **never** get a good job? **Would** he **never** have a home of his own? He thought how pleasant it **would** be to have a warm fire to sit by and a good dinner to sit down to. He had walked the streets long enough with friends and with girls. He knew what those friends were worth: he knew the girls too. Experience had embittered his heart against the world. But all hope had not left him. He felt better after having eaten than he had felt before, less weary of his life, less vanquished in spirit. He **might** yet be able to settle down in some snug corner and live happily if he **could** only come across some good simple-minded girl with a little of the ready. (51.34-52.13)

Hvor passagens første forekomst af verbet *would* udtrykker ren fremtidsbetydning snarere end modalitet, er de næste tre forekomster klart modale og konstruerer i kombination med 'usuality'-markøren *never* samt den interrogative sætningsstruktur Lenehans usikkerhed om fremtiden. I de sidste to linjer munder denne usikkerhed ud i et skrøbeligt optimistisk syn på fremtiden, hvilket udtrykkes via 'low value modality' i *might* og *could*: Lenehan ser denne fremtidsvision som en mulighed – men på ingen måde en sikker en.

Den anden passage med koncentreret brug af modalitet er måske mere interessant. Her følger vi atter Lenehans tanker, mens han venter på, at Corley og pigen skal vende tilbage:

- (7) His mind became active again. He wondered had Corley managed it successfully. He wondered if he had asked her yet or if he **would** leave it to the last. He suffered all the pangs and thrills of his friend's situation as well as those of his own. But the memory of Corley's slowly revolving head calmed him somewhat: **he was sure** Corley **would** pull it off all right. All at once the idea struck him that **perhaps** Corley had seen her home by another way, and given him the slip. His eyes searched the street: there was no sign of them. Yet it was **surely** half an hour since he had seen the clock of the College of Surgeons. **Would** Corley do a thing like that? He lit his last cigarette and began to smoke it nervously. He strained

his eyes as each tram stopped at the far corner of the square. They **must** have gone home by another way. The paper of his cigarette broke and he flung it into the road with a curse.

Suddenly he saw them coming towards him. He started with delight, and keeping close to his lamp-post tried to read the result in their walk. They were walking quickly, the young woman taking quick short steps, while Corley kept beside her with his long stride. They did not seem to be speaking. An intimation of the result pricked him like the point of a sharp instrument. **He knew** Corley would fail; **he knew** it was no go. (53.11-35)

Ud over modalitetens prominens ovenfor er det værd at bemærke, hvordan det modale ændrer karakter i denne passage i en refleksion (eller konstruktion) af Lenehans usikkerhed i forhold til Corley, Corleys planer samt i forhold til sig selv. I *he was sure Corley would pull it off all right* forsøger Lenehan ved hjælp af 'high value modality' at overbevise sig selv om, at Corley nok skal klare sit forehavende med pigen – et mønstereksempel på 'high value modality', der i virkeligheden udtrykker mindre sikkerhed end en polær form (jf. Halliday 2004: 147). Lenehan skruer op for modaliteten for at overbevise og dermed berolige sig selv. Umiddelbart efter følger imidlertid modalitet af en lavere værdi, der tydeligt indikerer, at han ikke er helt så sikker, som han netop foregav over for sig selv: *perhaps Corley had seen her home by another way*. Dette efterfølges af fornyet brug af 'high value modality', men nu er formålet for Lenehan ikke længere at berolige sig selv med, at Corley nok skal klare det, men at overbevise sig selv om, at hans ven har snydt ham og svigtet deres aftale: *Yet it was surely half an hour* og *They must have gone home by another way*. Med passagens sidste forekomst af modalitet (*He knew Corley would fail; he knew it was no go*) synes funktionen af 'high value modality' for Lenehan at være at overbevise sig selv om, at Corley ikke klarer sit forehavende med pigen, og dermed foregribe en mulig skuffelse.

Det skal i forbifarten nævnes, at markeringen af den projicerende sætning *he knew* i analysen ovenfor er i tråd med modalitetsbegrebet hos SFL, idet det markerede her ikke udtrykker ægte videprocesser, men ifølge Halliday (2004: 614) fjører modalitet til de projicerede bisætninger. Således udtrykker *he knew it was no go* ikke Lenehans konkrete viden, men hans holdning til resultatet af Corleys forehavende, hvad angår

'predictability'. Rent modalt svarer *he knew it was no go* altså semantisk nogenlunde til *it was clearly no go* og *he knew Corley would fail* til *Corley would certainly fail*.⁸ Herom mere i diskussionen af 'grammatisk metafor' nedenfor.

På grund af den for novellen relativt store forekomst af modalitet i ovenstående citat ser vi en sproglig 'foregrounding' af netop denne passage, der da også viser sig at være en nøglepassage på flere måder. Her ser vi for alvor, hvor vigtig Corleys affære er for Lenehan, og da vi som læsere på dette tidspunkt ikke forstår hvorfor, er modaliteten desuden med til at skabe suspense. Ved hjælp af forskellige sproglige strategier, som det vil være et sidespor at komme ind på her,⁹ bliver læseren gennem hele novellen forledt til at tro, at Corleys stævnemøde drejer sig om sex, og det er først i novellens allersidste linje, det bliver afsløret, at målet i virkeligheden er at få penge fra pigen. Da vi ved læsningen af ovenstående passage endnu tror, at omdrejningspunktet er, hvorvidt Corley opnår sex eller ej, må vi derfor undres over Lenehans opslugthed af hele affæren og nysgerrigt læse videre. Hertil kommer, at den generelle prominens og brede variation af modalitet i passagen er med til at konstruere Lenehan som en rund karakter, hvilket inviterer læseren til at placere en vis empati hos ham, selvom det, han og Corley har gang i, viser sig at være ret usmageligt.

Et andet aspekt af brugen af modalitet ser vi i nogle af de passager, hvor Lenehan taler om Corely og dennes affærer med kvinder:

- (8) Well... tell me, Corley, **I suppose** you'll be able to pull it off all right, eh? (46.45)
- (9) **I suppose** that's your doing (47.5) [at en tidligere kæreste er endt som prostitueret]
- (10) **Maybe** she thinks you'll marry her (45.1)

I analysen af disse eksempler synes det frugtbart at anvende Hallidays modale underkategoriseringssystem 'orientation', der angår placeringen

8. For 3. pers. subjekter gælder dette formodentlig kun i eksempler på fri indirekte tale (se nedenfor). Halliday omtaler kun 1. pers. konstruktioner, og området bør undersøges nøjere.

9. Se Nørgaard (2003: 145-147).

af modalt ansvar.¹⁰ Ifølge Hallidays oversigtsskema nedefor (2004: 615) er der fx inden for kategorien ‘probability’ overordnet fire formelle måder, hvorpå man kan udtrykke modalitet:

Expressions of probability

Category		Type of realization	Example
(1) subjective	(a) explicit	<i>I think, I'm certain</i>	<i>I think Mary knows</i>
	(b) implicit	<i>will, must</i>	<i>Mary'll know</i>
(2) objective	(a) implicit	<i>probably, certainly</i>	<i>Mary probably knows</i>
	(b) explicit	<i>it's likely, it's certain</i>	<i>It's likely Mary knows</i>

Modalitet kan altså enten udtrykkes **eksplicit** ved at placere det modale element i en separat ledsætning, eller **implicit** ved at placere det modale element i den ledsætning, der modaliseres. Desuden kan modaliteten enten fremstilles som **subjektiv** eller **objektiv**. I analyseøjemed er det interessante her spørgsmålet om, hvor ansvaret for den modale farvning placeres, samt det, at de eksplicite realiseringer af modalitet måske umiddelbart synes mindre tydeligt modale, da de subjektivt konstrueres som fx mentale processer (*I think, I suppose*) og objektivt som objektive fakta (*It is likely that, It is certain that*).

I eksemplerne (8) og (9) ovenfor ser vi Lenehan benytte sig af den eksplicite subjektive struktur. Reelt angår modaliteten – og altså usikkerheden – i disse sætninger, hvad Corley har gjort og vil være i stand til at gøre. Mere typiske eller ‘kongruente’¹¹ modale valg ville ifølge Halliday være implicite modale strukturer så som *you'll probably be able to pull it off all right* og *that's probably your doing*. Men valget af den eksplicite subjektive modale form er funktionel – for Lenehan og i sidste ende for Joyce, der jo konstruerer Lenehan sprogligt blandt andet via dennes diskurs. Ved valget af eksplicit subjektiv modalitet konstrueres Lenehan som en person, der placerer usikkerheden hos sig selv (*I suppose*), selvom det er Corley, usikkerheden angår. Lenehan er ikke i en position til at konstruere Corleys gøren og laden som usikker og vælger helt pragmatisk – funktionelt – en anden realisering fra “usikkerheds-

10. Dvs. hvem der konstrueres som ansvarlig for den modale farvning af et givet udtryk.

11. Jf. diskussion om Hallidays begreb ‘kongruens’ nedenfor.

paradigmet”. Det er i denne sammenhæng værd at lægge mærke til, at han ikke har samme problem med at modalisere, når han taler om Corleys pige. I eksempel (10), *Maybe she thinks you'll marry her*, placeres det modale element således hvor det ifølge Halliday “hører til” – dvs. i den ledsætning, det modaliserer. I modsætning til Corley har pigen en plads i hierarkiet, der legaliserer dette sproglige valg – eller set fra et andet perspektiv: dette valg er netop med til at placere pigen i karakterernes indbyrdes hierarki. Selvom begrebet ‘orientation’ altså tydeligvis komplicerer modalitetsbeskrivelsen noget, er det klart fra analysen ovenfor, at netop denne underkategorisering kan bidrage til tekstanalysen med væsentlige betydningsbærende nuancer.

I forbifarten omtalte jeg den eksplicite realisering af modalitet som “inkongruent” og dermed som et eksempel på det, Halliday kategoriserer som ‘**grammatisk metafor**’. Grammatisk metafor er et af de begreber, jeg var meget begejstret for, da jeg først stiftede kendskab til SFL, men som jeg senere – og netop med udgangspunkt i analysen af eksemplerne (8) og (9) – har udviklet en vis usikkerhed over for. I det følgende vil jeg kort præsentere dette for SFL helt centrale begreb og dernæst redegøre for mine forbehold desangående.

Inden for SFL skelner man mellem ‘typisk’ og ‘atypisk’ leksikogrammatisk realisering af semantisk betydning – dvs. mellem ‘kongruente’ og ‘inkongruente’ leksikogrammatiske valg. Hvis vi tager eksperientiel betydning som et eksempel, realiseres *Participant*er typisk – eller kongruent – af nominaler (*Peter*), *Processer* af verbaler (*has been smoking*) og *Cirkumstantialer* af adverbialer (*for many years*). Via fx nominalisering kan vi imidlertid jonglere rundt med det leksikogrammatiske indhold (nominal, verbal, adverbial) af de semantiske funktioner (*Participant*, *Process*, *Cirkumstantial*), således at *Participant*en og *Process*en i sætningen ovenfor fx kan realiseres sammen som *Participant* i *Peter's smoking worries me*. En sådan ‘atypisk’ eller ‘inkongruent’ leksikogrammatisk realisering af semantiske funktioner kalder Halliday “grammatisk metafor”.

Princippet bag interpersonelle grammatiske metaforer er det samme som ved eksperientiel grammatisk metafor. Her taler man inden for SFL ligeledes om kongruent og inkongruent leksikogrammatisk realisering

af diskurssemantisk betydning. Således anses fx den imperative sætningsstruktur (*Luk døren!*) for den kongruente realisering af ytringsfunktionen ‘demanding goods & services’, hvorimod interrogativen *Er du sød at lukke døren?* eller deklarativen *Uh, hvor er der koldt herinde* betragtes som inkongruente realiseringer af samme ytringsfunktion og dermed som grammatiske metaforer, da ytringens reelle funktion hverken er at skaffe eller give information, men at få døren lukket. Det er vigtigt at bemærke, at termerne ‘typisk’/‘atypisk’ og ‘kongruent’/‘inkongruent’ ikke skal forstås, som om det ene valg er bedre, mere korrekt eller nødvendigvis har en hyppigere forekomst end det andet, men at ‘typisk’ og ‘kongruent’ bør opfattes som ‘prototypiske’ leksikogrammatiske valg til realiseringen af en given betydning.

I Lenehans ytringer om Corley og dennes affærer i (8) og (9) (dvs. i eksplicit realiseret modalitet) ser vi eksempler på en anden type interpersonel grammatisk metafor, nemlig modalitetsmetafor. Reelt siger Halliday ikke meget om, hvad der gør denne type modalitet metaforisk, bortset fra at det modale formelt er flyttet fra den projicerede til den projicerende sætning: “Modality represents the speaker’s angle, either on the validity of the assertion or on the rights and wrongs of the proposal; in its congruent form, it is an adjunct to a proposition rather than a proposition in its own right.” (Halliday 2004: 624). I sin argumentation for, hvad der bør betragtes som metaforisk og ikke-metaforisk realisering af modalitet, støtter Halliday (2004: 614) sig desuden kraftigt til en tag-question-test, som angiveligt griber sætningens hovedproposition og dermed det, der modaliseres, hvorimod det element, der har metaforisk status ifølge Halliday ikke kan blive “tagged”. Som Bache har påpeget i forskellige sammenhænge (bl.a. i SFL-kredsen, SDU), er denne tag-question-test imidlertid ikke et holdbart bevis for, om noget er metaforisk eller ej, og man må undre sig over den høje status, denne test tilskrives i beskrivelsen af modalitetsmetaforer i SFL.¹²

Mit eget forbehold over for at kategorisere *That’s probably your doings* som en kongruent realisering af modalitet og *I suppose that’s your doing* som grammatisk metafor angår **naturalighedsbegrebet** hos SFL og min egen

12. Fx overtager Thompson (1996) og Eggins (1994) testen uden forbehold, ligesom Andersen & Smedegaard (2005) bruger den i deres beskrivelse af dansk.

umiddelbare oplevelse af *I suppose that's your doing* som et udtryk, der netop rummer et naturligt – eller kongruent – forhold mellem leksikogrammatisk form og diskurssemantisk betydning. Hvis modalitet forstås som interpersonel farvning i form af vurdering og/eller holdning til det ytre, virker *I suppose that's your doing* på sin vis mindre metaforisk end den såkaldt kongruente form, fordi konstruktionen netop ekspliciterer sin modalitetskilde. Altså: vi har operationaliseret begrebet 'modalitet' og antager i vores grammatik at modalitet udtrykkes mest naturligt vha. modalverber og modaladjunkter, og at det følgelig er i eksemplerne på implicit modalitet, at vi finder naturlige leksikogrammatiske realiseringer af modalitet. Men hvis modalitet er holdningsmarkering, kunne man måske modsat argumentere for det naturlige i eksplicit at påtage sig det modale ansvar – og dermed for det naturlige forhold mellem leksikogrammatisk realisering og diskurssemantisk betydning – som vi ser det i eksemplerne (8) og (9) fra Joyces novelle.

Måske er det i det hele taget problematisk at operere med et begreb om, hvad der er grammatisk naturligt i en funktionel sprogteori, hvor naturlighed vel netop altid bør betragtes i forhold til den givne sociale kontekst, hvori teksten eksisterer. Hvis man som Halliday (1994: xvii-xviii) antager, at der er et naturligt (ikke-arbitrært) forhold mellem leksikogrammatik og betydning, bør man måske spørge sig selv, om det giver mening at opretholde noget som naturligt, hvis dets forekomst vil blive betragtet som unaturlig i de fleste kontekster. Således er det fx undtagelsen mere end reglen, at vi benytter den imperative form, når vi kræver 'goods & services', hvor de fleste situationelle kontekster vil få os til at realisere et sådant krav interrogerativt (*Gider du gå i Bilka og købe ind til aftenmaden?*) eller deklarativt (*Vi skal ha' købt ind til aftenmaden, men jeg er bare så træt*), og ikke imperativt (*Gå i Bilka og køb ind til aftenmaden!*).

Hvor jeg ovenfor har kigget på Joyces brug af modalitet på karakterniveau, vil jeg afslutningsvist kaste et blik på den modalitet, der forekommer på fortællerniveau i "Two Gallants". Grundlæggende er forekomsten af modalitet på dette niveau meget lille. At fortællerens brug af modalitet ikke er prominent, betyder imidlertid ikke, at dette aspekt af fortællerdiskursen er uvæsentligt. Tværtimod er den sparsomme forekomst af modalitet på fortællerniveau netop et funktionelt valg, der er med til at

trække fortælleren og dennes holdninger og evaluering i baggrunden, hvilket har betydning for den form for kommunikation, der finder sted mellem forfatter og læser.

I visse passager af novellen, fx i (6) og (7) citeret ovenfor, ser vi en forekomst af modalitet, der ikke er konsistent med den ellers neutrale og autoritative fortæller, og det er netop modaliteten, der – sammen med interrogativerne – indikerer, at denne del af fortællingens diskurs kommer direkte fra Lenehans perspektiv. De pågældende passager er en god illustration af den rolle, modalitet ofte spiller i den konstruktion af synsvinkel og synsvinkelskift, vi ser i fri indirekte tale i litterære tekster. Modaliteten er her en holdningsmarkør, der tillader fortælleren periodevis at glide næste umærkbart ind i en karakter og præsentere det litterære univers fra dennes perspektiv og ellers selv fremstå som en neutral udenforstående fortæller. Da samspillet mellem modalitet og fortælleperspektiv i fri indirekte tale er et velafdækket område inden for den litterære lingvistik (jf. fx Simpson: 1993, Toolan: 1998), vil jeg her fokusere på den type modalitet, der udelukkende kan tilskrives fortælleren i "Two Gallants". De følgende passager er eksempler herpå:

- (11) Most people considered Lenehan a leech, but in spite of this reputation, his adroitness and eloquence had **always** prevented his friends from forming any general policy against him. (44.8-11)
- (12) Whenever any job was vacant a friend was **always** ready to give him the hard word. He was **often** to be seen walking with policemen in plain clothes, talking earnestly. (45.18-25)
- (13) As the two young men walked on through the crowd Corley **occasionally** turned to smile at some of the passing girls, but Lenehan's gaze was fixed on the large faint moon circled with a double halo. (45.33-46.2)

Som det fremgår af disse repræsentative eksempler, består modalitetsvalgene på fortællerniveau hovedsagelig af 'usuality modality'. Hvor den modale interpersonelle farvning er forholdsvis let at se i eksempler på de tre andre typer modalitet, synes det noget sværere at få øje på en sådan farvning i de understregede eksempler i (11) til (13). I deres

behandling af modalitet indrømmer Martin, Matthiessen & Painter (1997), at det er let at forveksle modaladjunkter der udtrykker 'usuality' med cirkumstantialadjunkter med ren eksperientiel betydning, men fastholder alligevel at "Usuality is an interpersonal system because [...] it involves gradations between positive and negative [...], thus involving speaker judgement and a close relationship to the meaning of the Finite." (Martin, Matthiessen & Painter 1997: 72). Hvad angår "speaker judgement" føler forfatteren af nærværende artikel sig ikke helt overbevist. Når en sætning som *He is always late* ytres i en kontekst, hvor *always* ikke betyder *always*, men *often* eller måske endda blot *twice*, giver det god mening at kategorisere *always* som modalmarkør, da ordets modale – og dermed interpersonelle – indhold træder tydeligt frem, men i tilfælde hvor *always* rent faktisk betyder *always*, er det interpersonelle svært at se. Hvis man følger beskrivelsen af 'usuality' i SFL (fx Halliday 1994; Martin, Matthiessen & Painter 1997), ser de fremhævede eksempler ovenfor ud til at falde inden for denne kategori. Når det fx bliver sagt om Corley, at *He was often to be seen walking with policemen in plain clothes* og *Corley occasionally turned to smile at some of the passing girls*, er det imidlertid svært at få øje på et interpersonelt modalt indhold i form af "speaker's attitude". Jeg vil derfor påstå, at det, Halliday kalder 'usuality modality', er mindre modalt end de andre modalitetskategorier, hvad angår holdningsmarkering, og at den logiske konsekvens heraf må være, at hvis kategorien skal være praktisk anvendelig i analysen af interpersonel betydning, bør man kun medtage eksempler, der tydeligt udtrykker netop denne type betydning. Hvor behandlingen af modalitet fra et funktionelt perspektiv har den fordel, at området beskrives samlet på tværs af leksikogrammatisk form (jf. Jakobsen 2004), rummer den funktionelle tilgang til gengæld den fare, at man presser forholdsvist disparate enheder sammen, som vi fx ser det i ligestillingen af 'usuality' med de øvrige modalkategorier i SFL, selvom kategoriens medlemmer generelt må siges at være mindre modale end inventaret i de øvrige kategorier.

4. Konklusion

Modalitet er altså et kompliceret område af sproget og dermed også af den sprogteori, der søger at gribe dette område. På trods af områdets kompleksitet og faldgruber er det imidlertid tydeligt, at en modalitets-

analyse kan være frugtbar selv af en tekst som "Two Gallants", hvor modalitet ikke er et fremtrædende træk. Hvis vi kigger på Joyces tekst som funktionel kommunikation mellem forfatter og læser, er det væsentligt at bemærke, at hvor novellens karakterer modaliserer og modulerer, er modalitet stort set ikke-eksisterende i fortællerens diskurs bortset fra sporadiske forekomster af 'usuality modality'. Lenehans og Corleys brug af modalitet udtrykker holdning og vurdering, konstruerer magtforhold og spiller en væsentlig rolle i novellens karaktertegning. Andre modalitetsvalg er med til at konstruere en relativt neutral fortæller – i særdeleshed fravalget af modalitet, men også valget af 'usuality', der jo netop er den modalkategori, hvor den interpersonelle farvning i form af holdning og vurdering er meget begrænset hvis ikke helt fraværende.

Henvisninger

- Andersen, T. H. & F. Smedegaard. (2005). *Hvad er meningen?* Odense: Syddansk Universitetsforlag.
- Bache, C. (2004). Tempus i Systemisk Funktionel Lingvistik: En kritisk gennemgang, i B. L. Jensen, I. Korzen & H. H. Müller (red.), *Ny forskning i grammatik 11*, Odense: Syddansk Universitetsforlag, 7-27.
- Bache, C. & N. Davidsen-Nielsen (1997). *Mastering English. An Advanced Grammar for Non-native and Native Speakers*. Berlin & New York: Mouton de Gruyter.
- Eggs, S. (1994). *An Introduction to Systemic Functional Linguistics*. Great Britain: Pinter.
- Halliday, M. A. K. (1994). *An Introduction to Functional Grammar*. London, New York, Sydney, Auckland: Arnold.
- Halliday, M. A. K. & C. M. I. M. Matthiessen (2004). *An Introduction to Functional Grammar* (3. udg.). London, New York, Sydney & Auckland: Edward Arnold.
- Harder, P. (2005) Dansk Funktionel Lingvistik: En introduktion, i E. Engberg-Pedersen et al. (red.), *Dansk Funktionel Lingvistik*, København: Københavns Universitet, Handelshøjskolen i København, Roskilde Universitetscenter, 1-38.
- Jakobsen, L. F. (2004). Modalitet i en funktionelt orienteret tysk grammatik, i B. L. Jensen, I. Korzen & H. H. Müller (red.), *Ny forskning i grammatik 11*, Odense: Syddansk Universitetsforlag, 103-120.

- Joyce, J. (1914/1992). Two Gallants, i *Dubliners*. London, New York, Victoria: Penguin, 43-55.
- Martin, J. R., C. M. I. M. Matthiessen & C. Painter. (1997). *Working with Functional Grammar*. Great Britain: Arnold.
- Nørgaard, N. (2003). *Systemic Functional Linguistics and Literary Analysis. A Hallidayan Approach to Joyce – A Joycean Approach to Halliday*. Odense: Syddansk Universitetsforlag.
- Simpson, P. (1993). *Language, Ideology and Point of View*. London: Routledge.
- Thompson, G. (1996). *Introducing Functional Grammar*. Great Britain: Arnold.
- Toolan, M. (1998). *Language in Literature. An Introduction to Stylistics*. Great Britain: Arnold.

Kodning af spørgsmålsgentagelse på dansk

Rita Therkelsen

1. Indledning

Jeg vil i denne artikel¹ vise et eksempel på kodning af noget polyfont på dansk. Så vidt jeg ved, er der ikke tidligere klart peget på fænomenet, og det synes således at være en illustration af at man med de polyfone briller får øje på noget man ellers ikke ville se. Jeg vil først gøre rede for hvad kodningen af spørgsmålsgentagelse går ud på, afsnit 2. Dernæst beskrive den polyfone instruks, eller kodningen, mere præcist via samtaleanalysen, afsnit 3, og til slut vil jeg kort komme ind på de teoretiske overvejelser som opdagelsen af spørgsmålsgentagelsen har givet anledning til, afsnit 4.

2. Spørgsmålsgentagelse

Spørgsmålsgentagelse er på dansk kodet i hv-spørgsmål med neutral ledstilling, traditionelt kaldt ledsætningsledstilling, i modsætning til så at sige hv-førstegangsspørgsmål hvor vi bruger deklarativ ledstilling, traditionelt kaldt hovedsætningsledstilling. Jeg bruger Heltoft og Hansens (på vej) ledstillingsbetegnelser. En spørgsmålsgentagelse spørger til **om** det var spørgsmålet, eller om **det** var spørgsmålet, og det forudsætter altså at der har været stillet et spørgsmål – heraf det polyfone – hvilket et spørgsmål med deklarativ ledstilling ikke gør.

Den deklarativ ledstilling er kendetegnet ved at sætningsadverbiet, A, kommer efter det finitte verbum, Vf, (1):

(1) Peter kører ikke S Vf A

Og den deklarativ ledstilling omfatter også interrogativer, (2):

1. Denne artikel er en meget let omskrevet version af Therkelsen (2005b).

(2) Kører Peter ikke Vf S A

Fundamentpladsen (førstepladsen) er ikke udfyldt ved interrogativer. I den neutrale ledstilling står sætningsadverbiet før det finitte verbum, (3):

(3) (at) Peter ikke kører S A Vf

Den neutrale ledstilling bruges som regel i hv-spørgsmål når sætningen fungerer som ledsætning som i (4):

(4) Man ved aldrig **hvad bier tænker**

Den type er jeg ikke interesseret i. Spørgsmålgentagelsen realiseres med en hovedsætning, dvs. en sætning som har selvstændig sproghandlingsværdi, med neutral ledstilling. Spørgsmålgentagelsessekvensen indebærer i den fuldt udfoldede form 4 ture som i (5) og (6). (5) er fra mit eget korpus, fra et fokusgruppeinterview, (6) er fra BySoc²:

(5) 2. Tør man spørge hvor det var

1. Hva? **Hvor jeg kom fra?**

2. Ja

1. Jeg kommer fra...

(6) 1. Hvad hedder hunden

2. **Hvad han hedder**

1. Ja

2. Han hedder...

Mønsteret er som følger:

Tur 1: (Førstegangs)spørgsmål (deklarativ ledstilling)

Tur 2: Spørgsmålgentagelse (neutral ledstilling) – spørger til **om** det var **det** der blev spurgt til

Tur 3: Bekræftelse på at der **blev spurgt om det** (evt. afkræftelse og gentagelse af det oprindelige spørgsmål)

Tur 4: Svar på førstegangsspørgsmålet

2. Talesprogskorpus fra Nyboder bestående af forskningsinterview. Tilgængeligt på: http://www.id.cbs.dk/~pjuel/cgi-bin/BySoc_ID/index.cgi

En spørgsmålgentagelsessekvens består altså af 1) et spørgsmål, 2) en spørgsmålgentagelse som består af et hv-spørgsmål med neutral ledstilling, og hvor der indholdsmæssigt bliver spurgt til **om det** var spørgsmålet, 3) en bekræftelse på at det **var** spørgsmålet, 4) og til slut svar på det oprindelige spørgsmål. Jeg har fremhævet både *om* og *det* med fed fordi spørgsmålgentagelsen både kan gå på den illokutionære værdi, **om** der var et spørgsmål, og det propositionelle indhold, om det var **det** spørgsmålet gik på. Alle de spørgende pronomener kan indlede en spørgsmålgentagelse. Jeg har ikke fundet nogen eksempler med *hvis*, men det skulle ikke vælte analysen at brugen af *hvis* ikke er særlig frekvent.³ *Om* kan også indlede en spørgsmålgentagelse når *om*-sætningen ikke fungerer som en ledsætning, men som en hovedsætning med selvstændig sproghandlingsværdi som i (7) (fra BySoc, jeg har noteret pausetegn som '(p)'):

- (7) 1. ...men det er jo ikke sådan en direkte uddannelse vel
 2. nej
 1. (p) føler jeg og min mor har også læst senere hen
 2. nå
 1. men (pp) det var ikke lige efter skolen
 2. mm mm du er dygtig i skolen? (p)
 1. **om jeg er dygtig?**
 2. mm
 1. hør (p) nej (pp) jeg ligger sådan (pp) ah jeg kan da godt følge med

Om styrer neutral ledstilling, og der er så ikke tale om kodning på samme måde som med hv-spørgsmål hvor der er et valg mellem to ledstillingsmønstre. Men set fra den funktionelle beskrivelses side må man inkludere *om*-hovedsætninger fordi de kan realisere en spørgsmålgentagelsessekvens. Jeg uddyber den diskussion i afsnit 3. Spørgsmålgentagelser dukker i sagens natur typisk op hvor førstegangsspørgsmålet enten ikke er hørt eller ikke forstået, men i (7) ser den ud til at blive brugt til at vinde tid til at tænke over svaret, pausen efter førstegangsspørgsmålet og det meget tøvende svar kunne tyde på det. Eksempel (8) er eksempel (6) fra BySoc fuldt udfoldet. Der sker det at den interviewede (A) er

3. Jeg kan hurtigt lave en selv: Hvis lille kat er du? Hvis jeg er? Ja. Min egen.

ved at fortælle noget, og interviewerens (B) snakker så til hunden midt i det hele (også hundnavne anonymiseres i BySoc):

- (8)
1. A. ...jeg kan ikke huske det (p) men det har der jo sikkert
 2. [hvad] de store
 3. B. mm
 4. A. de store kanoner har jo nok haft (pp)
 5. B. (til hunden) ja det var da godt det var da godt (p)
 6. A. nu
 7. B. hvad hedder hunden (p)
 8. A. **hvad han hedder**
 9. B. ja
 10. A. han hedder F%%%%%
 11. B. mm (griner) hedder du F%%%%% hva' gør du det (p)
hva hvad vil du sige (p)
 12. A. – nu de bøger som hedder

Den interviewedes *nu* i linje 6 falder samtidigt med interviewerens *hvad* i *hvad hedder hunden* i linje 7, og den interviewede har nok tankerne på det han / hun vil sige, og hører forståeligt nok ikke spørgsmålet til hundnavnet (et emneskift) rigtigt. I linje 12 vender den interviewede så tilbage til sin beretning. I (9) er der en perlerække af spørgsmåls-gentagelser forårsaget af et uklart stillet spørgsmål. Eksemplet er fra et fokusgruppinterview i en virksomhed, ved slutningen hvor der er blevet omdelt et papir med en række ord og udsagn og spørgsmål. G og C er interviewere, J, N, A og Jø er deltagere i fokusgruppinterviewet. G's *dem* i linje 1 refererer til ordene og udsagnene på det omdelte papir:

- (9)
1. G: Hvordan ville I rangordne dem i forhold til jeres egen afdeling?
 2. J: **Hvordan det er eller hvordan vi synes det skal være**
 3. N: **Hvad der er vigtigst for os af alle de ord her**
 4. A: **Eller hvad vi oplever til hverdag**
 5. C: Hvad I oplever i hverdagen ikke
 6. A: **Hvad der er tættest på vores virkelighed** (grin)
 7. Jø: (grin)
 8. C: I kan prøve begge veje
 9. G: Ja, det synes jeg også, hvis vi kan nå det. Det skal gå hurtigt

10. kan jeg se (på klokken, red.)
11. J: Sådan som det skulle være fordi så kan vi slutte på en positiv måde
12. C: Ja, sådan burde det være
13. G: Ja, lad os tage *den sidste* fordi vi har ikke så meget tid
14. – **hvordan det skulle være** hvis det skulle være godt

Ud over at passagen indeholder så mange fine eksempler på spørgsmålgentagelse forårsaget af et uklart spørgsmål – de interviewede kan ikke se hvad deres opgave præcist går ud på – er der også et interessant eksempel i linje 13 i G's sidste replik. Jeg har kursiveret *den sidste* som refererer til et spørgsmål på det omdelte ark: *Hvordan skulle det være?*, og med den neutrale ledstilling i linje 13, *hvordan det skulle være*, iscenesættes det nedskrevne spørgsmål så at sige. Der er i passagen også et eksempel på en hv-hovedsætning med neutral ledstilling som man ikke kan karakterisere som en spørgsmålgentagelse, nemlig C's første replik i linje 5. Det er en næsten ordret repetition af A's spørgsmålgentagelse, og det fungerer som en bekræftelse på at det er A's (og ikke J's eller N's) udlægning af det oprindelige uklare førstegangsspørgsmål interviewerne har været ude efter. Jeg har ikke interviewet på bånd, men intonationen er højst sandsynligt faldende. Det er det eneste eksempel jeg har på at tur 3 i spørgsmålgentagelsessekvensen, bekræftelsen på at det var spørgsmålet, realiseres som en næsten ordret repetition af spørgsmålgentagelsen. Det falder under den kategori som Perrin m.fl. (2003) kalder 'positive reply', se afsnit 3. Men konsekvensen af denne iagttagelse er at man ikke kan sige at neutral ledstilling i hv-spørgsmål altid er bærer af en instruks om spørgsmålgentagelse.

Det er den dog som regel, og af eksempel (10) ses at det er nok at markere ledstillingen, *hvorfor hun*, for at signalere spørgsmålgentagelse. (*hvorfor hun* kan kun fortsættes med A Vf-ledstilling, fx *ikke har*). Eksempel (10) er også fra BySoc:

- (10) 1. og så har hun taget forskellige kurser hen ad vejen
- A. nå har hun det?
1. ja altså hun har taget skrivekursus ik' maskinkursus og
- A. nå ja det kan man jo ikke bare sætte sig til at gøre

1. sprogkurser og sådan noget
- A. nå
1. da hun kom ind i banken der
- A. nå hvorfor gør hun det?
1. **hvorfor hun?**
- A. ja hvorfor gør hun det altså hvad skal hun bruge det til eller er det bare sådan

I (11), som er fra en samtale i et kollektiv (Louise er et synonym for et ellers hemmeligholdt øgenavn som personen med synonymet Vibe har), har jeg også fremhævet *hvad er det* i Oskars tredje replik i linje 5. Den deklarative ordstilling signalerer retorisk spørgsmål – som i modsætning til spørgsmålsgentagelsen er et spørgsmål afsender selv “har opfundet”, og så selv besvarer.

- (11)
1. Oskar: Jeg synes de er gode Louise (latter)
 2. Liv: hvad er det du kører på med Louise
 3. Oskar: **hvad det er** jamen det
 4. Pil: hvornår har du fundet ud af det at hun hedder Louise
 5. Oskar: ja det fandt jeg ud af **hvad er det** en uges tid siden
 6. Vibe: jamen
 7. Pil: kiggede du på dørskiltet eller fandt du bare ud af det fordi hun kom til at afsløre sig selv

Den afgørende pointe er at den neutrale ledstilling i hv-spørgsmål i hovedsætninger forudsætter et spørgsmål en anden har stillet, dvs. at polyfont iscenesætter det en spørgende dialogpartner. I samtaler vil det forudsatte spørgsmål nok altid være eksplicit til stede i samtalen. Men i skrevne tekster kan den kodede betydning udnyttes, og 4-turssekvensen optræder der i en reduceret, eller trunckeret, form hvor hverken tur 1, det forudsatte spørgsmål, eller tur 3, bekræftelsen på at det var spørgsmålet, er udtrykt. Forfatteren Ulrik Høy udnytter af og til denne kodning til at iscenesætte en spørgende dialogpartner som må skulle instantieres som modtager/læseren. I eksempel (12) er der først en spørgsmålsgentagelse, og Ulrik Høy kan ikke svare. Herefter han stiller et retorisk spørgsmål, eller måske snarere et modspørgsmål. Eksemplet er fra klummen “Kongerøgelse” (Høy 2004: 251):

- (12) “Sladderpressens meritter har man derimod næppe megen indflydelse på. Dette helvede af vulgaritet, indiskretion, intimidering af følelser, privatliv og sjælefred, hvor idioter med lange linser ligger på lur og snupper de royale på vej ind til frisøren eller ud af restaurant og airterminal. Det er luset. Det er ytringsfrihedens sump. Det er bunden af mediepølen. Som desværre, lig opdrift af gasser i mose og pissepot, trænger op til de såkaldt pæne medier, hvis ansvarshavende redaktører skulle dunkes på maven, nej holdes i benene og dypes i potten.

Hvad kongehuset kan stille op med det? Aner det ikke. Har kongehuset et medansvar?

Kongehusets rådgivere har det. De er – efter mine svorent royalistiske begreber – alt for imødekommende....”

Eksempel (13) er uddrag af klummen “Anti-russisk”⁴:

- (13) “Der er en aura af anti-russiske stemninger i den europæiske presse. Det ny Rusland får ringere skudsmål end det gamle Sovjet, generelt, også hos os, det er paradoksalt. **Hvad det skyldes?** Det skyldes fornærmelse blandet op med lokal forskrækkelse over Ruslands attitude – stort land bosser lille land – og det befipper folk i nisselandet.”

“...7-8 år efter var det en realitet. Sovjet røg ud af Rusland, det sovjetiske system kollapsede, de besatte lande blev frie et efter et, tilbage var der de formørkede dele af imperiet med terror, blodig separatisme og hyggelige kongresser i København med mindre hyggelige gæster, som det ny Rusland af gode grunde ikke er synderlig betaget af.

Hvad det drejer sig om? Det drejer sig om at få Rusland ud af Tjetjenien, for man er sur, man er godt og grundigt fornærmet over, at reformationen slog fejl, for det gjorde den jo...”

I forhold til Ulrik Høys tekster er det så en yderligere analytisk pointe at de spørgsmål som læseren så at sige bliver skudt i skoene, er spørgsmål som indholdsmæssigt anerkender Ulrik Høys absolutte autoritet og

4. Lagt på www.weekendavisen.dk d. 14. november 2002 kl. 13.11.

ekspertviden på området. Min centrale pointe er at han i sine tekster udnytter ledstillingskodningen af spørgsmålgentagelse. Et andet skriftligt eksempel er fra Extra Bladets søndagstillæg *Flash*, d. 23/1-2005, s. 9, hvor der er manchet øverst: "Kira Eggers: Sådan scorede jeg Superligastjernen David Nielsen", rubrik nedenunder: "Så skal de nok spille strip-poker". Artiklen starter sådan her:

- (14) **Hvor alvorligt det er?** Jeg ser i hvert fald ikke andre, og så kan man jo håbe på, at det samme er tilfældet i den anden ende, siger en forelsket Kira Eggers.

Her bruges den trunkeerede spørgsmålgentagelsessekvens til at angive at det er et interview⁵, og det diskursindivid der skal konfigureres som spørgeren, er således en tredje, journalisten.

Den trunkeerede spørgsmålgentagelsessekvens bruges også i rådgivnings- og brugsanvisningssammenhænge som i (15) og (16):

- (15) **Hvordan man viser respekt for de døde og ærer Jehova**
Sorg og smerte er naturlige følelser når døden berøver os en vi holder af. (Johannes 11:33, 35) Det er et passende udtryk for kærlighed at man viser agtelse for den afdødes minde og sørger for en anstændig begravelse. (*Vagttårnet*, 1/1-2005: 30).
- (16) **Hvorfor du bliver snydt af en annonce, der lover en brille til bare 300 kr.** (Synoptikannonce)

Hvorefter der forklares hvordan man gør det og hvorfor man bliver det. I brugsanvisnings- og rådgivningskonteksterne kan man sige at hv-spørgsmålet med neutral ledstilling og det efterfølgende svar svarer på et (eventuelt af afsender optænkt) behov for oplysning (*hvad, hvor, hvem, hvis*), begrundelse (*hvorfor*) eller anvisning på fremgangsmåde (*hvordan*). Det diskursindivid der skal instantieres, er snarere MAN end læseren/modtageren, et kollektiv af individer, inklusive modtageren, der afgrænses ved netop at have det behov for oplysning osv.

5. Og jeg kan som læserservice oplyse at Kira Eggers og David Niensens forhold ikke holdt. Det har jeg fra *Kig Ind*. (*Flash* og *Kig Ind* læser jeg naturligvis kun fordi de ligger og flyder på møntvaskeriet og der ikke er andet at læse når jeg er færdig med min medbragte *Information*).

Opsummerende kan man sige at hv-spørgsmål med deklarativ ledstilling i samtaler bruges til førstegangsspørgsmål, inklusive retoriske spørgsmål, jf. (11). I skrevne tekster (og jeg ser bort fra tekster hvor der indgår samtaler / dialoger) er hv-spørgsmål med deklarativ ledstilling retoriske spørgsmål.

Hv-spørgsmål med neutral ledstilling er i samtaler det konstituerende element i en spørgsmålsgentagelsessekvens. I skrevne tekster er sekvensen trunckeret, og den neutrale ledstilling bærer en instruks om at indlæse en spørgende dialogpartner. Den spørgende dialogpartner kan instantieres som en tredje, som MAN eller som læseren/modtageren afhængigt af konteksten.

3. Et skridt videre via samtaleanalysen

Jeg undersøgte som udgangspunkt hvilken betydningsforskel der måtte være mellem hv-spørgsmål med henholdsvis deklarativ og neutral ledstilling, udgangspunktet var altså en grammatisk / topologisk problemstilling. Resultatet af undersøgelsen kan jeg stadigvæk skrive ind i kataloget over hvilke betydninger der er kodet i det danske sprogsystem. Men jeg er også kommet ud over den rent grammatiske undersøgelse fordi hv-spørgsmål med neutral ledstilling er konstituerende for en sekvens, et fast mønster i samtaler. Inden for konversationsanalysen (CA) ville man kalde spørgsmålsgentagelsessekvensen for en sidesevens, og jeg har faktisk fået øje på en ny type side-sevens. Termen er først introduceret af Gail Jefferson som definerer det som et fænomen der “constitutes a break in the ongoing activity” (1972: 294). Sidesevenser kan være af forskellig natur, gående fra noget tematisk afklarende, som Koenig (in preparation) gør rede for i artiklen “Question Initiated Oblique Sequences: A recipient’s practice in Multi-Unit Turn environments”, til simple afklaringspørgsmål, fx ekkospørgsmål, (17):

- (17) A: Der var han lige ude med snøren
 B: Der var han lige ude med **hvad?**

Ekkospørgsmålet er et afklaringspørgsmål til noget asserteret, hvor spørgsmålsgentagelsen er et spørgsmål til et spørgsmål.

Set i forhold til samtaleanalysens genstandsområde, er spørgsmålsgentagelsessekvensen en sidesekvens der kan realiseres på to måder: enten ved det grammatisk kodede, altså neutral ledstilling i hv-spørgsmål i hovedsætninger, eller ved hjælp af en *om*-sætning der fungerer som hovedsætning med selvstændig sproghandlingsværdi, jf. eksempel (7), som jeg gentager som (18) i forkortet form:

- (18) A. mm mm du er dygtig i skolen? (p)
 B. **om jeg er dygtig?**
 A. mm
 B. hø (p) nej (pp) jeg ligger sådan (pp) ah jeg kan da godt følge med

I *om*-sætningen kan det som sagt ikke være den neutrale ledstilling der giver instrukser om spørgsmålsgentagelsen – *om* styrer neutral ledstilling, så der er intet valg mellem ledstillingsmønstre. Og der er i øvrigt andre eksempler på neutral ledstilling i hovedsætningsbrug hvor der ikke er tale om spørgsmålsgentagelse:

(19) At du ved det

(20) Hvis du gør det

En eventuel fælles betydning af neutral ledstilling i hovedsætninger skal findes på et mere abstrakt niveau end det iværksættelse af en spørgsmålsgentagelsessekvens ligger på. Det der er fælles for hv-spørgsmål med neutral ledstilling og *om*-sætninger brugt som hovedsætninger, er deres polyfonistruktur – de iscenesætter alle en spørgende dialogpartner – spørger til **om det** var spørgsmålet, i (21) er der en smuk ophobning:

- (21) Herfra tog han en færge til England og blev fundet, våd og identitetsløs, på en strand i grevskabet Kent.
Hvorfor han tog til England? Hvorfor alle mærker var skåret ud af tøjet? Om han ville begå selvmord? Han husker det ikke, siger hans advokater. (Information, 1/9 2005).

Den polyfone instruks skal derfor findes i det de har tilfælles. Det er ikke tilstrækkeligt med ledstillingen og hovedsætningsbrug (det rent

grammatiske), og konklusionen må være at den polyfone instruks ligger i en pakkelse af både noget grammatisk og noget semantisk. Det semantiske kommer fra hv-ordene og *om*'s fælles betydningsområde som er det spørgende. Den polyfone instruks ligger altså i:

en konjunktion / pronomen med et spørgesem + neutral ledstilling + selvstændig sproghandlingsværdi (hovedsætning)

Alle 3 elementer er nødvendige for instruks om spørgsmålgentagelse. Til den udtømmende beskrivelse af den polyfone instruks om spørgsmålgentagelse mener jeg også hører et intonationselement. Jeg vil her vende tilbage til (9), gengivet som (22), det er eksemplet hvor interviewer G stiller et uklart spørgsmål som udløser en række spørgsmålgentagelser (markeret med fed):

- (22) 1. G: Hvordan ville I rangordne dem i forhold til jeres egen afdeling?
 2. J: **Hvordan det er eller hvordan vi synes det skal være**
 3. N: **Hvad der er vigtigst for os af alle de ord her**
 4. A: **Eller hvad vi oplever til hverdag**
 5. C: *Hvad I oplever i hverdagen ikke*

I den kursiverede linje 5 præciserer den anden interviewer, C, hvilken af de nævnte muligheder for svar interviewerne er ude efter. Strukturelt indeholder sætningen i linje 5 hele pakken af den polyfone instruks om spørgsmålgentagelse, men den iværksætter ikke nogen spørgsmålgentagelse, den repræsenterer tur 3 i spørgsmålgentagelsessekvensen, bekræftelsen på at **det var** spørgsmålet. Til at præcisere hvilken type gentagelse det så drejer sig om i dette tilfælde, kan man finde stof i "gentagelsesforskningen" som hører under dialogforskning (herunder også CA), bredt forstået som analyse af dialoger, hvor fænomenet gentagelse har mange forskellige betegnelser; repetition, reformulering, reparation fx (se Norén (1999: 30f) for en oversigt), og jeg vil her referere til Perrin m.fl. (2003) som inden for Roulets "dialogiske" skole (Roulet 1987 og 2000), specielt med udgangspunkt i hans diafonibegreb, har lavet en udførlig kategorisering af typer af gentagelser i samtaler efter deres funktion. Spørgsmålgentagelsen ville falde under deres type "confirmation request", bekræftelsesanmodning, – ligesom ekkospørgs-

målet gør det, og de skelner netop mellem to funktioner som ordret gentagelse kan have, hvor den eneste forskel ligger i intonationen. Bekræftelsesanmodningen har spørgende intonation, og typen som de kalder “positive reply”, positivt svar, har bekræftende intonation. (Gail Jefferson kalder det “affirmative repeat” (1972: 310)). C’s replik i (22), linje 5, ville netop falde i positivt svar-kategorien. Den polyfone instrukspakke for spørgsmålgentagelse skal derfor udvides med et fonetisk element for at udelukke ordrette gentagelser der fungerer som positivt svar i samtaler:

spørgende intonation

en konjunktion / pronomen med et spørgesem + neutral ledstilling + selvstændig sproghandlingsværdi (hovedsætning)

Set fra samtalevinklen kan man sige at spørgsmålgentagelsen er en type gentagelse som er konstituerende for en sidesevens, og som er kodet i en polyfonisk instrukspakke hvori der indgår et fonetisk, et semantisk og grammatiske elementer.

4. Diskussion

Jeg er i min undersøgelse gået ud fra den tektnære iagttagelse at hv-spørgsmål i hovedsætninger optræder både med deklarativ og neutralt ledstillingsmønster, og jeg forfulgte iagttagelsen med belæg i en af grundantagelserne i Dansk Funktionel Lingvistik (Engberg-Pedersen m.fl. 2005), nemlig at en udtryksforskel afspejler en betydningsforskel. Den grundantagelse er kompatibel med den instruktionelle semantik som er en del af den sproglige polyfoniteori ScaPoLines grundlag. Den betydningsforskel jeg i det foregående har argumenteret for der er mellem de to ledstillingsmønstre i hv-spørgsmål, skal henføres til hv-spørgsmålenes funktion i samtaler, og det er først efter at funktionen var afdækket at jeg kunne sige at den neutrale ledstilling i hv-spørgsmål indgår i en instrukspakke om et polyfont fænomen. Det polyfone fænomen er spørgsmålgentagelsen som iscenesætter en spørgende dialogpartner, og samtaleanalytisk er den konstituerende for en spørgsmålgentagelsessekvens – både for den fuldt udfoldede i samtaler og den trunkerede på skrift.

Det polyfone fænomen er altså instrukspakken som instruerer om at man i konfigurationen skal instantiere med et diskursindivid som har rollen som spørgende dialogpartner. Den instruerer ikke om hvilket diskursindivid, det skal afgøres via konteksten. Dette at instrukspakken indeholder et fonetisk, et semantisk og grammatiske elementer, viser for mig at se polyfoniteoriens berettigelse fordi man med de polyfoniske briller kan få øje på en konstant betydningseffekt som man gennem rene fonetiske, semantiske eller grammatiske analyser ikke ville kunne gøre fyldestgørende rede for.

I forhold til ScaPoLine og de fremtidige undersøgelser af hvordan polyfoni er kodet i sprog, har jeg med min analyse peget klart på at det i dette tilfælde var givende at tænke i instrukspakker, og det er måske ikke det eneste tilfælde.

I forhold til den funktionelle grammatik er polyfoni et betydningsområde (blandt mange andre betydningsområder) som kan være, men ikke behøver at være, grammatisk kodet. Erkendelsen af at et polyfont fænomen kan være kodet i en instrukspakke – eller en kodningspakke – kunne måske inspirere til at tænke kodningspakkemuligheden ind i den funktionelle grammatik generelt. Der kunne være andre tilfælde hvor en betydningseffekt ikke kun kan henføres til ét strukturelt modsætningspar, men hvor flere går sammen om at skabe betydningseffekten.

Henvisninger

- Andersen, Nina M. (1998). Det fremmede ord og dets anvendelighed, i *Bachtin. Kultur og Klasse* 86, Lise Busk Jensen et al. (red.). Medusa. 95-116.
- Andersen, Nina M. (2002). *I en verden af fremmede ord. Bachtin som sprogbrugsteoretiker*. København: Akademisk forlag.
- Andersen, Nina M. (2004). Polyfoni og Bachtin, *Sproglig polyfoni. Arbejds-papirer 1*. Roskilde. Skrifter fra dansk og public relations. 3-16.
- Ducrot, Oswald (1984). *Le dire et le dit*. Paris. Les éditions de Minuit.
- Engberg-Pedersen, Elisabeth m.fl. 2005. *Dansk Funktionel Lingvistik*. Københavns Universitet.
- Heltoft, Lars og Erik Hansen (på vej). *Grammatik over det Danske Sprog*. Forprint. Roskilde Universitetscenter.

- Høy, Ulrik (2004). *Men... Artikler og essays 1979-2004*. København: Lindhardt og Ringhof.
- Jefferson, Gail (1972). Side sequences, i David Sudnow (red.) *Studies in Social Interaction*. New York: The Free Press. London: Collier-Macmillan. 294-338
- Koenig, C. J. (in preparation). Question Initiated Oblique Sequences: A recipient's Practice in Multi-Unit Turn Environments.
- Norén, Coco (1999). *Reformulation et conversation. De la sémantique du topos aux fonctions interactionnelles*. *Studia Romanica Upsaliensia* 60. Uppsala Universitet.
- Nølke, Henning (1989). Polyfoni. En sprogteoretisk indføring. *Ark* 48, juli 1989. Handelshøjskolen i København.
- Nølke, Henning (1994). *Linguistique modulaire*. Louvain – Paris: Peeters.
- Nølke, Henning, Coco Norén og Kjersti Fløttum (2004). *ScaPoLine. La théorie scandinave de la polyphonie linguistique*. Paris: Kimé.
- Perrin, Laurent, Denise Deshaies og Claude Paradis (2003). Pragmatic functions of local diaphonic repetitions in conversation, *Journal of Pragmatics* 35 (2003). 1843-1860.
- Polyphonie – linguistique et littéraire. Lingvistisk og litterær polyfoni. Documents de travail/arbejdsrapporter*. Roskilde: Samfundslitteratur.
- Roulet, Eddy, A Auchlin, J. Moeschler, C. Rubattel og M. Schelling (1987). *L'articulation du discours en français contemporain*. Bern: Peter Lang. 2. udg.
- Roulet, Eddy (2000). L'organisation polyphonique d'une conversation et d'une sous-conversation de Nathalie Sarraute, *Polyphonie – linguistique et littéraire. Lingvistisk og litterær polyfoni* II, septembre 2000. Roskilde: Samfundslitteratur. 1-18.
- Therkelsen, Rita (2004). Polyfoni som sproglig begrebsramme og som redskab i tekstanalysen, *Sproglig polyfoni. Arbejdsrapporter 1*. Roskilde: Skrifter fra dansk og public relations. 79-109.
- Therkelsen, Rita (2005a). Sprogligt polyfoninetwork, i Peter Widell og Mette Kunøe (udg.) *10. Møde om udforskningen af Dansk Sprog*. Århus. 349-358.
- Therkelsen, R. (2005b). Kodning af spørgsmålgentagelse på dansk, *Sproglig polyfoni. Arbejdsrapporter 4*. Roskilde: Skrifter fra dansk og public relations. 89-103.